چەند بریسکانەوەیەك

لە نێوان هەردوو مانگی یەكشەوەی ڕەمەزان و جەژندا

چەند گوڵێکن کە لە ناوك و تۆوی حەقیقەتەکانەوە دەمیان پشکوتووە و،

دیوانێکی شیعری ئیمانییە بۆ قوتابییانی نوور

ڕوونکردنەوەیەك:

ئەم دیوانەی کە ناوی "لوامع"ی لـێ نراوە، وەك دیوانەکانی تر لەسەر یەك ڕەوت و یەك شێواز نارِوات، چونکە دانەری بەڕێز لەم دیوانەدا وتە ڕەوان و پوختەکانی دانراوێکی کۆنی خۆی ڕوون کردووەتەوە و لێکیداوەتەوە کە ناوی: "نوى الحقائق"ە. ئنجا لەبەر ئەوەی بە شێوازی پەخشان نووسراوە و جگە لەمەش جڵەو بۆ ئەندێشە شل ناکات و هەست و نەستە بێ تەرازووەکانیش ناکات بە بناغەی باسەکانی، ئەوا = ئەم دیوانە = تەنها ئەو ڕاستییانەی تێدا جەم کراون کە بە تەرازووی مەنتیق و ڕاستییەکانی قورئان و ئیمان کێشراون و هەڵسەنگێنراون و، لە ڕاستیدا وانەیەکی زانستی، بگرە دەرسێکی قورئانی و ئیمانییە کە دانەرەکەی بە برازاکەی خۆی و هاووێنەی ئەوی وتووەتەوە کە لەو دەمەدا دەرس و ڕێنماییان لـێ وەردەگرت.

مامۆستای بەڕێزمان لە ڕێژنەی ئایەتی: (**وَما عَلَّمْناهُ الشِّعرَ**) (يس:٦٩) بەهرەمەند بووە و بەو ڕێچکەیەدا هەنگاوی ناوە.. لەبەر ئەوە، ئارەزووی لە هۆنینەوە و وتنی شیعر نەبووە و، هیچ کاتێکی خۆی پێوە خەریك نەکردووە، هەروەك خۆی لەو بێدارییەی سەرەتای کتێبەکەدا ڕوونی کردووەتەوە و ئێمەش بۆ خۆمان پەیمان بەم ڕاستییە بردووە.

ئەم دیوانی پەخشانە شیعرە، لە ئەنجامی هەوڵێکی سەروڕ و، تەنها لە ماوەی بیست ڕۆژدا، کە هەموو ڕۆژێك دوو سەعات یان دوو سەعات و نیوی دەخایاند، نووسراوە و دانراوە! هەرچەندەش دانەر لەو دەمەدا گەلـێ کار و ئەرکی مەزن و گرنگی "دار الحکمة الاسلامية"ی لە ئەستۆدا بووە. جا دانانی

کتێبێکی ئاوەها لە ماوەیەکی یەکجار کورت و کەم خایەندا، وێڕای سەختیی نووسینی یەك لاپەڕەی هۆنراو کە بە ئەندازەی دە لاپەڕەی پەخشان قورسە و، سەرباری ئەوەش کە بە چەشنێکی فیطری واتاکان بۆ دڵی هاتوون و پاشان دەستکاری نەکردنی ئەو ڕەوتە فیطرییەش بۆ مەبەستی لە چاپدانی.. هەموو ئەمانە، وامـان لـێ دەکەن کە ئەم دیـوانە بە یەکێك لە کارە دەراسـاکانی "پەیامەکانی نـوور" دابنێین و، هیچ دیوانێـکی تری شـیعر شـك نابەین کە بە وێنەی ئەم دیوانە بتوانرێت بە ئاسـانی و بێ تەکەللوف لە شێوەی پەخشاندا بخوێنرێتەوە.

لە خوا داواکارین ئەم کتێبە بەنرخە وەك مەسنەوییی مەولانای ڕۆمی لـێ بکات بۆ قوتابییانی نوور، چونکە پوختە و کورتەیەکی بەپێز و بەهاداری پەیامەکانی نوورە و لە حوکمی پێڕستێكدایە مژدەی هاتنی ئەو پەیامانەی پێیە کە پاش تێپەڕبوونی دە ساڵ بەسەر نووسینی ئەم دیوانەدا هاتنە گۆڕێ و لە ماوەی بیستوسێ ساڵی ڕەبەقدا بە تەواوی و کاملی کەوتنە بەردەستی خوێنەران.

لە قوتابییانی نوور:

صونگور، محمد فيضي، خەسرەو

ڕوونکردنەوەیەك

خوێنەری بەڕێز!

پێشەکی من دان بە بێزاریی خۆمدا دەنێم لە دەست هەژاریی توانا و لێهاتنەکانم لە بواری سنعەتی نووسین(الخط) و هونەری هۆنینەوەی شیعردا، ئەوەتا تاکو ئێستا ناتوانم بە جوانی و ڕێکی تەنانەت ناوی خۆیشم بنووسم و، لە درێژایی ژیانیشمدا نەمتوانیوە یەك دێڕە شیعر یان شتێك لەسەر کێشی دێڕە شیعرێك بهۆنمەوە.

کەچی لەپڕ ئارەزوویەکی توند و بەتینی "هۆنینەوە" زۆری بۆ "بیر"م هێنا و، زووتریش "گیان"م بەو هۆنینەوە فیطرییەی بەیتی: "قەولی نەوالا سیسەبان"[1] دەکرایەوە کە چەند مەدح و ستایشێکە لە وەصفی غەزای هاوەڵە

بەڕێزەکان دەدوێت، خوایان لــێ ڕازی بێت. منیش شێوازی هۆنینەکەی ئەوم بۆ خۆم هەڵبژارد و پەخشانێکی لە شیعرچووم نووسی..

ئنجا بە هیچ جۆرێکیش زۆرم لە خۆم نەکرد تاکو کێشی شیعریی بۆ بەکار بهێنم، کەواتە هەرکەس حەزی لــێیە با بە نیازی پەخشان بیخوێنێتەوە بێ ئەوەی شیعر بە بیر و ئەندێشەیدا بێت یان بایەخی پێ بدات، بەڵکو باشتر وایە بە پەخشانی دابنێت، بۆ ئەوەی لە واتاکانی تێ بگات، چونکە بڕگە و پارچەکانی لە واتادا هاوپەیوەندین، هەروەها دەبێ لە سەروا(قافية)کانیش‌دا ڕانەوەستێ[2] چونکە هەروەك دەکرێ کڵاو و تەربووش بێ (گوڵنگە) بن، بە هەمان جۆر دەشکرێ کێشی بێ سەروا و هۆنینی بێ قاعیدەش هەبێت! تەنانەت من لەو باوەڕەدام کە ئەگەر وشە و هۆنینەوە لە ڕێی تەکەللوف و خۆ پێ‌ماندوو کردنەوە وایان لــێ هاتبێ سەرنج ڕابکێشن، ئەوا بیری مرۆڤ بە خۆیانەوە = نەك واتاکانیان = سەرقاڵ دەکەن. کەواتە باشتر وایە "وشە"(اللفظ) ساکار و دوور لە ڕازانەوە و ئارایشت بێت، تاکو ئاوڕی بایەخ‌پێدانی بۆ لا نەدرێتەوە.

مامۆستا و ڕابەرم لەم کتێبەدا: قورئانی پیرۆزە..

ئەو کتێبەش کە لەبەر دەممدایە و لێی دەخوێنمەوە: ژیانە..

ئەو کەسەش گوفتارەکانمی ئاراستە دەکەم: دەروونی خۆمە..

تۆیش = ئەی خوێنەری بەڕێز! = لە گوێ‌بیست زیاتر چییتر نییت. خۆ گوێ‌بیستیش مافی ڕەخنەی نییە، چیی پێ باشە وەریدەگرێت و، هەرچیشی پێ باش نەبێت، کاری بە سەریەوە نییە و لێی نادوێ.

جا لەبەر ئەوەی ئەم کتێبەم لە ڕێژنەی ئەم مانگە پیرۆزەوە (مانگی ڕەمەزان)[3] هەڵقولاوە، ئەوا ئومێدەوارم لە دڵی برای ئایینیمدا کاریگەریی ببێت و، لە پاش‌ملە دوعایەکی لــێ‌خۆشبوونم بۆ بکات یان سوورەتی "فاتیحە"م بۆ بخوێنێت.

الداعي[4]

گڵکۆی ڕووخاوم[5] حەفتاونۆ تەرمی[6] سەعیدی گوناهبار و لەش بەئازاری لە ئامێز گرتووە و، هەشتاهەمینیشیان بووە بە کێلی گڵکۆم.

هەر هەمووشیان، ئەشك بۆ زایەبوونی ئیسلام هەڵدەڕێژن[7]..

ئەو گۆڕە پڕ لە مردووانە - لەگەڵ کێلەکەیدا - سەرجەم لە پرمەی گریاندان. سبەینێش بە پەلە و خێرا ڕووە و گۆڕەپانی ئەودنیا هەنگاو دەنێم.

لەو دڵنیایی‌یەشدام کە پاشەڕۆژی ئاسیا، بە زەوی و ئاسمانیەوە، تەسلیمی"دەستی سپی"ی ئیسلام دەبێت.

چونکە دەستی ڕاستی ئیسلام بەرەکەتی ئیمانی تێدایە و.. دڵنیایی و ئاسایش بە خەڵکی دەبەخشێت.

---

[1] پارچە شیعرێکی دوور و درێژی چوارسەد بەیتی‌یە لە وەسفی غەزاکانی هاوەڵاندا - خوایان لێ ڕازی بێت - مەلا خالید ئاغای زێباری - کە بە زوهد و تەقوا بەناوبانگ بووە - بە ڕێچکە زمانی کوردیی کرمانجی ژووروو هۆنیویەتیەوە. (وەرگێڕی چاپە عەرەبی‌یەکە)

[2] لە وەرگێڕانی ئەم دیوانەدا خوای گەورە یارمەتی و تەوفیقی ئێمەشی بە شێوەی "پەخشان" دا و، وەك چاپە عەرەبی‌یەکە تەنها لایەنی واتامان ڕەچاو کرد، نەك کێش و سەروا. (وەرگێڕ)

[3] تەنانەت مێژووی دانانی ئەم کتێبە لەم دەستەواژەیەی خوارەوەدا دەرکەوت:

(نَجمُ أدبٍ وُلِدَ لهلالَيْ رمضان)!

کە کۆی ژمارەی پیتەکانی ئەم ڕستەیە دەکاتە: ١٣٣٧ کە ساڵی دانانی ئەم دیوانەیە! (دانەر)

[4] ئەم پارچەیە ئیمزایەتی. (دانەر)

[5] شایانی باسە کاربەدەستانی تورکیا چوار مانگ دوای کۆچی دوایی دانەر، تەرمەکەیان لە گۆڕەکەی دەرهێنا و لە جێگایەکی نادیار و نەزانراودا ناشتیانەوە! (وەرگێڕ)

[6] واتە لە یەك ساڵدا دوو "سەعید" دەمرن، چونکە لە ماوەی ساڵێکدا دوو جار لەش نوێ دەبێتەوە. سەرەڕای ئەوەش کە دەری‌دەخات سەعید تا ئەم بەروارە، واتە ئەم ساڵە دەژی، چونکە هەموو ساڵێك سەعیدێك دەمرێت(*). (دانەر)

(*) ئەم بڕگانەی کە بەم نیشانەیە (*) کۆتایی‌یان پێ دێت، دانەر بۆ خۆی لە دوای ساڵی ١٩٥١زدا زیادی کردوون. (وەرگێڕ)

[7] بە "هەستی پێش ڕوودان" بیست ساڵ پێش ڕوودانی ئەم بارودۆخانە هەستی بە ڕوودانیان کردووە. (دانەر)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ربّ العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين.

دوو بەڵگەی مەزنی تەوحید

ئەم گەردوونە هەر بۆ خۆی بەڵگەیەکی مەزنە.

چونکە زمانی جیهانی پەنهان(الغیب) و زمانی جیهانی بینراو(الشهادة) هەردووکیان بە تەوحیدی خواوەندی میهرەبانەوە سەرگەرمی تەسبیحاتن و، بە دەنگێکی زوڵاڵی یەکجار بڵند ذیکری: "لا إله إلاّ هو" دەڵێنەوە.

ئەوەتا سەرجەم گەردیلە و خانە و گۆشە و ئەندامەکانی گەردوون هەمیشە لەگەڵ گرمەی دەنگی ذیکری: "لا إله إلاّ هو"دا بەشدارە و زمانی پاراوە.

هەرچەندەش ئەو زمانانە جۆراوجۆرن و ئەو دەنگانەش پلەپلەن، بەڵام هەر هەموویان پێکەوە بە یەك دەنگ دەڵێن: "لا إله إلاّ هو".

ئەم گەردوونە مرۆڤێکی لە ئادەمیزاد مەزنترە و بە دەنگێکی بەرز یادی پەروەردگاری دەکات و، دەنگە نەرم و وردەکانی بەش و پارچە و گەردیلەکانیشی تێکڕا لەگەڵ ئەو دەنگە بە خوڕەدا، دەڵێن: "لا إله إلاّ هو".

بەڵێ، ئەم جیهانە لە ناوەندی کۆڕێکی مەزنی ذیکردا، ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز دەخوێنێت.

جا ئەم قورئانە ڕۆشنا و ڕووناکی بەخشەیش، هاودەم لەگەڵ سەرجەمی گیانلەبەراندا، "لا إله إلاّ هو" دووپات دەکاتەوەو دەیڵێتەوە.

ئنجا ئەم قورئانە حەكیمەش بەڵگەیەكی گۆیای ئەو تەوحیدەیە و، سەرجەم ئایەتەكانی چەند زمانێكی ڕاستگۆ و تیشكی پرشنگداری ئیمانن و، هەموو پێكەوەذیكری "لا إله إلاّ هو" دەڵێنەوە.

خۆ ئەگەر گوێی خۆت بە سنگی ئەم قورئانەوە بنووسێنیت، ئەوا بێ هیچ گومانێك لە قووڵایی ناخیەوە زایەڵەیەكی ئاشكرای ئاسمانی دەبیستیت كە "لا إله إلاّ هو"ی لێ بەرز دەبێتەوە..

ئەو دەنگە نیانە، دەنگێكی بەرز و بڵندە و لەوپەڕی جیددییەت و ئونس و ڕاستی و ئیخلاسدایە و، بە چەندین بەڵگەی قەناعەتبەخشی بەهێز پشتی گیراوە و، بەردەوام"لا إله إلاّ هو" دووپات دەكاتەوە..

ئەم بەڵگە ڕۆشنایە، هەر شەش لاكانی ڕوون و خاوێنن، چونكە: مۆری ئیعجازی لە "سەر" نەخشاوە و..

لە "ناوی"یشیدا نووری هیدایەت دەبریسكێتەوە و دەڵێت: "لا إله إلاّ هو"..

تانوپۆی بەڵگەی مەنتیقیی لە "ژێر"دایە و..

بە لای "ڕاست"یشی عەقڵان دەخاتە گوفتار و تەسدیقیان بەدەست دەهێنێت و دەمیان بە "لا إله إلاّ هو" دەكاتەوە.

لای "چەپ"یشی، كە ڕاستە، بەدەستهێنانی شایەتیی ویژدانە..

"بەردەم"یشی خێر و جوانییە و..

"ئامانج"یشی بەدەستهێنانی بەختەوەرییە و، ئەو كلیلەش كە هەمیشە بۆ ئەم مەبەستە بەكاری دەهێنێت بریتییە لە: "لا إله إلاّ هو".

لای "پشتەوە"شی كە بەردەمە، واتە: پاڵپشتەكەی، شتێكی ئاسمانییە، كە "وەحی"ی ڕووت و ئاشكرا و ڕوونە.

جا ئەم شەش لایە، هەر هەموویان، ڕۆشنا و ڕووناكیبەخشن و لە هەموو بورجەكانیاندا"لا إله إلاّ هو" دەدرەوشێتەوە..

ئیتر چۆن "وەهم" دەتوانێت لەو ئاسمانەدا بە پەنامەکی گوێ ڕابگرێت؟ یان چ "گومان"ێك بۆی هەیە توخنی بکەوێت؟

ئایا دەگونجێ ئەو لەڕێلادەرە خۆی بکات بەناو کۆشك و تەلارێکی ئاوا پرشنگدار و ڕووناکیبەخش‌دا؟!

خۆ شووڕای سوورەتەکانی گەلێ بڵندن و هەموو وشەکانیشی فریشتەی دەم پاراون بە ذیکری: "لا إله إلاّ هو".

جا ئەم قورئانە مەزنە دەریایەکی ئەوتۆیە کە "تەوحید" ڕادەگەیەنێت.

با دڵۆپێك لەو دەریایە "وەك سوورەی ئیخلاص" بە نموونە وەربگرین و، بە وێنەی هێمایەکی نێوان هێما لەژمارەبەدەرەکانی لێی بدوێین:

ئەم سوورەتە، بەوپەڕی توندی، هەموو جۆرەکانی شیرك پووچەڵ دەکاتەوە و، لە شەش ڕستەکەی‌دا حەوت جۆر تەوحید دەچەسپێنێت، سێ ڕستەیان "موثبەت" و سیانەکەی تریان "مەنفی"ن..

ڕستەی یەکەم: (**قُلْ هُوَ**) ئاماژەیەکی بێ نیشانە(قرينة)یە، واتە دەست‌نیشان کردنێکی ڕەهایە. جا لەو دەست‌نیشان کردنەدا خۆ دیاریکردن(تَعَيُّن) هەیە. واتە: "لا هو إلاّ هو". کە ئەمەش ئاماژەیە بۆ "تەوحیدی شهوود". چونکە ئەگەر بەسیرەتی تیژی حەق‌بین لە تەوحیددا ڕۆبچێت، دەڵێت: "لا مشهود إلاّ هو".

ڕستەی دووهەم: (**اللهُ اَحد**) بە ڕاشکاوی "تەوحیدی ئولووهییەت" دەردەبڕێت، چونکە حەقیقەت بە زمانی "حەق"ەوە دەڵێت: "لا معبود إلاّ هو".

ڕستەی سێهەم: (**اللهُ الصَّمَد**) ڕشتەی دوو مرواریی تەوحیدە:

یەکەم: "تەوحیدی ڕبووبییەت"، چونکە زمانی ڕێسای گەردوون دەڵێت: "لا خالقَ إلاّ هو"..

دووهەم: "تەوحیدی قەییومییەت". واتە زمانی پێویستیی هەموو گەردوون بۆ کاریگەر(مؤثر)ێك دەڵێت: "لاقيّومَ إلاّ هو"..

ڕستەی چوارەم: **(لَمْ يَلِدْ)**، "تەوحیدی جەلال"ی تێدا حەشار دراوە و دەست بە ڕووی گشت جۆرەکانی شیرکەوە دەنێت و دوای کوفر دەبڕێت، چونکە: بێگومان ئەو کەسەی ئاڵوگۆڕی بەسەردا بێت و زاوزێ بکات و بەش بەش ببێت هەرگیز بە قەییوم و بەدیهێنەر و خودا دانانرێت.

(لَمْ يَلِدْ) چەمکی: کوڕخستنەوە و وەچە لێبوونەوە پووچەڵ دەکاتەوە، چونکە بە تەواوەتی شیرکی کوڕایەتیی: عیسا و عوزەیر (علیهما السلام) و مەلائیکەت و ژیرییەکان لەت و پەت دەکات، ئەوەبوو گەلێ کەس لەم ڕێگایانەوە گومڕابوون و بۆ ناو هەڵدێری ئەم جۆرە شیرکەی گومڕایی بەربوونەوە.

ڕستەی پێنجەم: **(وَلَمْ يُولَدْ)** تەوحیدێکی سەرمەدییە، ئاماژە بۆ چەسپاندنی "تەنیایی" خوای گەورە دەکات..

چونکە ئەو کەسەی کە "واجب و ئەزەلی" نەبێت، واتە: بەپێی کات تازە پەیدا بووبێت، یان لە ماددە بووبێتەوە، یان لە ئەسلێك جیا بووبێتەوە، هەرگیزاوهەرگیز ناکرێ خوای ئەم گەردوونە بێت!

ئەم ڕستەیە، شیرکی هۆپەرست و ئەستێرە پەرست و بتپەرست و سروشتپەرستان پووچەڵ دەکاتەوە..

ڕستەی شەشەم: **(وَلَمْ يَكُنْ)** تەوحیدێکی گشتی و هەمە لایەنەیە. واتە نە لە زاتیدا و نە لە کردارەکانیدا و نە لە سیفەتەکانیدا شەریك و هاوتا و هاووێنەی نییە. هەموو ئەمانەش پێکەوە هەڵشێلراون و ڕوویان لە **(لَمْ)**ی ئەم ڕستەیەیە.

ئەم شەش ڕستانە، حەوت پلەیان لە پلەکانی تەوحید تێدایە، کە هەر یەکەیان ئەنجامی ئەوانی ترە و لە هەمان کاتیشدا بەڵگەیانە.

واتە سوورەی "ئیخلاص" سی سوورەی ئیخلاصی ڕێكوپێکی لە بەڵگەپێکهاتووی تێدایە، کە یەکتر دەچەسپێنن.

لا يعلم الغيب إلاّ الله.

* * *

هۆكارەكان تەنها ڕواڵەتین

"عیززەت" و "مەزنێتی"ی خوای گەورە داخوازی ئەوەن كە هۆكارە سروشتییەكان لە بەرچاوی ژیری‌دا ببن بە پەردەی ڕووی توانستی خوای گەورە..

هەروەها "تەوحید" و "شكۆمەندی"ی خواوەندیش داخوازی ئەوەن كە هۆكارە سروشتییەكان كاریگەریی ڕاستەقینەیان لەناو ئاسەوارەكانی توانستی خوادا نەبێت[1].

* * *

"بوون" تەنها بە جیهانی ماددی‌یەوە بەند نی‌یە

جۆرە لە ژمارە نەهاتووەكانی "بوون" تەنها بەم جیهانە "بینراو"ەوە بەند نین، چونكە جیهانی بەرجەستەی "ماددی" وەك پەردەیەكی نەخشاوی ڕەنگین وایە كە بەسەر جیهانە ڕووناكەكانی "غەیب"دا دادراوەتەوە.

* * *

"یەكبوون"ی قەڵەمی قودرەت "تەوحید" ڕادەگەیەنێت

دەركەوتنی جێ‌دەستی داهێنان(الإبداع) لە هەموو گۆشەیەكی سروشت‌دا، بە ڕوونی، دەست بە ڕووی ئەو گریمانەوە دەنێت كە هۆكارەكان بەدی‌یان هێنابێت..

نەخشی هەمان قەڵەم و هەمان توانستیش لە گشت خاڵێكی بوونەوەراندا، بە ئاشكرا و بەڵگەنەویستی، بوونی هۆكارە ناوەندەكان(الوسائط) پووچەڵ دەكاتەوە.

* * *

هیچ شتێك به بێ سەرجەمی شتانی تر نایەتەدی

نهێنیی "پشتگیری" و "هاوپەیوەندێتی" كه لەناو سەرجەمی بوونەوەراندا حەشار دراوه و بڵاوبووەتەوه.. هەروەها ژیانەوەی گیانی "هاوكاری" و "بەدەمیەكترەوه چوون" لە هەموو لایەكی بوونەوەراندا.. به ڕوونی دەریدەخات كه:

تەنها توانستێكی گشتلایی جیهانگیره كه "گەردیله" بەدیدەهێنێت و له شوێنی شیاوی خۆیدا دایدەنێت..

چونكه هەموو پیت و دێڕێكی كتێبی گەردوون، زیندوون.. "پێویستی" دەیانخاته گەڕ.. به یەكتریان دەناسێنێت.. هەریەكەیان بەدەنگ بانگەوازەوه دەڕوات، لە هەر گۆشەیەكەوه ئاراستەی بكرێت.

هەروەها بەهۆی نهێنیی "تەوحید"ەوه سەرجەم ئاسۆكان بەدەم یەكترەوه دەڕۆن و هاوكاریی یەكتری دەكەن، چونكه "قودرەت" ڕێنمایی هەموو پیتێكی زیندوو دەكات لە شوێنی خۆی لە هەموو ڕستەیەكدا.

* * *

بزووتنی خۆر لەبەر كێش(جازیبییەت)ه و ئەویش لەبەر توند ڕاگرتنی كۆمەڵەكەیەتی

"خۆر" درەختێكی بەرداره، ڕادەپەڕێت تاكو "بەر"ی هەساره گەڕۆكه مەست و كەمەندكێشەكانی دانەكەون.. خۆ ئەگەر لە شوێنی خۆیدا ڕابووەستایه و نەجووڵایه، ئەو كێشەی نێوان خۆی و هەسارەكان نەدەما و مەستییەكەشیان كۆتایی پێ دەهات و، هەساره كەمەندكێش و ڕێك و بڵاوەكانی ناو بۆشایی فراوانی ئاسمانیش، لە تاسەی ئەودا بەكوڵ دەیاندایه پڕمەی گریان!

* * *

شته بچووکەکان پەیوەستی شتانی گەورەن

ئەو کەسەی چاوی مێشوولەی بەدیهێناوە، هەر ئەوە کە خۆر و گەلەستێرەی ڕێی کاکێشانیشی دروست کردووە.. ئەو کەسەی گەدەی کێچی ڕێکخستووە، هەر ئەویشە کە ڕێکوپێکی و ڕێسای بە کۆمەڵەی خۆر بەخشیوە.. ئەو کەسەی "بینین"ی لەناو چاودا داناوە و "پێویستی"ی لەناو گەدەدا داکوتاوە، هەر ئەوە کە چاوی ئاسمانی بە کلی "ڕووناکی" ڕشتووە و سفرەی خواردەمەنی‌یەکانیشی لەسەر ڕووی زەوی‌دا ڕاخستووە.

* * *

ئیعجازێکی مەزن لە توێی هۆنینەوەی ڕێسای گەردووندا هەیە

سەیری "ئیعجاز" لە دانان و هۆنینەوەی گەردووندا بکە.. ئەوەتا گەر بە فەرزی مەحاڵیش وا دابنرێت کە هەموو یەکێك لە هۆکارە سروشتی‌یەکان بکەر و خاوەن ویست و ئیختیار و تواناش بن، ئەوا هەر هەموویان بە ملکەچی و دەستەوسانی لە بەردەم ئەو ئیعجازەدا سوژدەیان دەبرد و دەیانوت:

"سبحانك.. لاقدرة فينا.. ربنا انك أنت القدير الأزلي ذو الجلال"!

* * *

هەموو شتێك لە بەردەم توانستی خوادا یەکسانە

(**ما خَلْقُكُمْ وَلا بَعْثُكُمْ اِلاّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ**) (لقمان: ٢٨).

توانستی خواوەند خۆیی(ذاتي) و ئەزەلی‌یە، هەرگیز کۆڵەواری(العجز) ئاوێتەی نابێت. کەواتە نە پلەپلەیە و نە ڕێگر و تەگەرەشی تێکەڵ دەبێت. بەڵکو گەورە و بچووك، کوللی و جوزئیی لەلا یەکسانە و لەچاو ئەودا جیاوازی‌یان نی‌یە، چونکە هەموو شتێك پەیوەستی سەرجەمی شتانی ترە.

کەواتە ئەو کەسەی کە نەتوانێت هەموو شتان بەدیبهێنێت، هەرگیز ناتوانێت تەنانەت یەك شتیش بەدی بهێنێت!

* * *

ئەو کەسەی جڵەوی سەرجەمی گەردوونی بەدەست نەبێت، ناتوانێت یەك دانە گەردیلەش بەدیبهێنێت!

ئەو کەسەی خاوەنی دەستێکی وەها نەبێت کە گۆی زەویمان و خۆر و ئەستێرە لە ژمارەبەدەرەکانی پێ هەڵبگرێت و، بە: ڕێکی و ڕێسا و وردەکاری، لەسەر سنگ و ئەستۆی بۆشایی ناو ئاسماندا دایانبنێت، هەرگیز مافی ئەوەی نی‌یە کە لافی دروستکردنو بەدیهێنان لێ بدات!

* * *

زیندووکردنەوەی "جۆر" وەك زیندووکردنەوەی "تاك" وایە

هەروەك زیندووکردنەوەی مێشێك، کە لە وەرزی زستاندا نوقمی خەوێکی چەشنی مردن بووە، لە توانستی خوای گەورەدا کارێکی گران نی‌یە.. بە هەمان جۆر، زیندووکردنەوەی ئەم دنیایە لە دوای مردنی، تەنانەت زیندووکردنەوەی سەرجەمی گیانلەبەران، بە لای ئەو توانستەوە سووك و ئاسانە.

* * *

"سروشت" بەدیهاتوویەکی خوای گەورەیە

سروشت:

چاپکەر نی‌یە.. بەڵکو ئامێری لەچاپدانە..

نیگارکێش نی‌یە.. بەڵکو نەخش و نیگارە..

بکەر نی‌یە.. بەڵکو دارای توانا و لێهاتنی کارتێکردنە..

سەرچاوە نی‌یە.. بەڵکو ئامرازی پێوانەی شتانە..

ڕێکخەر و ڕێساساز نی‌یە.. بەڵکو ڕێسایە..

توانست نی‌یه.. بەڵکو یاسایه..

کەواته "سروشت" یاسایەکی ویستی خوای گەورەیه و، خاوەنی حەقیقەتێکی دەرەکی نی‌یه.

* * *

ویژدان به جەزبه و مەستیی خۆی خوای گەوره دەناسێت

له ویژدان(وجدان)ی مرۆڤدا کێش‌بوون و ڕاکێشان(انجذاب و جذب)ێك هەیه که هەمیشه تیای‌دا تێکەڵ بوون و پێکەوه گرێ دراون. هەر لەبەر ئەوەیشه کەمەندکێش دەبێت، خۆ دیاره کێش‌بوونیش دەبێ به کاری بکێشێك ئەنجام بدرێت!

مرۆڤی خاوەن هەست و شعوور، هەر کاتێ به ڕوونی و بێ پەرده خاوەنی جوانی ببینێت، جەزبه دەیگرێت و دڵی بۆی دەشنێت..

جا ئەم سروشته هەستیاره، بەڵگەیەکی گومانبڕ لەسەر خواوەندی "واجب الوجود"پێشکەش دەکات.. شایەتی یەکەمی لەمەدا: ئەو ڕاکێشانەیه و، شایەتی دووهەمیشی: ئەم کێش‌بوونەیه!

* * *

شایەتی‌دانی فیطرەت شایەتی‌یەکی ڕاسته

"فیطرەت" درۆ ناکات، هەرچی‌یەك دەڵێت ڕاسته.. بۆ نموونه: مەیل و ویستی گەشەکردنی ناو "تۆو" دەڵێت: (گەشه دەکەم، بەر دەگرم).. واقیعیش ڕاستیی قسەکەی دەسەلمێنێت..

مەیلی ژیان لەناو قووڵایی ناخی "هێلکه"دا دەڵێت: (دەبم به جووچك).. به ئیزنی خوای گەوره دەبێت به جووچك و کردار تەسدیقی گوفتارەکەی دەکات..

گەر لەوێچێك ئاو لەناو تۆپێکی ئاسنینی داخراودا بیەوێت ببەستێت، ئەوا مەیلی بڵاوبوونەوەی ئەو ئاوە لە دەمی ساردبوونیدا، بەو ئاسنە دەڵێت: (ڕێم بدە و فراوان ببە، من پێویستم بە جێیەکی فراوانتر هەیە)! ئەو ئاسنە ڕەق و تەقە هەوڵ دەدات کە بەدرۆی نەخاتەوە، تەنانەت ئیخلاس و ڕاستیی ناو دەروونی ئاوەکە ئەو ئاسنە شەق دەکات و جێی خۆی تێدا دەکاتەوە!

جا هەموو یەکێك لەم مەیلانەی کە باس کران، فەرمانێکی تەکوینی و، حوکمێکی خواوەند و، شەریعەتێکی فیطرین، "ویست"ی خوای گەورە لە بەڕێوەبردنی گەردووندا، دەردەخەن.

کەواتە هەموو "مەیل" و گشت "گوێڕایەڵی"یەك ملکەچ کردنە بۆ فەرمانێکی تەکوینیی خواوەند.

تەجەللیی ناو ویژدانیش درەوشانەوەیەکی وەکو ئەمانەیە، بە ڕادەیەك کە کێشبوون و ڕاکێشانی ناو ئەو ویژدانە بە چەشنی ئاوێنەی ساف و خاوێن، ڕوون و نمایانە و، نووری ئیمان و درەوشانەوەی جوانیی هەمیشەییان تێدا دەدرەوشێتەوە.

* * *

"پێغەمبەرێتی" بۆ گرۆی مرۆڤ شتێکی پێویستە

ئەو توانستە خواییەی کە مێرووولە بەبێ سەرکردە و هەنگیش بەبێ شاژن ناهێڵێتەوە، هەرگیز گرۆی مرۆڤیش لە پێغەمبەر و شەریعەت بێبەش ناکات..

بەڵێ، نهێنیی ڕێسای جیهان وا دەخوازێت..

* * *

میعراج موعجیزەیەکی پێغەمبەرە - صلى الله عليه وسلم - بۆ مەلائیکەت، هەروەك لەتبوونی مانگ موعجیزەیەك بوو پیشانی گرۆی مرۆڤ درا

میعراج ویلایەتێکی تەواو مەزنە لەناو پێغەمبەرێتییەکی سەلماودا و بە وێنەی کەرامەتێك مەلائیکەتان بە ڕاستی بینییان..

لەم میعراجەدا پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = سواری بوراق بوو و وەکو بەرقی لـێهات و، بە چەشنی مانگی تابان گەشتی ناو گەردوونی کرد و جیهانی نووریشی بە چاو بینی.

جا هەروەك لەتبوونی مانگ سەبارەت بە مرۆڤەوە موعجیزەیەکی هەستپێکراوی مەزن بوو لە جیهانی بینراودا.. میعراجیش مەزنترین موعجیزە بوو پیشانی سەرنیشنانی جیهانی ڕۆح درا..

* * *

بەڵگەی شایەتمان لەناو خۆیدایە

هەریەکە لە دوو وشەی شایەتمان بەڵگە و شایەتیی یەکترین، چونکە یەکەمیان بەڵگەی "لیممی"یە بۆ دووهەم و، دووهەمیشیان بەڵگەی "ئیننی"یە بۆ یەکەم[2]!

* * *

"ژیان" جۆرێکە لە درەوشانەوەی "وەحدەت"

"ژیان" نووری تاکی(الوحدة)ی خوای گەورەیە..

ئەوەتا "تەوحید" لەناو ئەم هەموو بەدیهاتووە زۆرانەدا بەهۆی ژیانەوە دەردەکەوێت!

بەڵێ، تەنها یەك درەوشانەوەی "وەحدەت" بوونەوەرانێکی گەلـێ زۆر و زەبەندە دەکات بە یەك دانە وجوود، چونکە "ژیان" کارێك دەکات کە تەنها یەك دانە شت خاوەنی هەموو شتان بێت، لە کاتێكدا کە سەرجەمی شتان سەبارەت بە شتی بێگیان و ژیانەوە لە حوکمی "نەبوو"دایە.

* * *

"گیان" یاسایەکە بوونی دەرەکیی لەبەرکراوە

"گیان" یاسایەکی نوورانیی وەهایە کە بوونی دەرەکیی لەبەرکراوە و هەست و نەستیشی تێدا دانراوە.

جا ئەم "گیان"ەی کە دارای "بوونی دەرەکی"یە و، ئەو "یاسا"یەش کە بە "ژیری" پەیی پێ دەبرێت، برا و هاوڕێی یەکترن. چونکە "گیان" بە چەشنی یاسا فیطری‌یە بەردەوام و چەسپاوەکان، لە جیهانی "ئەمر" و سیفەتی "ئیرادە"وە هاتووە.

توانستی خواوەندیش بوونێکی هەست‌پێ‌کراو بە "گیان" دەبەخشێت و هەست و نەستی تێدا دادەنێت و شتێکی ناسك و شل و نیان دەکات بە صەدەفی ئەو گەوهەرە..

خۆ ئەگەر توانستی بەدیهێنەر بوونێکی دەرەکیی بکردایەتە بەر ئەو "یاسا"یانەی کە لە جۆرەکان(الأنواع)دا دەست‌بەکارن، ئەوا هەریەکەیان دەبوو بە "گیان"ێك.. یان گەر "گیان" ئەم بوونە دەرەکی‌یەی لەبەر داماڵێت و هەست و نەست بخاتە لاوە، دەبێت بە "یاسا"یەکی باقی و بەردەوام.

* * *

"بوون" بە بێ "ژیان" "نەبوون"ە!

"ڕووناکی" و "ژیان" هەردووکیان دەرخەر و ئاشکراکەری بوونەوەرانن..

گەر ڕووناکیی "ژیان" لە گۆڕێدا نەبێت، ئەوا "بوون" ئامادە و لەسەر پێ‌یە بۆ "نەمان" بگرە هەروەك "نەبوو" وایە.

بەڵێ، ئەو شتەی دارای "ژیان" نی‌یە، نامۆیە، هەتیوە، با مانگێکی گەشیش بێت.

* * *

مێروولە بەهۆی "ژیان"ەوە لە زەوی گەورەترە

ئەگەر بە تەرازووی بوونەوەر مێروولە هەڵبسەنگێنیت، ئەوا ئەو گەردوونەی کە بەهۆی نهێنیی "ژیان"ەوە لە مێروولەدا جێی بووەتەوە لە گۆی زەویماندا جێی نابێتەوە..

خۆ ئەگەر ئەم گۆی زەوی‌یەی کە من بە زیندووی دەبینم و هەندێك پێیان وایە مردووە، لەگەڵ مێرووولەدا بەراورد بکەین، ئەوا هێشتا نیوەی سەری ئەو گیاندارە خاوەن هەست و شعوورە دەرناچێت[3]!

* * *

ئایینی "نەصرانی" تەسلیمی "ئیسلام" دەبێت

ئایینی دیان(النصرانیة) لە ئەنجامدا خۆی لە بەردەم "کوژانەوە" یان "خاوێنبوونەوە"دا دەبینێتەوە، چەك فڕێ دەدات و تەسلیمی ئیسلام دەبێت! ئەوەتا چەندین جار لەتوپەت بوو و گەیشتە ئەوەی بوو بە "پرۆتستانت" کە ئەمەش هێشتا هەر دادی ئەوی نەدا و جارێکی دیکەش لەت بووەوە و کەوتە ناو گومڕایی‌یەکی موتلەقەوە، بەڵام هەندێکیان لە "تەوحید" نزیك بوونەوە و پشت بەخوا سەرفرازیی تێدا دەبیننەوە. وا ئێستاش نزیکە = ئەم ئایینە = جارێکی دی لەتوپەت ببێتەوە[4]. خۆ گەر بە تەواوی خامۆش نەبێت و نەکوژێتەوە ئەوا پاڵفتە دەبێت و دەبێ بە موڵکی ئیسلام (چونکە خۆی ڕووبەڕووی ڕاستی‌یەکانی ئیسلام دەبینێتەوە کە بناغەکانی ئایینی ڕاستەقینەی نەصرانیی تێدا کۆبوونەتەوە).

ئەمەش نهێنی‌یەکی مەزنە، پێغەمبەری ئازیز = صلی اللّٰه علیه وسلم = بە هەواڵدانی نازڵبوونی حەزرەتی عیسا و حوکمکردنی بە شەریعەتی ئیسلام و بەوەش کە کەسێك دەبێت لە نەتەوەی پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = ئاماژەی بۆ کردووە.

* * *

ڕوانینی تەقلیدی "مەحاڵ" بە "مومکین" دەبینێت

ڕووداوێك ناوبانگی دەرکردووە کە گوایا: لەو دەمەدا خەڵکی چاویان بۆ مانگی یەكشەوەی جەژن دەگێڕا و کەسیان نەیانبینی، پیرێکی بەساڵاچوو سوێندی بۆ خواردن کە بە چاوی خۆی دیویەتی! پاشان دەرکەوت ئەو شتەی کە ئەو بە مانگی یەكشەوەی زانیوە مانگ نەبووە، بەڵکو تاڵەموویەکی کەوانەیی سپی بووە کە لە برژانگیەوە بەسەر چاویدا لار بووەتەوە!

جا ئەم تاڵە مووە لە کوێ و مانگی یەکشەوەش لە کوێ؟
ئایا لەم هێمایە تێگەیشتوویت؟!

لە ڕاستیدا "بزووتنی گەردیلەکان" بوون بە چەند تاڵە موویەکی تاریك بۆ برژانگی ژیری، بە چەشنێك کە بەردەمی چاوی ماددییان داپۆشیوە و کوێریان کردووە، تەنانەت ئەو چاوە ماددییە وای لێ هاتووە کە بکەری پێکهێنانی سەرجەمی جۆرەکان(تشکیل الأنواع) نابینێت و، لەم ڕێیەوە کەوتووەتە ناوەندی گومڕاییەوە..

جا ئایا "بزووتنی گەردیلەکان" لە کوێ و.. ڕێکخەری گەردوون لە کوێ؟..

لە وەهمێکی گەلێ مەحاڵدایە ئەو کەسەی کە پێی وایە دروستبوونی جۆرەکانی بوونەوەران، لە بزووتنی گەردیلەکانەوە پەیدا بوون و هاتوونەتەدی!

* * *

قورئان پێویستی بە "ئاوێنە" هەیە نەك بە "وەکیل"!

تەنها قودسییەتی سەرچاوەی شەرعە = واتە قورئان = کە هانی جەماوەری خەڵك و نەتەوەی ئیسلام دەدات گوێڕایەڵی فەرمانەکانی شەرع بن و، پتر لە هێزی بەڵگە، بۆ ملکەچی دەیانداتەبەر.

لە سەدا نەوەدی ئەحکامی شەرع سەلماون و لەو پێداویستییە ئایینییانە دەژمێررێن کە پێیان دەوترێت: (ما عُلِمَ مِنَ الدِّينِ بالضرورة) و وەك چەند ستوونێکی ئەڵماس وان. بەڵام بابەتە ئیجتیهادییە لاوەکی و خیلافییەکان لە سەدا دە تێپەڕ ناکەن. کەواتە نابێ نەوەد ستوونی ئەڵماس لە ژێر پارێزگاری و شوێنکەوتەی دە ستوونی زێڕدا بێت.

کانزا و گەنجینەی ستوونە ئەڵماسەکان قورئان و سوننەتی خاوێنن و موڵکی ئەوانن و، تەنها لەو دوو سەرچاوەیە وەردەگیرێن. بەڵام کتێبەکانی تر و ئیجتیهادەکان دەبێ تەنها ئاوێنەی دەرخەر و چاویلکەی پیشاندەری ڕووناکیی قورئان بن، چونکە ئەو خۆرە تیشکبەخش و خاوەن ئیعجازە بە بوونی سێبەر و وەکیل ڕازی نابێت!

* * *

ئەو مرۆڤەی کە لەسەر ناحەقە، بە گومانی خۆی "ناحەق" بە "حەق" دەزانێت!

مرۆڤ لەبەر ئەوەی خاوەنی فیطرەتێکی بەڕێزە، هەمیشە حەقی مەبەستە و بە دوایدا عەودالە، جا هەندێ جار لە دەمی گەڕانی بە شوێن حەقدا ناحەقێك دەدۆزێتەوە و پێی وا دەبێ کە حەق بێت! بۆیە پارێزگاریی لێ دەکات.. هەندێ جاری تر لەو کاتەدا کە سەرگەرمی دۆزینەوەی حەقیقەتە = بێ ویستی خۆی = گرفتاری گومڕایی دەبێت و بە حەقی دەزانێت و دەیسەلمێنێت!

* * *

ئاوێنەکانی "توانست" زۆرن

ئەو ئاوێنانەی کە توانستی خوای گەورە دەردەخەن گەلێ زۆرن، هەریەکەیان پەنجەرەیەکی ڕوون و نیانتر = لەچاو ئەوانیتردا = دەکاتەوە، کە بەسەر یەکێ لە جیهانەکانی "میسال"دا دەڕوانێت..

هەر لە ئاوەوە تاکو هەوا و، لە هەواوە تاکو "ئەثیر" و، لە "ئەثیر"ەوە تا دەگاتە جیهانی میسال و، لە جیهانی میسالیشەوە تا دەگاتە جیهانی ڕۆحەکان و، لە جیهانی ڕۆحیشەوە تاکو "کات" و، لە کاتیشەوە تا ئەندێشە و، لە ئەندێشەوە تا دەگاتە بیر(الفکر).. هەموویان چەند ئاوێنەیەکی جۆراوجۆرن کە کاروبارە ڕەوان و بە خوڕەمەکانی خواوەندیان تێدا دەردەکەوێت.. فەرموو گوێ ڕابگرە و سەرنج لە ئاوێنەی "هەوا" بدە، دەبینیت تەنها یەك دانە "وشە"ی تێدا دەبێت بە ملیۆنەها وشەی هاووێنەی یەك!

"توانستی خواوەند" ئا بەم جۆرە نهێنیی ئەم لەیەکترکەوتنەوە(التناسل) و لەبەریەك گرتنەوە(الإستنساخ)یە لە سەر ڕووی ئەو جیهانانەدا دەنووسێت و لەبەریان دەگرێتەوە.

* * *

بەشەکانی "خۆنواندن" جۆراوجۆرن

خۆنواندنی شتان لەناو ئاوێنەدا بە چوار شێوە دەبێت:

یان تەنها وێنەی خودی ئەو شتە دەنوێنێت.. یان لەگەڵ ئەو وێنەیەشدا تایبەتکاری‌یەکەشی دەردەخات.. یان خودی ئەو شتە و ڕووناکیی ماهییەتەکەشی لەگەڵدا دەخاتە ڕوو.. یان هەر تەنها ماهییەتی خودی ئەو شتە دەردەخات.

گەر نموونەشت لەسەر ئەمە دەوێت، ئەوا فەرموو: مرۆڤ و.. خۆر و.. مەلائیکەت و.. وشە، بکە بە نموونە..

شتانی چڕ و پڕ لەناو ئاوێنەدا بە وێنەی مردووی بزۆك خۆیان دەنوێنن.

بەڵام خۆنواندنەکانی "گیان"ێکی نوورانی لەناو ئاوێنەکانی خۆی‌دا هەر هەموویان زیندوون و پەیوەستی یەکترین و ڕووناکی‌یەکی پەخشانن.. گەر ئەو نوورەی کە لەو ئاوێنەیەدا دەردەکەوێت خودی خۆی نەبێت دیارە غەیری خۆیشی نی‌یە!

گەر "خۆر" خاوەن ژیان بوایە، گەرمی‌یەکەی دەبوو بە ژیانەکەی و ڕووناکی‌یەکەشی دەبوو بە هەست و نەستی، چونکە ئەو وێنەیەی خۆر کە لە ئاوێنەدا دەردەکەوێت، خاوەنی ئەم تایبەتکاری‌یانەیە.

ئەمەش کلیلی ئەم نهێنی‌یانەیە:

حەزرەتی جیبریل = دروودی لەسەر بێت = کە لە "سدرة المنتهى"دایە، هەر لەو کاتانەدا لە کۆڕی پێغەمبەر = صلى الله عليه وسلم = لە شێوەی "دحية الكلبي"دا و لە گەلێ شوێنی تریشدا، خۆی دەردەخات..

حەزرەتی عیزرائیلیش = دروودی لەسەر بێت = لە یەك شوێنی دیار و چەندەها جێگای نادیاری زۆری تردا، کە هەر خوای گەورە دەیانزانێت، ئامادە دەبێت و گیانەکان دەکێشێت..

پێغەمبەریش = صلی الله علیه وسلم = لە یەك كاتدا و لە كەشفی ئەولیاكان و خەونە ڕاستەكاندا، بۆ ئوممەتەكەی دەردەكەوێت و.. هەروەها لە ڕۆژی حەشری مەزن و قیامەتیشدا، بە شەفاعەتەكەی، سەرجەمی نەتەوەكەی دەبینێت و ئەوانیش لەو ڕێیەوە بە دیداری شاد دەبن..

چینی "ئەبدال"ی ئەولیاكانیش = بە هەمان جۆر = لە یەك كاتدا لە چەندین شوێنی جیاجیادا دەردەكەون.

* * *

دەگونجێ مرۆڤی لێهاتوو ببێت بە "موجتەهید" بەڵام هەرگیز نابێت بە "موشەڕڕیع"!

هەر كەسێك توانای ئیجتیهادی هەیە و مەرجەكانی تێدا كۆبوونەتەوە، بۆی هەیە لەو بابەتانەی كە دەق(نص)یان تێدا نییە ئیجتیهاد بكات، بێ ئەوەی بیەوێت كەسانی تر ناچاری گوێڕایەڵیی ئیجتیهادەكەی بن، چونكە ناتوانێت بۆ خۆی یاسا و شەرع دابڕێژێت و نەتەوەی ئیسلام بۆ لای چەمك و بۆچوونەكانی خۆی بانگ بكات، چونكە تێگەیشتن و بۆچوونەكانی ئەو لە ڕیزی "فیقهی شەرع" دادەنرێن و هەرگیز بە خودی "شەرع" تەماشا ناكرێن! هەر لەبەر ئەوەیە كە دەتوانێت ببێت بە موجتەهید، بەڵام ناتوانێت ببێت بە شەرعدانەر!

بانگكردنی خەڵكی بۆ لای هەر "بیر"ێك بەندە بە قبووڵبوونیەوە لە لای جەماوەری زانایان. دەنا بە بیدعەت دەژمێررێت و دەستی بە ڕووەوە دەنرێت و، هەر لە خاوەنەكەیدا دەمێنێتەوە و تێپەڕ ناكات. چونكە هەر تەنها ئیجماع و جەماوەری زانایانی فیقهی شەریعەت دەتوانن مۆری شەریعەتی لەسەر بناسنەوە!

* * *

تیشكی ڕووناكیی "ژیری" لە "دڵ"ەوە ئاراستە دەكرێت

ئەو بیریارانەی كە تاریكی دایپۆشیون، پێویستە لەم گوفتارەی خوارەوە تێبگەن:

به بێ ڕۆشنایی "دڵ" هەرگیز "بیر" ڕووناك نابێتەوە..

گەر ئەو ڕۆشناییی‌یە لەگەڵ ئەم ڕووناکی‌یەدا ئاوێتەی یەکتری نەبن، ئەوا "بیر" دەبێت بە تاریکاییی‌یەکی ئەوتۆ کە ستەم و نەزانیی لـێ پەیدا دەبێت..

کەواتە ئەو "بیر"ە لە ڕاستی‌دا تاریکستانێکە بە ساختە و ناڕەوا پۆشاکی "ڕووناکبیری"ی پۆشیوە!

سەرنجی چاوەکانت بدە، ئەوەتا ڕۆژگارێکی سپی‌یان تێدایە، بەڵام سپیایی‌یەکی تاریکە.. لە هەمان کات‌دا ڕەشایی‌یەکیشیان تێدایە، بەڵام ڕووناکی‌بەخشە!

خۆ ئەگەر ئەو ڕەشایی‌یە ڕووناکی‌بەخشەی تێدا نەبێت، هەرگیز ئەو پارچە گۆشتە بە "چاو" دانانرێت و توانای بینینی نابێت.

بە هەمان جۆر "بەصەر"ی بێ "بەصیرەت"یش نرخ و بەهای نی‌یە!

جا ئەگەر هەر "بیر"ێکی سپی و خاوێن "کرۆکی دڵ"(سویداء القلب)ی ئاوێتە نەبێت، ئەوا هەرگیز دەرەنجامی دەستکەوتەکانی مێشك بە "زانست" و "بەصیرەت" دانانرێت!

کەواتە بەبێ "دڵ"، "عەقڵ"یش لە ئارادا نی‌یە!

* * *

پلەکانی "زانست" لە مێشك‌دا جیاجیا و ئاڵۆزن

مێشك چەند پلەیەکی تێدایە کە هەرچەند حوکمی هەریەکەیان لەوانی تر جیایە، کەچی لە یەك دەچن و لە بەرچاوی مرۆڤدا دەئاڵۆزێن..

لە پێش‌دا "خەیاڵ‌کردن" دروست دەبێت، ئنجا "تەسەوور" پاشان "پەسەندکردنی ژیری"و، پاش ئەویش "سەلماندن" و ئنجا "ملکەچی" و، پاشان "کارپێ‌کردن"، دوای ئەویش "باوەڕپێ‌بوون".. کەواتە باوەڕبوونت بە هەر شتێك جیایە لە کارکردنت پێی.

هەریەك لەم پلانەش حاڵەتێکی لێوە پەیدا دەبێت:

توندی(الصلابة) لە باوەڕبوونەوە پەیدا دەبێت و، دەمارگیری لە کارپێ کردن و، گوێڕایەڵی لە ملکەچبوون و، کارپێ کردنیش لە سەلماندنەوە پەیدا دەبن و، بێ لایەنیش لە "ژیری"دا دەبێت و، دەستبەرداری(التجرد)یش لە تەسەوورەوە سەرهەڵدەدات و سەفسەتەش لە خەیاڵەوە سەرچاوە دەگرێت، گەر توانای ئاوێتەکردنی تەواوی نەبێت.

جا وێنەکێشانی کاروبارە نارەواکان بە ڕێكوپێکی و باسکردنیان بە جوانی، دەبێت بەهۆی زامداربوون و گومڕاکردنی زەینە خاوێنەکان.

* * *

زانستێك کە تێگەیشتنی مەیسەر نەبێت نابێ بوترێتەوە

زانای ڕابەر و ڕاستەقینە لە پێناوی خوای گەورەدا زانستەکەی بە خەڵکی دەبەخشێت، بێ ئەوەی چاوەڕوانیی هیچ پاداشتێکیان لێ بکات و، وەکو مەڕ دەبێت نەك مەل. ئەوەتا مەڕ شیرێکی خاوێن و پوخت دەرخواردی بەرخەکانی دەدات، بەڵام باڵندە ڕشانەوەی پڕلیکی ناو دەمی خۆی بە دەم بێچووەکانیەوە دەکات!

* * *

"کاولکاری" لە "بنیاتنان" ئاسانترە و، مرۆڤی لاوازیش دەبێت بە کاولکار!

"بوون"ی هەر شتێك بەندە بە بوونی هەموو بەشەکانیەوە، کەچی "نەبوون"ی یەکێك لە بەشەکانی دەبێت بەهۆی نەبوونی سەرجەمی ئەو شتە! هەر لەبەر ئەمەیشە کە ڕووخاندن گەلێ ئاسانترە لەچاو بنیاتنان..

ئا لێرەوەیە کە مرۆڤی لاواز مەیلی بە لای کاولکاری و ئەنجامدانی کاری سەلبییەوەیە، تەنانەت هەر ناشچێت بەلای کاری ئیجابیدا!

* * *

"هێز" دەبێ خزمەتی "حەق" بکات

ئەگەر:

دەستوورەکانی حیکمەت و..

یاساکانی حکوومەت و..

قانوونەکانی حەق و..

ڕێساکانی هێز، ئاوێتەی یەکتر نەکرێن و پشتی یەکتری نەگرن و هاوکاریـیان لە نێواندا نەبێت، ئەوا لای جەماوەری خەڵك هیچ کامیان بەرهەمدار و خاوەن کاریگەری نابن و، لە ئەنجامدا شەعائیری شەرع پشت گوێ دەخرێن و، خەڵکی لە کاروبارياندا پشتیان پێ نابەستن و باوەڕیان پێیان نامێنێت!

* * *

هەندێ جار "شت" دژەکەی تێدا دەبێت

زەمانێك دێت کە دوو شتی دژ بە یەك یەکتری دەپۆشن و، لە زمانی سیاسەتدا وشە دژی واتا دەبێت و، ستەم[5] کڵاوی "دادگەری" لەسەر دەکات و، خیانەتیش بە نرخێکی هەرزان پۆشاکی "غیرەت" دەپۆشێت و، جیهادێکیش کە لە پێناوی خوادا بێت، ناوی "بەغی"ی لـێ دەنرێت و، دیلی و بەندیی ئاژەڵانە و ستەمکاری و ملهوڕیی شەیتانئاسایش، بە: "سەربەستی" ناودەبرێت!

بەم جۆرە، دژەکان وەکو یەکتر دەنوێنن و شێوە و ڕوخسارەکان جێ گۆڕکێ دەکەن و ناوەکانیشیان بەرامبەر یەکتری ڕادەوەستن و مەقامەکانیش لەگەڵ یەکتریدا جێگا دەگۆڕنەوە.

* * *

"سیاسەت"ی پابەندی "بەرژەوەندی" دڕندەیەکی سامناکە!

سیاسەتی ئەم ڕۆژگارە کە لە خولگەی "بەرژەوەندی"دا دەخولێتەوە، ئاژەڵێکی دڕندەی سامناکە!

خۆ، ئاشکرایشە کە خۆبردنە پێشەوە و خۆ خۆشەویستکردن لە بەردەم دڕندەیەکی برسیدا هەرگیز بەزەیی ئەوت بۆ ناجووڵێنێت، بەڵکو ئیشتیهای دەبزوێنێت، پاشان لە سەرووی ئەمەیشەوە داوای حەقدەستی کەڵبە و نینۆکەکانیت لێ دەکات!

* * *

لەبەر ئەوەی مرۆڤ هێزەکانی لە سنوورێکدا دەستنیشان نەکراون، ئەوا تاوانەکانی هەمیشە لە گەورەبووندان!

ئەو هێزانەی لە مرۆڤدا دانراون، بە سروشت لە سنوورێکدا دەستنیشان نەکراون تا لێیان لانەدات، بە پێچەوانەی ئاژەڵەوە، بۆیە ئەو خێر و شەڕەی لە مرۆڤەوە دەوەشێتەوە، هێندە زۆرن کۆتاییان پێ نایەت! خۆ ئەگەر لە مرۆڤێکدا لەخۆباییبوون و لە یەکێکی تردا سەرسەختی و ملنەدان یەکبگرن، ئەوا تاوانێکی گەورەی وا بەرهەم دەهێنن[6] کە هێشتا لەناو فەرهەنگی مرۆڤدا ناوی لێ نەنراوە. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر بوونی دۆزەخ. چونکە مەگەر دۆزەخ دەنا هیچ ئازارێکی تر بە سزای ئەو تاوانە دانانرێت!

یان بۆ نموونە: هی وا هەیە پڕ بەدڵ ئاوات دەخوازێت کە موسیبەت و گێروگرفت تووشی موسڵمانان ببێت، هەر تەنها لەبەر ئەوەی ڕاستیی قسە و بۆچوونەکەی خۆی دەربکەوێت و لای خەڵکی بسەلمێنرێت!

ئەم ڕۆژگارە دەریخست کە: بەهەشت گرانە، هەرزان نییە.. دۆزەخیش زیاد لە پێویست دروست نەکراوە!

* * *

هەندێ جار "خێر"ێك دەبێت بەهۆی "شەڕ"ێك

ئەو تایبەتمەندی‌یەی کە مرۆڤانی "خەواص" هەیانە، لە ڕاستی‌دا، هۆیەکە بۆ تەوازووع و خۆنەویستی.. بەڵام بەداخەوە بووە بەهۆی خۆبەگەورەگرتن و خۆسەپاندن بەسەر کەسانی تردا!

هەروەها دەستەوسانی و هەژاریی "عەوام" لە ڕاستی‌دا داخوازی بەزەیی پێداهاتنەوە و خەمبۆخواردنن.. کەچی بەداخەوە لەم سەردەمەدا بوون بەهۆی ئەوەی کە بەرەو دیلی و ڕسوایی بیانداتەبەر!

خۆ گەر چاکە و شەرەفمەندی‌یەك لە هەر شتێك‌دا ببێت، دەدرێتە پاڵ چینی خەواص و سەرکردە و گەورەکان.. بەڵام گەر خراپە و کارێکی ناپەسەند پەیدا ببێت، بەسەر خەڵکی و عەوامدا دابەش دەکرێت!

ئەوەتا لە بەرامبەر ئەو شەرەفمەندی‌یەی کە هۆزێکی سەرکەوتوو لە کێشەیەك‌دا بەدەستی هێناوە، دەوترێت: (دەست‌خۆش ئەی سەرگەورەی هۆز)!

بەڵام گەر ئەنجامی ئەو کێشەیە پێچەوانە بوایە، دەوترا: (دەك ڕسواتر بن کوڕانی ئەو هۆزە)!

ئەمەیە "شەڕ"ی ئازاربەخش لەناو گرۆی مرۆڤدا!

* * *

گەر "کۆمەڵ" بێ ئامانج بێت، "خۆپەرستی"ی تێدا بەهێز دەبێت!

گەر "بیر"ی کۆمەڵ خاوەن مەبەست و ئامانجێکی میسالی نەبێت.. یان ئەو ئامانجە لە بیر چووبێتەوە.. یان لە بیری خۆ برابێتەوە، ئەوا زەینەکان دەگۆڕێن و دەبن بە "خۆپەرستی" لەم و لەودا و، لە دەوری ئەو خۆپەرستی‌یانە خول دەخۆن..

واته: ورده ورده "من"ی هەموو یەکێکی ئەو کۆمەڵە بەهێز دەبێت و، لەوانەشە وەك ئاسن ڕەق ببێت تا وای لێ دێت نەتوانرێت کوناودەر بکرێت و بگۆڕرێت بە "ئێمە"!

جا ئەو کەسانەی کە "من"ی خۆیان خۆش دەوێت، هەرگیز خۆشەویستیی ڕاستەقینەیان بۆ هیچ کەسێك نابێت!

* * *

هۆکاری بووژانەوەی شلەژان و ئاشووب: مردنی زەکات و ژیانەوەی ڕیبایە

بناغە و کانگای هەموو جۆرەکانی پشێوی و ئاڵۆزی و ناکۆکی و، هۆکار و سەرچاوەی بزوێنەری گشت جۆرەکانی خراپە و ڕەوشتە نزمەکان، تەنها دوو وشەن یان دوو ڕستەن:

وشەی یەکەم: (گەر من بۆخۆم تێربم چیم لە خەڵکی داوە، با لە برساندا بمرن)..

وشەی دووەم: (تۆ لە پێناوی حەوانەوەی مندا گیروگرفتەکانی ژیان هەڵبگرە.. تۆ کار بکە با من بەری ڕەنجت بخۆم.. ئەرکی کار لەسەر تۆ و خواردنیش لەسەر من)!

ئەو دەرمانە شیفابەخشەی کە دەماری ژەهرە کوشندەکەی وشەی یەکەم لە بنج و بێخدا دەردەهێنێت، بریتی‌یە لە: زەکات‌دان، کە یەکێکە لە پێنج پایەکانی ئیسلام.

ئەو چارەسەری‌یەش کە دەماری درەختی زەقوومی ناو وشەی دووەمیش ڕیشەکەن دەکات، بریتی‌یە لە: حەرامکردنی سوو (الربا).

جا ئەخەرخەرخرۆی مرۆڤ حەز بە چاکە و ژیانی بەرز و مەردانە دەکات، دەبێ زەکات فەرز بکات و ڕیباش بە تەواوی لە ناودا لا ببات.

* * *

گرۆی مرۆڤ گەر بەتەمای ژیانە، با هەموو جۆرەکانی سوو(الربا) لەناو ببات

سیلەی ڕەحمی نێوان هەردوو چینی عەوام و خەواص بچڕاوە و، زایەڵەی پشێوی و هاواری تۆڵەسەندنەوە و، ڕقی قین و حەسوودی لە چینی عەوامەوە بەرز بووەتەوە و، ئالخری ستەم و سووکایەتی و ڕەزاخرانیی خۆ بەخەورە زانین و هۆکارەکانی خۆ بەسەردا سەپاندنیش لە لای چینی خەواصەوە بەسەر عەوامدا داباریوە..

لە کاتێکدا کە دەبوو چینی عەوام: خۆڕایەڵی و، خۆشویستن و، ڕێز و ملکەچیان بەرامبەر چینی خەواص تێدا بووایە، بە مەرجێ لە چینی خەواصەوە چاکە و بەزەیی و میهرەبانی و پەروەردەیان ئاراستە بکرایە.

جا ئەگەر مرۆڤایەتی دەیەوێت ژیانی بەردەوام بێت، دەبێ دەست بە "زەکات"ەوە بگرێت و "ڕیبا"ش لە خۆی دووربخاتەوە!

چونکە دادخەریی قورئان لە دەرخای جیهاندا ڕاوەستاوە و بە ڕیبا دەڵێت: (قەدەغەیە.. مافی هاتنەژوورەوەت نییە.. بگەڕێرە دواوە).

بەڵام خرۆی مرۆڤخویێی بۆ ئەم فەرمانەی قورئان ڕانەخرت، تا لە ئەنجامدا زللەیەکی سەختی خوارد[7]. چار نییە دەبێ پێش ئەوەی زللەیەکی توند و تاڵتر بچێژێت، خۆڕایەڵیی ئەم فەرمانەی قورئان بکات.

* * *

مرۆڤ کۆت و زنجیری دیلیی تێکشکاند، ڕۆژێکیش دێت کە زنجیری کرێگرتەییش دەبچڕێنێت!

لە خەونێکدا وتم:

جەنگە سووکەڵەکانی نێوان دەوڵەتان و خەڵان جێی خۆیان چۆڵ دەکەن بۆ ململانێ و جەنگێکی خەڵێ دژوارتر لەنێوان چینەکانی مرۆڤدا. چونکە مرۆڤ لە قۆناغەکانی مێژووی خۆیدا بە دیلیێتی ڕازی نەبوو، بەڵکو بە خوێنی خۆی کۆت و زنجیرەکانی ئەو دیلییەی شکاند و لە ئەستۆی خۆی داماڵی. بەڵام ئێستا لە بریی ئەو دیلییە خرفتاری ئەرکی سەختی کرێخرتەیی بووە و، ڕۆژێك دێتە پێش کۆتی ئەو بەندییەش تێکدەشکێنێت!

سەری مرۆڤ بەجارێ سپی بووە، پاش ئەوەی کە بە پێنج قۆناغدا تێپەڕی کرد:

جەنگەڵی، دەشتەکێتی، کۆیلایەتی، دیلی، دەرەبەخایەتی، وا ئێستاش لە قۆناغی کرێکاریدایە. مرۆڤ بەم جۆرە هاتووە و دەڕوات.

* * *

ڕێگای ناڕەوا مرۆڤ دەگەیەنێتە پێچەوانەی ئامانجەکەی

فەرموودەی: "القاتِل لا يرثُ"[8] دەستوورێکی مەزنە..

ئەو کەسەی بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی ڕێیەکی نامەشرووع دەخرێتەبەر، زۆربەی جار بە پێچەوانەی نیازەکەی سزا دەدرێت.. بۆ نموونە:

خۆشویستنی نامەشرووعی ئەوروپا و چاولێکردن و هۆخربوونی، سزاکەی دوژمنایەتییەکی غەددارانەیە لە لایەن ئەو خۆشەویستەوە و، ئەنجامدانی تاوانە مەزنەکانە!

بەڵێ، مرۆڤی فاسق: مەحرووم و بێبەشە و، هەرخیز چێژ و لەزەت و ڕزخاریی دەستگیر نابێت.

* * *

"جەبرییە" و "موعتەزیلە" هێندەی دەنکە دانەوێڵەیەك حەقیقەتیان تێدایە

ئەی عەودالّی حەقیقەت!

ئەو چاوەی کە شەریعەت سەیری: "ڕابوردوو" و "موسیبەت"ی پێ دەکات جیایە لەوەی کە سەیری "داهاتوو" و "خوناهباری"ی پێ دەکات..

ئەوەتا بە چاوی: (قەدەری خوایخەوره) بۆ "ڕابوردوو" و "موسیبەتەکان" دەڕوانێت.. قسەی بەجێ لێرەدا هی "جەبرییە"یە!

بەلاّم بە چاوی: (تەکلیفی خوایخەوره) بۆ "داهاتوو" و "خوناهەکان" دەڕوانێت.. قسەی ڕەوا لێرەدا هی "موعتەزیلە"یە!

بەم جۆرە "موعتەزیلە" و "جەبرییە" لەم خاڵەدا لەخەڵ ڕێڕەوی حەق یەك دەخڕنەوە.

جا هەریەك لەم ڕێچکە نارەوایانە بە ئەندازەی دەنکە دانەوێڵەیەك حەقیقەتیان تێدایە و، ئەم حەقیقەتەش شوێنی تایبەتیی خۆی هەیە. ناحەقی لەوەدایە کە وا بزانرێت سەرجەم بۆچوونەکانی تری ئەو ڕێچکەیە ئاوا دارای حەقیقەت بن!

* * *

"دەستەوسانی" و "ترس" پیشەی مرۆڤی لاوازە

خەر ژیانت دەوێت، ئەوا لەو کێشە وخەڕفتانەی کە دەکرێت چارەسەریيان بۆ بدۆزیتەوە، دەستەوسان مەبە..

خەر حەوانەوەشت دەوێت، ئەوا لەو کێشانەدا کە چارەسەر ناکرێن مەترسە و خەفەتبار مەبە.

* * *

هەندێ جار شتی بچووك، شتانی گەورەی لــێ دەبێتەوە

چەند بارودۆخێکی ئەوتۆ دێنە کایەوە کە تەنها یەك جووڵەی بچووك مرۆڤ بۆ پلەی هەرەبەرزی: "أعلی علیین" بەرز دەکاتەوە..

بە هەمان جۆر بارودۆخی وەهاش ڕوو دەدات کە کارێکی سادە و ئاسایی خاوەنەکەی بەرەو نزمترین نزمی(أسفل سافلین) بەردەداتەوە!

* * *

"یەك چرکە" بۆ هەندی کەس وەك "ساڵێك" وایە

فیطرەتی ئادەمیزاد دوو جۆرە: هەندێکیان یەکسەری تیشك دەداتەوە و، هەندێکی تریشیان پلەپلە و کەم‌کەم بڵند دەبێت و دەدرەوشێتەوە.

سروشتی مرۆڤ وەك ئەم دوو حاڵە وایە و، بەپێی هەل ومەرج و بارودۆخەکان دەخۆڕێت..

هەندێ جار هەنگاو بە هەنگاو دەڕوات و، هەندێ جاری تریش وەك بارووتی ڕەش یەكسەری دەتەقێتەوە و ئاگرێكی ڕووناكیبەخشی لێ دەبێتەوە.

ڕوانینی وا هەیە خەڵووز دەخۆڕێ بە ئەڵماس و..

دەستلێدانی وەهاش هەیە كە بەرد دەكات بە ئیكسیر.

ئەوەتا ڕوانینی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = بە كتوپڕی و یەكسەری دەشتەكیی نەزان دەخۆڕێت بە خواناسێكی ڕووناك.

خەر تەرازووت بۆ ئەمە دەوێت، ئەوا سەرنج لە حەزرەتی عومەری كوڕی خەتتاب بدە = خوای لێ ڕازی بێت = لە پێش ئیسلام و لە دوای ئیسلام بوونیدا!

نموونەی ئەمەش: "تۆو" و "درەخت"ە، كە یەكسەری بەرەكانی پێ دەخەیەنێت و پێشكەشیان دەكات.

جا ئەو ڕوانین و هیممەتەی پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = فیطرەتە خەڵووز ئاساكانی نیوەدوورگەی عەرەبی خۆڕی بە چەندین ئەڵماسی درەخشان و.. ڕەوشت و ڕەفتارە تاریك و سووتێنەرەكانی چەشنی بارووتی ڕەشیشی خۆڕی بە خووڕەوشتی بەرز و ڕووناك.

* * *

"درۆ" وشەیەكی كافرە

یەك دەنكە دانەوێڵەی "ڕاست" خەرمانێكی "درۆ" دەدات بەبادا..

یەك "ڕاستی" كۆشك و تەلارێكی ئەندێشە دەڕووخێنێت..

كەواتە ڕاستگۆیی بناغەیەكی مەزن و، خەوهەرێكی درەخشانە.

لەوانەیە، خەر زیان لە وتنیدا ببێت، جێگاكەی خۆی بۆ "بێ دەنگی" چۆڵ بكات، بەڵام هەرگیز جێی "درۆ" لەو نێوانەدا نابێتەوە، هەرچەندەش سوود و "بەرژەوەندیی" زۆری تێدا بێت!

دەبا هەموو خوفتارەكانت ڕاست بن و خشت بڕیارەكانیشت حەق بن..

بەڵام دەبێ بزانیت كە: مافی ئەوەت نییە هەموو "ڕاست"ێك بدركێنیت.

ئەم قاعیدەیە بکە بە دەستووری ژیانت:

"خُذْ ما صَفا، دَعْ ما كَدَر".

کەواتە بە باشی سەیر بکە و بە جوانی ببینە، با بیرت جوان بێت.. هەروەها خۆمانی باش ببە و جوان بیر بکەرەوە، با ژیانی پڕ لە تام و چێژی بەختەوەریت دەستگیر ببێت.

ئەو ئاوات و هیوایەی لە "خۆمانباشی"دایەخیان دەکات بە بەری ژیاندا!

بەڵام نائومێدیی ناو دووتوێی "خۆمانخراپی" بەختەوەریی مرۆڤخەندەڵ دەکات و ژیانی لەناو دەبات!

* * *

---

[1] واتە: هەرخێز خۆی لە قەرەی بەدیهێنان و کاریگەری(تأثیر)ی ڕاستەقینە نەدات. (دانەر)

[2] مامۆستا نوورسی لە "إشارات الإعجاز" ص ١٨٦دا دەفەرموێ: (بەڵگە، یان: لیممی‌یە کە بریتی‌یە لە: بەڵگە هێنانەوە بە کاریگەر(المؤثر) لەسەر کارتێکراو.. یان ئینی‌یە، کە بریتی‌یە لە: بەڵگەهێنانەوە بە ئاسەوار و کارتێکراو لەسەر بوونی کاریگەر، کە ئەمەیان سەلامەتترە). (وەرخێڕ هێناویەتی)

[3] بەم واتایە "ئیمامی ڕەببانی" لە شیعرێکدا = کە "مامۆستا مەلا ئەحمەدی قازی" لە فارسی‌یەوە کردوویەتی بە کوردی = دەفەرموێ:

خوا! پانی و درێژیی عالەمێ، تۆ
لە سینەی مێروویەکدا جێ ئەکەیتۆ
نە مێروو دڵخۆشادیی پێ ئەبەخشی
نە دنیا یەک سەری مووی لێ ئەکەیتۆ!

وەرخێڕ)

[4] ئاماژەیە بۆ ئەنجامە سامناکەکانی جەنگی یەکەمی جیهانی، تەنانەت هەواڵی جەنگی جیهانیی دووهەمیش ڕادەخەیەنێت. (دانەر)

[5] بە جۆرێك لەم ڕووداوە دەدوێت دەڵێی لەم زەمانەدا ژیاوە! (دانەر)

[6] ئەمە ئاماژەی تێدایە بۆ ئەو ڕووداوانەی کە لە داهاتوودا ڕوو دەدەن. (دانەر)

[7] ئاماژەیەکی بەهێزە بۆ داهاتوو، ئەوەبوو مرۆڤایەتی‌خۆیی بۆ ئەم بانگەوازەی قورئان ڕانەخرت، تا زللەیەکی سەختی لەسەر دەستی جەنگی جیهانیی دووهەم چەشت. (دانەر)

[8] رواه أبوداود والترمذي وابن ماجه والدارمي وأحمد في مُسنده.

ئەنجومەنێك لە "جیهانی میسال"دا

(بەراوردێکە لە نێوان شارستانێتیی نوێ و شەریعەتی خاوێندا و.. "دەهاء"ی زانستی و "ڕێنمایی" خوای‌خەورەدا).

لە دەمی هودنەکەی کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی و لە شەوێکی جومعە و لە خەونێکی ڕاستدا، ڕۆشتمە ناو ئەنجومەنێکی بەسام و شکۆی جیهانی میسالەوە. لەوێ لێیان پرسیم:

= جیهانی ئیسلام پاش ئەم شکستەی هاتە ڕێی، چیی بەسەر دێت؟

ئەم پرسیارەیان لێ کردم و خۆیان بۆ وەڵامەکەی ڕاخرت.

منیش بە سیفەتی ئەوەی کە لەو کۆڕەدا نوێنەری ئەم چەرخ و سەردەمەی ئێستا بووم، وتم:

= ئەم دەوڵەتەی[1] کە لە دێر زەمانەوە پارێزخاریی سەربەخۆیی جیهانی ئیسلامیی خستبووە ئەستۆی خۆی و، لە پێناوی بەرزکردنەوەی وشەی "الله"دا ئەرکی جیهادی = وەك فەرزێکی کیفایەت لە بریی سەرجەمی موسڵمانان = جێبەجێ دەکرد و، لە پێناوی جیهانی ئیسلامی‌دا = کە وەك یەك جەستە وایە = خۆی لە هەڵوێستی قوربانی و خۆبەخت‌کاری‌دا دانابوو و، ئاڵای خەلافەتی هەڵکردبوو.. ئەم دەوڵەت و نەتەوە موسڵمانە، لە پاش ئەم‌خێروخڕفتەی هاتە ڕێی، بە پشتیوانیی خوای‌خەورە، بە سەربەستی و بەختەوەری‌یەکی ئەوتۆ پاداشت دەدرێتەوە کە سەرانسەری جیهانی ئیسلامی بگرێتەوە و قەرەبووی‌خێروخڕفت و زیانەکانی پێشوویان بۆ بکاتەوە. چونکە بێ‌خومان ئەو کەسەی کە "سێ" دەبەخشێت و "سێ‌سەد" دەباتەوە هەرخیز بە زەرەرمەند و دۆڕاو دانانرێت. مرۆڤی خاوەن هیممەتیش ئەو کەسەیە کە باری ئێستای دمخۆڕێت بە ئایندەیەکی خەش و خەندان. خۆ ئەم‌خێروخڕفتەش بە چەشنێکی سەرسووڕهێن و دەراسا(خارق) شەفەقەت و برایەتی و پەیوەندیی پتەوی نێوان موسڵمانانی زیندوو کردەوە!

خەشەکردن و پەرەسەندنی "برایەتی"ی نێوان موسڵمانان، پشت بەخوا شارستانێتیی خۆرئاوا لە جێی خۆیدا دەلەقێنێت و دارمان و کۆتاییەکەشی نزیك دەخاتەوە. ئەو کاتەش ڕوخساری شارستانێتیی ئێستا دەخۆڕێت و ڕژێمەکەشی سەرنگوون دەبێت، ئیتر لەو دەمەدا شارستانێتیی ئیسلام بە بەرجەستەیی دەکەوێتە ڕوو و، موسڵمانانیش یەکەم کەس دەبن کە بە ویستی خۆیان پێشوازیی لێ دەکەن و دەڕۆنە ناویەوە.

خەر دەتەوێت بەراوردێك لە نێوان شارستانێتیی شەرع و شارستانێتیی ئێستای ئەوروپادا ساز بکەیت، ئەوا بە وردی سەیری بناغەکانی هەریەك لەو دوانە بکە و، پاشان هەر بۆ خۆت لە ئاسەوار و ئەنجامەکانی هەردووکیشیان ورد ببەرەوە:

هەرچی شارستانێتیی خۆرئاوایە لەسەر پێنج بناغەی سەلبی دامەزراوە و لەو خولگەیەدا دەخولێتەوە:

خاڵی پشتپێبەستنی بریتییە لە: "هێز" لە بریی "حەق"! دیارە "هێز"یش ماف خواردن و سنوورشکاندن و دەستدرێژیی لێ دەبێتەوە، کە ئەمانەش "خیانەت"یان لێ پەیدا دەبێت.

مەبەست و ئامانجیشی، لە بریی "فەضیلەت"، بریتییە لە: "بەرژەوەندی"یەکی نزمی بێنرخ. خۆ وەك ئاشکرایە ئەم بەرژەوەندییە پاڵپاڵێن و دوژمنایەتیی لێ دەبێتەوە، کە ئەمانەش "جینایەت"یان لێ دەوەشێتەوە.

دەستووری ژیانیش بەلایەوە بریتییە لە "مشتومڕ و ململانێ"، لە بریی: "هاوکاری". خۆ دیارە کە دوژمنایەتی و ململانێ هەردەم قڕە و بڕە و پاشقول لەیەکتردانی لێ دەبێتەوە و، لەمانەشەوە "دەنائەت"ی خوو و ڕەوشت پەیدا دەبێت.

ئەو پەیوەندییە بنەڕەتییەش کە بۆ هاوئاهەنگیی نێوان خەڵکیی دادەنێت بریتییە لەو: "دەمارخێری و ڕەخەزپەرستی"یەی کە لەسەر حسابی نەتەوەکانی تر خەشە دەکات و پەرەدەسێنێت و بە هەڵلووشینی خەڵکانی تر بەهێز دەبێت.. خۆ وەك ئاشکرا و لەبەرچاودایە، هەریەك لە دەمارخێری و قەومییەتی سەلبی و

ڕەخەزپەرستی، هەمیشە ئاژاوە و جەنگی سامناك و سەختیان لـێ دەبێتەوە، کە ئەمانەش دەبنە هۆی کاولکاری و تیاچوونی هەرشتێك دەستیان پێی بگات.

پێنجەم بناغەی ئەم شارستانێتی‌یە ئەوەیە کە: خزمەتە سەرنج ڕاکێشەکەی بۆ خەڕۆی ئادەمیزاد بریتی‌یە لە: هاندانی حەز و ئارەزووەکان و تێرکردنیان و ڕێخۆش‌کردن بۆ هێنانەدیی خواستەکانی ئەو ئارەزووانە. خۆ ئاشکرا و لە بەرچاوە کە حەز و ئارەزووەکان هەمیشە سەروسیمای مرۆڤانەی ئادەمیزاد دەشێوێنن و خوو و ڕەفتارەکانی دمخۆڕن و، لە ئەنجامدا مرۆڤایەتی‌یەکەی = بە تەواوی = ئاڵوخۆڕی بەسەردا دێت و بە چەشنێکی مەعنەوی مەسخ دەبێت!

خەر بتوانیت دیوی ناوەوەی زۆربەی ئەو مرۆڤە "شارستانی‌یانە" هەڵبگێڕیتەوە و ناوەرۆکیان بخەیتە ڕوو، ئەوا ڕەفتار و خووی: مەیموون و ڕێوی و مار و ورچ و بەراز، لە ڕوخسار و سیمایاندا بەدی دەکەیت! تەنانەت پێست و تووك و فەرووی ئەو ئاژەڵانە بەر ئەندێشەت دەکەون و لە خەیاڵت دەخشێن! ئەوەتا ئاسەوارەکانیان بەڵگەن لەسەریان!

لە سەرانسەری خەڕۆی زەوی‌دا جگە لە تەرازووی "شەریعەت" چیی تر شك نابرێت.. ئەو شەریعەتە میهرەبانەی کە لە ئاسمانی قورئانی پیرۆزەوە نازڵ بووە و خەڵاتی خەڕۆی مرۆڤ کراوە.

بەڵام شارستانێتیی قورئانی پیرۆز لەسەر پێنج بناغەی ئیجابی دامەزراوە:

خاڵی پشت‌پێ‌بەستنی، لە بریی "هێز" بریتی‌یە لە "حەق".. خۆ ئاشکرایە کە: "حەق" هەمیشە دادخەری و هاوسەنگی دادەمەزرێنێت و لەمانەشەوە ئاسایش سەرهەڵدەدات و، بنەوبارخەش بە "چارەڕەشی و بەدبەختی" دەپێچێتەوە و کۆچی پێ دەکات.

ئامانجیشی، لە بریی "بەرژەوەندی" بریتی‌یە لە: "فەضیلەت".. دیارە بەرهەمی "فەضیلەت"یش: خۆشەویستی و تەبایی و لێك‌نزیك‌بوونەوەیە و، ئنجا لەمانەشەوە بەختەوەری پەیدا دەبێت و دوژمنایەتیش دەڕەوێتەوە.

دەستووریشی لە ژیاندا، لە بریی جەنگ و ململانێ، بریتی‌یە لە: هاوکاری و هاوئاهەنگی و یارمەتی‌دانی یەکتری.. دیارە ئەم دەستوورەش یەکبوون و

پشتگیری لە نێوان مرۆڤدا بەرهەم دەهێنێت، کە لە ڕاستیدا ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ تەنها لەسەر ئەم دوو ستوونە ڕاخیر دەبێت.

خزمەتخوزاریشی بۆ کۆمەڵ بە "هودا" دەبێت نەك بە "هەوا" و ئارەزووەکان.. خۆ "هودا"یش ئاستی مرۆڤ بەرز دەکاتەوە و خۆشخوزەرانیی پێ دەبەخشێت.. جگە لەمانە، ڕووناکی ئاراستەی "ڕۆح"یشی دەکات و سەرجەم پێداویستییەکانی بۆ فەراهەم دەهێنێت.

هۆکارە پەیوەندیدەرەکانی نێوان کۆمەڵانی مرۆڤ بەلایەوە بریتین لە پەیوەندیی: "ئایین" و "هاونیشتمانی" و "پەیوەندییەکانی کار و پیشە" و "برایەتیی ئیمانی".. وەك ئاشکرایە ئەم چەشنە پەیوەندییانە هەمیشە: برایەتیی بێخەردی ڕاستەقینە بەرهەم دەهێنێت و، ڕەخەزپەرستی و قەومییەتی سەلبی لەخۆڕێدا لا دەبات.

تەنها لە ڕێی ئەم شارستانێتییەوە، ئاسایشی خشتی هەموو لایەك دەخرێتەوە، چونکە ئەم شارستانێتییە هەمیشە لە هەڵوێستی بەرخریدایە لە بەرامبەر هەر چەشنە دەستدرێژییەکی دەرەکی.

ئێستا تێدەخەین کە بۆچی جیهانی ئیسلام پشتی لەم شارستانێتییە نوێیە هەڵکرد و وەرینەخرت و، موسڵمانانیش = بە ویستی خۆیان = پێشوازییان لێ نەکرد و تێکەڵی نەبوون؟ چونکە هەروەك هیچ سوودێکیان پێ نالخەیەنێت، زیانیشیان لێ دەدات، ئەوەتا بە کۆت و زنجیرەکانی دەیانبەستێتەوە. تەنانەت نەك هەر مەڵهەمی شیفا و ساڕێژکاری بەخرۆی مرۆڤ نەبەخشی بەڵکو بوو بە ژەهرێکی کوشندە بۆیان و پتر دەردەکانی کولاندنەوەو ئازارەکانیشی زیاتر بۆ هێنانەوە سۆ، چونکە لە سەدا هەشتایخرۆی مرۆڤی دووچاری بەدبەختی و دەردیسەریی ژیان کرد، لە پێناوی ئەوەی کە بەختەوەرییەکی ساختە و ڕووکەش بۆ تەنها لەسەدا دەی ئەوان مسۆخەر بکات! ئنجا دە دانەکەی تریشی لە نێوان ئەو دوو خرۆیەدا بە سەرخەردانی و نەحەساوەیی خرفتار کرد!

لەم چەشنە شارستانێتییەدا، قازانجە بازرخانییەکان لە دەستی کەمایەتییەکی ستەمکاردا کۆ دەبنەوە، لە کاتێکدا کە بەختیاریی ڕاستەقینە لەوەدایە بەختەوەری

به هەموان ببەخشێت، هیچ نەبێ زۆربەی خەڵکی لەخێروخڕفتەکانیان ڕزخار بکات!

قورئانی پیرۆز = کە مایەی بەختەوەریی سەرجەمی خەڵکی و سەرانسەری جیهانە = تەنها یەك جۆر شارستانێتی پەسەند دەکات و وەری دەخرێت، ئەویش ئەو چەشنە شارستانێتی‌یەیە کە بەختەوەری بە "هەموو" خڕۆی مرۆڤ یان "زۆربە"یان ببەخشێت..

کەچی شارستانێتیی ئێستا وا ناکات؛ دەچێت پەتی هەوا و ئارەزووەکان دەبچڕێنێت و سەربەستی‌یەکی ئاژەڵانەیان بۆ دەڕەخسێنێت، تەنانەت هێندە دیکتاتۆرییەت و خۆسەپاندنی شەهوەت و هەوا و ئارەزووەکانی تێدا زاڵ بووە کە شتانی پێویستنەبوویان بۆ مرۆڤ خستووەتە حوکمی پێویست و ناچارەکی! بەم جۆرە، ئاسوودەیی و حەوانەوەی بە تەواوی لە بەری خڕۆی مرۆڤ داماڵیوە. چونکە لە کاتێكدا کە مرۆڤ، لە قۆناغی ژیانی دەشتەکێتی‌دا، بۆ خوزەران و ژیانی خۆی پێویستی تەنها بە چوار شتی سەرەکی بوو، ئێستا شارستانێتیی نوێ دووچاری هەژاری‌یەکی لەڕادەبەدەری کردووە و سەد و یەك پێویستیشی لە بەردەمدا زەق کردووەتەوە، تا وای لێ‌هاتووە کە هەوڵ و کۆششی حەڵاڵ ناتوانێت ئەرك و نەفەقەی ئەو پێداویستی‌یانە بگرێتە ئەستۆ، بۆیە = ئەم شارستانێتی‌یە = لە ئەنجامدا هانی مرۆڤی دا کە بە ناچاری دەست بداتە ساختە و فڕوفێڵ و نوقمی حەرام ببێت!

ئا لێرەوە بناغەکانی خووڕەوشت هەڵوەشان، چونکە هەروەك ئەو هەژاری‌یە سەختەی بۆ مرۆڤ ڕەخساند، لە هەمان کاتدا سام و شکۆیەکی مەزنی بۆ خۆی ساز دا لە بەرچاوی کۆمەڵی مرۆڤایەتی‌دا و، سەروەت و سامانی خەڵکیشی لە دەستی خۆی‌دا کۆکردەوە، تا لە ئەنجامدا مرۆڤی سەردەم هەروەك خڕفتاری "هەژاری" بوو، ڕەوشتی بەرزیشی لەدەست دا!

شایەتی زۆریش لەسەر ئەم دەرەنجامە بەدەستەوەیە، بە ڕادەیەك کە کۆی ئەو ستەم و تاوان و خیانەتانەی لە سەدەکانی پێشینەوە تا ئێستا لەناو خڕۆی مرۆڤدا ڕوویان داوە، هەموویان بە یەك جار شارستانێتیی نوێ ڕۆی کردن و لەخەرووی

خۆیەوە ڕشاندنیەوە. لە ڕۆژخارانی داهاتوودا دووچاری خەلـێ ڕشانەوەی تریش دەبێت[2].

ئا لێرەدا تێدەخەین کە بۆچی جیهانی ئیسلامی سست و دوودڵە لە وەرخرتنی شارستانێتیی ئاوەهادا.. بەڵێ، ئەم بێزهاتنەوەیەی جیهانی ئیسلامی لە وەرخرتنی ئەم شارستانێتی‌یە، واتا و ناوەرۆکێکی ئەوتۆی تێدایە کە شایانی سەرنجدان و تێڕامانە!

بەڵێ، ئەو "نوورە ئیلاهی"یەی کە لە شەریعەتی ئیسلامدا هەیە، تایبەتکاریی: "سەربەخۆیی" پێدەبەخشێت، کە ئەویش دەیگەیەنێتە ئاستی پێویست‌نەبوون بە چیی‌تر(الاستغناء). هەر تەنها ئەم تایبەتکاری‌یەیە کە بوار بە "دەهاء"ی[3] ڕۆما نادات = کەخیانی ئەم شارستانێتی‌یە نوێیە دەنوێنێت = خۆی لەو نوورە ئیلاهی‌یەدا بسەپێنێت و، نایەڵێت تێهەڵکێش و ئاوێتەی ببێت.

بەڵێ، هەرخیز "شەریعەت" نابێتە شوێن‌کەوتەی ئەو "دەهاء"ەی ڕۆمان، چونکە: "شەریعەت" شەفەقەت و عیززەتی ئیمان لەخیانی موسڵمانان‌دا پەروەردە دەکات و پێی‌دەخەیەنێت، ئەوەتا قورئانی پیرۆز حەقیقەتەکانی شەریعەتی بە دەستەوەخرتووە، کە هەریەکەیان لە دەستی ئەودا وەکو عەساکەی حەزرەتی مووسا وایە. بە پشتیوانیی خوای‌خەورە ڕۆژێك دێت کە ئەو شارستانێتی‌یە سیحربازە جادووخەرە بە تەواوەتی سەری سوژدەی ڕێز و نەوازش و سەرسووڕمانی بۆ دادەنەوێنێت!

فەرموو ئێستا بۆ خۆت بە وردی سەرنجی تێڕامان ئاراستەی ئەم ڕاستی‌یەی خوارەوە بکە:

"ڕۆمان" و "یۆنان"ی دێرین هەردووك خاوەنی دەهاء(زیرەکی)ێکی ئەوتۆ بوون کە وەکو منالّی دوانە لە یەك سەرچاوە و بناغەوە لەدایك بووبوون و سەریان هەڵدابوو.. ئەم دووانە، یەکێکیان: ئەندێشەی بەسەردا زالّ بوبوو، ئەوی دیکەشیان ماددەی دەپەرست..

جا وێڕای تێپەڕبوونی کات و، هەوڵدانی شارستانێتی و، تەقەلا و کۆششی "ئایینی نەصرانی"ش بۆ تێکەڵ کردنی ئەم دوانە و تواندنەوەیان لە یەکتری‌دا،

کەچی سەرجەمی ئەو هەوڵانە مایەپووچ مانەوە و، بە چەشنی تێکەڵنەبوونی ڕۆن و ئاو، هیچ کام لەم دوانە ئاوێتەی ئەوی تر نەبوو، بەڵکو هەریەکەیان پارێزخاریی سەربەخۆیی و جیاوازیی خۆی کرد!

وا ئێستا ئەو دوو "خیان"ە جەستەکانی خۆیان خۆڕیوە و، "ئەڵمان" بووە بە لەشی یەکێکیان و "فەرەنسی"یەکانیش بوون بە جەستەی ئەویتریان، دەڵێی ئەو دوو خیانە لەواندا نیشتەجێ بوون!

بەم جۆرە، ڕۆژخار دەریخست کە: "دەهاء"ی دوانەی ڕۆمان و یۆنان بە توندی دەستیان بە ڕووی هەموو هەوڵ و هۆکارێکی ئاوێتەکردنەوە نا و، تا ئێستاش هەر پێکەوە نەخونجاون و دەستیان لە ملی یەکتری نەئالاندووە.

لە کاتێکدا کە دوو برای دوانە و هاوڕێی یەکتر لەخەشەکردن و بەرەوپێشچووندا، تا ئێستا بەم چەشنە لە ململانێدا بوو بێتن و دەستیان لە ملی یەکتری نەکردبێت، ئەدی چۆن ئیتر "هودا"ی قورئان = کە لە ڕەچەڵەك و بناغەیەکی جیاوازە و لە هەلاتگەیەکی ترەوە هەڵهاتووە = تێکەڵ بە "دەهاء" و فەلسەفەی ڕۆما دەبێت؟ لە کاتێکدا کە سەرچاوەی ئەو "دەهاء"ە جیایە لە سەرچاوەی ئەم "هودا"یەی قورئان؟ چونکە:

"هودا" لە ئاسمانەوە نازڵ بووە.. بەڵام "دەهاء" لە زەوییەوە دەرچووە..

بواری دەستبەکاریی "هودا" لە "دڵ"دایە و "مێشك و ژیری" بۆ کار و کۆشش هان دەدات.. کەچی "دەهاء" تەنها لە بیر و مێشکدا دەستبەکارە و بێخەردی و ساف و خاوێنیی دڵ ناهێڵێت و لێڵی دەکات و سەری لێ دەشێوێنێت..

"هودا" بە ڕادەیەکی ئەوتۆ "خیان" ڕووناك دەکاتەوە کە بەریخوڵ بە دەنکەکانی دەبەخشێت و لەم ڕێیەوە شەوەزەنگی تاریکی "سروشت" دەبێت بە ڕۆژی ڕووناك و، سەرجەمی توانا و لێهاتنەکانی مرۆڤیش بەرەو کەماڵ بەرز دەبنەوە و، ئنجا ئەم هودایە "دەروون"ی جیسمانیش دەکات بە خزمەتخوزارێکی خوێڕایەڵ و، لە ئەنجامدا وێنە و ڕوخساری "مەلائیکەت"ێك

لە سەروسیمای مرۆڤی هەوڵدەری تێکۆشەردا دەنەخشێنێت.. بەڵام "دەهاء" پێش هەموو شتێك ڕووی لە "دەروون" و "جەستە"یە و، دەم لە "سروشت" با دەدات و، دەروونی مادديش دەکات بە کێڵگەی خەشە پێ کردنی توانا و لێهاتنە نەفسانییەکان و، لە ڕۆڵی "خزمەتکار" بەولاوە هیچی تر بە "خیان" نابەخشێت تاکو لەم ڕێیەوە تۆو و دەنکەکانی سیس دەبنەوە و بە تەواوەتی وشك دەبن. ئیتر لە ئەنجامدا شێوەی "شەیتان"ێك لە سەروسیمای مرۆڤدا دەچەسپێنێت!

"هودا" = لە هەردوو دنیادا = بەختەوەری بە مرۆڤ دەبەخشێت و ڕووناکی لە هەردوو ژیانیدا پەخش دەکات و بەرەو پێشی دەبات.. بەڵام "دەهاء"ی یەك چاوەی دەجاڵئاسا پێی وایە: ژیان تەنها یەك خانە و لانەی هەیە کە ئەم دنیا بەرچاوەی ئێرەیە. لەبەر ئەوە، هێندە بۆ ژیانی دنیا پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێت و هانی دەدات تا دەیکات بە پەرستیار و بەندەی مادده و دڕندەی خوێنمژی زەوتکاری ستەمکار..

بەڵێ، "دەهاء": "سروشت"ی کەڕوکاس دەپەرستێ وخوێڕایەڵیی "هێز"ی کتوکوێر دەکات.. بەڵام "هودا": سنعەتی خاوەن هەست و شعوور دەناسێت و، ڕێزی شایانیش لە توانستی دانایانەی خواوەند دەخرێت..

"دەهاء" بە پەردەی ناشکوری و سپڵەیی و پێنەزانی، ڕووی زەوی دادەپۆشێت.. کەچی "هودا" نووری شوکرانە و پێزانین و ئەمەکداریی تێدا پەخش دەکات.

لەبەر ئەم نهێنییەیە کە:

"دەهاء" کەڕوکوێرە و.. "هودا"ش بیسەر و بینایە!

چونکە:

لە ڕوانگەی ئەو دەهائەوە: نیعمەتە پەرش و بڵاوەکانی سەر ڕووی زەوی بێخاوەنن و سەرپەرشتیکارێکیان نییە چاودێرییان بکات، بۆیە بێ هیچ سوپاس و پێزانینێك هەڵمەتیان بۆ دەبات و زەوتیان دەکات، چونکە بەرچنی و بەهرەوەرخرتن لە "سروشت" هەستێکی ئاژەڵانە لە مرۆڤدا دەڕوێنێت..

بەڵام لە ڕوانگەی هوداوە: سەرجەمی نیعمەتە زۆر و بڵاوەکانی سەرخۆی زەوی، بەروبوومی میهرەبانیی خواوەندن و، لە پشتی هەموو یەکێکیانەوە دەستی بەخشندەی چاکەکار و میهرەبان دەبینێت. دیارە ئەم چەشنە ڕوانینەش هانی مرۆڤ دەدات کە بە شوکرانە و ڕێز و نەوازش ئەو دەستە ماچ بکات و نیعمەتەکانی لێ وەربگرێت!

جگە لەمانەی کە باس کران، دەبێ ئەوەش پشتخوێ نەخەین کە ئەم شارستانێتییەخەڵێ چاکەشی تێدایە، بەڵام دەبێ بزانین ئەو چاکەکارییانە بەرهەمی ئەم سەردەمە و هی ئەو شارستانێتییە نین، بەڵکو بەرهەمێکی جیهانییە و موڵکی سەرانسەری خڕۆی مرۆڤە، چونکە لە ئەنجامی بەدوایەکداهاتن و ئاوێتەبوونی بیروبۆچوونەکانی هەموو خڕۆی مرۆڤ هەر لە دێر زەمانەوە تاکو ئێستا و، بە هاندانی شەریعەتە ئاسمانییەکان بە تایبەت شەریعەتی محمدی = علی صاحبها الصلاة والسلام = سەریان هەڵداوە و خەشەیان کردووە. کەواتە ئەو چاکەکارییانە کەرەسەیەکن لە ئەنجامی ئەو ئاڵوخۆڕانەوە پەیدا بوون کە ئایینی ئیسلام لە ژیانی مرۆڤایەتیدا بەرپای کردن. هەر لەبەر ئەوەشە کە هیچ کەسێك ناتوانێت بە موڵکی خۆی لە قەڵەمیان بدات.

ئا لێرەدا سەرۆکی ئەنجومەن پرسیارێکی تری ئاراستە کردم و، وتی:

ئەی مرۆڤەکەی ئەم چەرخ و سەردەمە!

بەڵا و خێروخڕفتەکان هەمیشە لە تۆڵە و سزای خیانەتدا نازڵ دەبن و لە هەمان کاتیشدا هۆی دەستکەوتنی پاداشتن. ئنجا "قەدەر"ی خوای خەورە زللەی خۆی لێوەشاندن و "قەزا"یش بەسەر ئەم نەتەوەیەدا داباری..

جا ئایا ئێوە بە چ کردارێکتان ڕێتان بە قەزا و قەدەر دا کەخێروخڕفتی ئاوەهاتان بهێنێتە ڕێ و دووچاری تەنگانەتان بکات، چونکە هۆی دابارینی موسیبەت و خێروخڕفتەخشتییەکان، هەڵە و تاوانی زۆربەی خەڵکییە؟

وتم:

خومڕایی و، سەرسەختیی نەمرووودانە و، لەخۆباییبوونی فیرعەونئاسای خڕۆی مرۆڤ لەم سەردەمەدا، هێندە فوویان تێ کرا تا خەیشتنە ئاسمان و، دەمیان لە

حیکمەتی بەدیهێنان وەشاند و، چەندین شتی هاوویێنەی تاعوون و تۆفان و بەڵا و موسیبەتی (وەك ئەم جەنگە جیهانی‌یەی ئێستایان) لە ئاسمانە بەرزەکانەوە بەسەر خڕۆی مرۆڤدا داباراند. ئەوەبوو خوای‌خەورە زللەیەکی توندی لە سەر و خوێلاکی شوێنکەوتووانی ئاینی نەصرانی تەنانەت لە سەرجەمی مرۆڤایەتی وەشاند، چونکە یەکێك لە هۆکارەکانی ئەم بەڵایە = کە هەموو خەڵکیی تێدا بەشدارن = بریتی‌یە لە: خومڕایی بەرهەمی بیری ماددی و.. سەربەستیی ئاژەڵانە و.. خۆسەپاندنی هەوا و ئارەزووەکان.

ئنجا ئەو هۆکارەش کە لە لایەنی ئێمەوە بوو بەهۆی نازڵبوونی ئەم بەڵایە: پشت‌خوێ‌خستنی پایەکانی ئیمان و وازهێنانمان بوو لە ئەنجامدانی فەرزەکان!

چونکە خوای‌خەورە داوای لێ‌کردین کە لە ماوەی بیست‌وچوار سەعات‌دا، تەنها یەك سەعات = لە پێناوی سوودی خۆماندا = بۆ بەجێ‌هێنانی فەرزەکان تەرخان بکەین. کەچی ئێمە سستیمان لەم ئەرکەدا نواند و بە بێ‌ئاغایی پشت‌خوێمان خست. بۆیە خوای‌خەورەش، لە تۆڵەی ئەمەدا، بە مەشق و تەدریبێکی سەختی بیست‌وچوار سەعاتی و بۆ ماوەی پێنجساڵی یەك لە دوای یەك سزای داین، واتە ناچاری بەجێ‌هێنانی جۆرە نوێژێکی تایبەتیی کردین..

هەروەها ئەو خواوەندە مەزنە بەزەیی بە ئێمەدا هاتەوە و، داوای لێ‌کردین کە تەنها یەك مانگ لە سەرانسەری ساڵدا بەڕۆژوو ببین. کەچی لەبەر ئەوەی نەفسی خۆمانمان بەلاوە ئازیز بوو، ئەو فەرمانەی خوای‌خەورەمان جێ‌بەجێ نەکرد. خوای‌خەورەش، لە سزای ئەم سەرپێچی‌یەدا و بۆ کەفارەتی ئەوخوناهە، ناچاری ڕۆژوویەکی پێنج ساڵیی کردین!

هەروەها خوای‌خەورە داوای لێ کردین کە: یەك لە دە، یان یەك لەسەر چلی ئەو ماڵ و سامانەی خۆی، کە بە ئەمانەت لای ئێمە دایناوە، بە ناوی زەکاتەوە دەربکەین. کەچی ئێمە چرووکیمان نواند و ستەممان لە خۆمان کرد و بە ڕەزامەندیی خۆمان ئەو ئەندازە دیاری‌کراوەمان نەبەخشی و تێکەڵی ماڵی حەرامان کرد. لە تۆڵەی ئەمەش‌دا ناچار کراین کە زەکاتی کەڵەکەبووی ئەو ماوەیە بە یەك جار دەربکەین و، لەو ڕێیەوە لەو حەرامە ڕزخار کراین، بەپێی ئەو یاسایەی کە دەڵێت: "الجزاء من جنس العمل"..

چونکە کردەوەی چاك دوو جۆرە:

یەکێکیان: ئیجابی و ئیختیاریی‌یە..

ئەوی تریان: سەلبی و ناچاریی‌یە.

جا بەخوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر = صلی اللّٰه علیه وسلم = سەرجەمی بەڵا و موسیبەتەکان لەم جۆرەی دووهەمن، کردەوەی چاکی سەلبی و ناچارەکین. دیارە ئەمەش دەبێ بە مایەی دڵنەوایی و دڵدانەوەی ئێمە!

کەواتە، ئەم نەتەوەخوناهبارە، لەخوناهەکانی پاك بووەوە و، دەستنوێژی بە خوێنی خۆی‌خرت و، بە کردار و ڕەفتار تەوبەیەکی ڕاستەقینە و تەواوی ئەنجام دا.

پاداشتی پێشەکی و زووبەزووی ئەم تۆبە و پەشیمانی‌یەش بریتی بوو لەوەی کە پێنجیەکی ئوممەتی عوسمانی = واتە چوار ملیۆن کەس = پلەی موجاهیدی و شەهیدی‌یان پێ‌بەخشرا و، لەم ڕێیەوە بۆ پایەی ویلایەت بەرزکرانەوە و، بەم چەشنە کەفارەتی‌خوناهەکانی دا!

خشت ئامادەبووانی ئەنجومەنە بەرزە میسالی‌یەکە ئەم وەڵامەیان پەسەند کردم.

دوای ئەمە، لە خەونەکەم بێدار بوومەوە. بەڵکو لە ڕاستی‌دا بەم بێداربوونەوەیەم سەرلەنوێ خەوم لـێ کەوتەوە، چونکە لەو باوەڕەدام کە بێداری نوستنە و، نوستنیش جۆرێکە لە جۆرەکانی بێداری!

سەعیدی نوورسی (لێرە)

نوێنەری سەردەم (لەوێ)

* * *

ئەگەر "مەجاز" بکەوێتە دەستی "نەزانی" بە "حەقیقەت"ی دادەنێت

ئەخەر "مەجاز" لە دەستی زانستەوە بکەوێتە دەستی نەزانی، بە "حەقیقەت"ی دادەنێت و دەرخای چەندەها ئەفسانەشی پێ دەخاتە سەرپشت.

حەق سەردەکەوێت (الحق يعلو)

برادەر!

ڕۆژێکیان یەکێك پێی‌وتم:

(مادەم "الحق يعلو"[1] وتەیەکی ڕاستە و هیچ جۆرەخۆمانێکی تێدا نی‌یە، ئیتر بۆچی کافر بەسەر موسڵماندا سەردەکەوێت و، "هێزیش" بەسەر "حەقدا" زاڵ دەبێت)؟

منیش لە وەڵامدا وتم:

سەرنج لەم چوار خاڵەی خوارەوە بدە، ئەو خڕیێ کوێرەیە دەکرێتەوە:

خاڵی یەکەم:

مەرج نی‌یە هەموو هۆکارەکانی حەق، حەق بن. هەروەك مەرج نی‌یە کە هەموو هۆکارەکانی ناحەق(الباطل) وەك خۆی ناحەق و ناڕەوابن.

کەواتە ئەنجامەکە بەم جۆرە دەبێت کە:

هەر هۆکارێکی حەق (با بە لای ناحەقیشەوە بێت) بەسەر هۆکارێکی ناڕەوا و ناحەقدا (با لە پەنای حەقیش‌دا بێت) سەردەکەوێت!

ئەم ئەنجامە ئەوە دمخەیەنێت کە: حەق بەبۆنەی هۆ ناڕەواکەیەتی وا ژێر ناحەق دەکەوێت!

واتە ژێرکەوتنەکەی شتێکی کاتی‌یە و، خۆیی و هەمیشەیی نی‌یە. چونکە ئەنجامی هەموو کارێك هەمیشە بۆ حەق و ڕەوایە.

بەڵام کە "هێز" سەردەکەوێت، هی ئەوەیە کە بەشێکی لە "حەق" تێدایە و، نهێنی‌یەکی سەرکەوتنی تێدا شارراوەتەوە.

خاڵی دووهەم:

لە کاتێکدا کە دەبێت هەموو ڕەوشتەکانی مرۆڤی موسڵمان وەك خۆی موسڵمان بن، کەچی دەبینین لە واقیعدا وا نی‌یە، ئەخەر وایش بێت هەمیشەیی نی‌یە.

کەواتە، هەر بەم جۆرەش، پێویست نی‌یە هەموو سیفەت و ڕەوشتەکانی مرۆڤی کافر، وەك خۆی کافر بن..

بە هەمان شێوەش لە سیفەت و ڕەوشتی مرۆڤی فاسقدا، مەرج نی‌یە هەموویان فاسق بن و لە فاسقی‌یەکەیەوە پەیدا بووبن..

کەواتە سیفەتێکی موسڵمانانە کە لە کافرێکدا بێت، بەسەر سیفەتێکی ناموسڵمانانە و نامەشرووعی موسڵمانێکدا سەردەکەوێت. ئیتر بەم "هۆ" حەقەوە ئەو کافرە بەسەر ئەو موسڵمانەدا (کە سیفەتێکی نامەشرووعی تێدایە) سەردەکەوێت.

پاشان دەبێ ئەوەش بزانین کە مافی ژیان لەم دنیایەدا مافێکی خەشتی‌یە بۆ هەموان. کەواتە کافرێتی ڕێگا لە مافی ژیان نالخرێت، ئەو ژیانەی کە درەوشانەوەی بەزەیی‌یە خەشتی‌یەکەی خوای خەورەیە و، نهێنیی حیکمەتی بەدیهێنانی تێدایە.

خالّی سێهەم:

خوای خەورە بە دوو جۆر خۆی لە بوونەوەران دەردەخات و بەسەریاندا دەدرەوشێتەوە. ئەم دەرکەوتن(تجلّيات)انەش بریتین لە دوو دەرکەوتنی شەرعی و، لە دوو سیفەتی کەماڵی خوای خەورە خۆیەوە پەیدا بوون:

یەکەمیان:

شەرعی تەکوینی (یان سوننەتی کەونی) کە بریتی‌یە لە ویست و تەقدیری خوای خەورەو، لە سیفەتی: "الإرادة"وە پەیدا بووە.

دووهەمیان:

ئەو شەرعە زانراوەیە، کە لە سیفەتی: "الكلام"ەوە پەیدا بووە.

جا هەروەك لە لایەن مرۆڤەوە خوێڕایەڵی و سەرپێچی (هەردوو كیان) بەرامبەر بە فەرمانە شەرعی‌یەكان ڕوودەدەن، بە هەمان جۆر، خوێڕایەڵی و سەرپێچیش بەرامبەر فەرمانە تەكوینی‌یەكان (واتە سوننەتە كەونی و ژیانی‌یەكان) ڕوودەدەن.

زۆربەی جاریش یەكەمیان، كە خوێڕایەڵان و سەرپێچی كەرانی فەرمانە شەرعی‌یەكانن، پاداشت و تۆڵەی خۆیان لەودنیادا وەردەگرن. بەڵام زۆربەی جار دووهەمیان، كە خوێڕایەڵان و سەرپێچی كارانی سوننەتە كەونی و ژیانی‌یەكانن، هەر لەم دنیایەدا بە پاداشت و تۆڵەی خۆیان دەگەن!

جا هەروەك:

پاداشتی ئارامگرتن سەركەوتنە..

هەروەك تۆڵەی تەمبەڵی و دانیشتن: زەلیلی و سەرشۆڕی‌یە..

هەروەك ئەنجامی ژەهر: نەخۆشی‌یە و، هی دەرمان: شیفا و چاكبوونەوەیە..

بە هەمان جۆر، پاداشتی كۆشش: دەستكەوت و دەوڵەمەندی‌یە و.. پاداشتی بەردەوامبوونیش لەسەر حەق: سەركەوتنە.

جاری وا دەبێ كە فەرمانەكانی ئەم دوو شەریعەتە پێكەوە لە شتێكدا كۆدەبنەوە.. ئیتر هەریەكەیان لایەنێكی هەیە.

كەواتە خوێڕایەڵیی فەرمانێكی تەكوینی، كە ئەم خوێڕایەڵی‌یە شتێكی حەقە (چونكە خوێڕایەڵی كردنە بۆ فەرمانێكی خوا) بەسەر ملبۆنەدان و سەرپێچی كردنی هەمان فەرمانی تەكوینی‌دا سەردەكەوێت، چونكە سەرپێچی كردن لە هەر فەرمانێكی تەكوینی دەچێتە ڕیزی ناحەقەوە و دەبێتە بەشێك لەو ناحەقە.

جا لە هەركاتێكدا هەر حەقێك بوو بە هۆ بۆ هەر ناحەقێك، ئەوا بە بێ هیچ گومانێك بەسەر ئەو ناحەقەدا سەردەكەوێت كە بووە بە هۆ بۆ حەقێك. پاشان ئەنجامیش بەو جۆرە دەبێت كە دەبینیت: حەق ژێر ناحەق دەكەوێت. بەڵام نەك خۆی بەڵكو هۆكەی.

کەواتە مەبەست لە: (حەق سەردەکەوێت = الحق یعلو)دا ئەوەیە کە خودی حەق خۆی لە خۆی‌دا سەرکەوتووە و هەر سەریش‌دەکەوێت. لە ڕاستیش‌دا ئەنجامی دواڕۆژ لەم وتەیەدا مەبەستە. واتە سەرکەوتن تەنها لەم دنیایەدا نی‌یە. بەڵام ئەوەندە هەیە کە خۆبەستنەوە بە هەموو لایەنەکانی حەقەوە، شتێکی مەبەست و پێویستە.

خاڵی چوارەم:

ئەگەر هات و حەقێك لە پلەی "هێز"دا مایەوە، واتە نەچووبووە پلەی "واقیع و فیعل".. یان لەگەڵ شتێکی تردا ئاوێتە بووبوو.. یان خڵتە و غەشی تێدا بوو، بەم بۆنەیەوە پێویستی بەوە دەکرد کە حەق دەربخرێت و هێزێکی نوێی پێ‌بدرێت و لەو خڵتانە پاك بکرێتەوە، ئەوا بۆ ئەم مەبەستە بە شێوەیەکی کاتی ناحەقی بەسەردا زاڵ دەکرێت، تاکو لە ئەنجامی زۆرانکاری و پاڵناندا، حەق لە هەموو چڵك و چەپەڵی‌یەك پاك ببێتەوە، نرخی "دراو"ی حەق، کە تابلێی بەنرخە، دەربکەوێت.

خۆ ئەگەر هات و ناحەق لە کات و شوێنێکی دیاریکراوی دنیادا بەسەر حەق‌دا سەرکەوت، ئەوا تەنها یەك لایەنی جەنگەکەی بردووەتەوە نەك هەمووی. چونکە ئەنجامی: (**والعاقبة للمتقین**) (الأعراف:١٢٨) واتە ئەنجام و دواڕۆژ بۆ خواپەرستانە، ئەنجامێکە حەقی بۆ لا دەگەڕێتەوە و پێی‌دەگات.

هەر بەم چەشنەیش ناحەق = تەنانەت لە کاتی سەرکەوتنی ڕواڵەتیش‌دا = هەمیشە هەر ژێرکەوتووە و، لە وتەی: "الحق یعلو"دا نهێنی‌یەکی قووڵ هەیە کە پاڵ بە ناحەقەوە دەنێت و بە زۆر بەرەو سزای دواڕۆژی دنیا و قیامەتی دەبات. واتە "الحق یعلو"بەرەو دواڕۆژ و ئەنجام دەڕوانێت.

بەم چەشنە زانیمان کە حەق = با لە ڕواڵەتیش‌دا ژێرکەوتبێت = هەمیشە هەر سەرکەوتووە.

* * *

چەند دەستوورێك لـە ژیانی كۆمەڵایەتیدا

ئەگەر دەتەوێت شارەزای چەند دەستوورێكی سەبارەت بە كۆمەڵ ببیت، ئەوا بزانە كە:

هەر دادگەرییەك یەكسانیی تێدا نەبێت، هەرگیز بە دادگەری دانانرێت.

"لـەیەكچوون" هۆكارێكی گرنگە بۆ "دژایەتی"!

بەڵام پێكەوەگونجان(التناسب) بناغەی پشتگیریی یەكتریيە.

سەرچاوەی "تەكەببور" بچووكیی دەروونە!

سەرچاوەی لەخۆباییبوون(الغرور)یش لاوازیی دڵە.

"دەستەوسانی"ش بووە بە مایەی سەرهەڵدانی خیلافی نێوان خەڵكی.

بەڵام حەزكردن لە شارەزایی(حب الإستطلاع) مامۆستای زانستە.

"پێویستی" سەرچاوەی "داهێنان"ە.

بیربچووكی و دەروون تەسكی‌یش مامۆستای هەرزەییيە.

وا ئێستا ئەم بیربچووكی و دەروونتەسكی‌یەی كە خۆی لە نائومێدی و خومانخراپییەوە سەرچاوە دەگرێت، بووە بە سەرچاوەی "هەرزەیی"!

"خۆمرایی" لە بیردایە.

"تاریكی"ش سەرانسەری دڵ دەگرێتەوە.

"ئیسراف"یش لە كاروباری سەر بە جەستەدا دەبێت.

* * *

ئافرەتان بە دەرچوونیان لـە ماڵ مرۆڤایەتی‌یان لـە ڕێ دەركردووە، چار نی‌یە دەبێ بڕۆنەوە ناو ماڵ!

(إذا تأنث الرجالُ السفهاءُ بالهوسات، إذاً ترجل النساء الناشزات بالوقاحات)[2]!

واته:

(خەر پیاوە هەرزەکان بە شوێنکەوتنی هەوا و هەوەسبازی خووی ئافرەتیان خڕت، ئەوا ئافرەتانی سەرسەخت و بێخوێش بە ڕەفتاری چەپەڵ خووی پیاوانی نالەبار دەخڕن).

★ "شارستانیێتیی هەرزە و نەفام" ئافرەتانی لە ماڵەکانی خۆیان دەرهێناوە و سووکایەتیی بە ڕێز و حورمەتی ئەوان کردووە و، بە وێنەی کەرەسەیەکی سوود لـێ وەرخڕتنی مفتە بەکاریهێناون.

کەچی"شەرعی ئیسلام "بەزەیی بە ئافرەتدا دێتەوە، بۆیە بانگیان دەکات کە بۆ ماڵەکانی خۆیان بگەڕێنەوە، چونکە ڕێزی ئەوان بەندە بە مانەوەیان لە ماڵەکانیاندا و حەوانەوەیان لە توێی ماڵەکانیاندایە و ژیانیشیان پابەندی بەردەوامیی خێزانەکانیانە.

ئەوەتا:

ئارایشتی ئەوان: خاوێنیییانە و..

سام و هەیبەتیان: لە ڕەوشت جوانییاندایە و..

جوانییان: داوێنپاکییانە و..

کەماڵیان: شەفەقەتەکەیانە و..

خەمە و خاڵتەشیان: مناڵەکانیانە.

خۆ ئەخەر ویست(إرادة)ێکی ئاسنین نەبێت، ئافرەت ناتوانێت لە بەرامبەر ئەو هۆکارە تێکدەرانەوە خۆی ڕابگرێت کە لەم سەردەمەدا ڕوو بەڕوویان دەکرێتەوە.

★ هەر کۆڕێك کە "برایەتی" بەسەر ئەندامانیدا زاڵ بێت، خەر ئافرەتێکی جوانیان بڕواتە ناو، یەکسەر دەماری ڕیا و مونافەسە و حەسوودی و خۆپەرستییان تێدا دەورووژێنێت و، هەوا و ئارەزووە نوستووەکانیش بە خەبەر دێنێت!

خۆدەرخستنی بێقەید و بێبەربەستی ئافرەت، هۆکارێکە بۆ دەرکەوتن و خەشەکردنی ڕەفتارە چەپەڵ و خراپەکانی مرۆڤ!

★ ئەم وێنانەی کە چەند تەرمێکی بچووك و مردووی خەندەلێون، ڕۆڵێکی خەلـێ ترسناکیان لەخیانی خەلـۆ و نەفامی مرۆڤی هاوچەرخداخرتووەتە ئەستۆ، بگرە دارای کاریگەرییەکی خەلـێ سامناکن[3].

★ ئەو پەیکەرانەی کە لە شەرعدا قەدەغەن و ئەو وێنانەش کە حەرامی کردوون، یان: ستەمێکی بەردبوو.. یان ڕیایەکی بەرجەستە.. یاخود هەوا و ئارەزوویەکی بەستووی چەشنی شەختە سەهۆڵن.. یان تەلیسمێکن ڕۆحە چەپەڵەکان ڕادەکێشن!

* * *

فراوانیی بواری هەڵسوکەوتی "قودرەت" دەست بە ڕووی هۆکارەکانەوە دەنێت!

لە بەرامبەر "توانست"ی خواوەندی بەتوانای شکۆمەند و فراوانیی کاریگەریی ئەو توانستەوە ئەم "خۆر"ەی خۆمان وەك خەردیلەیەکی لـێ دێت!

ڕووبەری هەڵسوکەوتی مەزنی ئەو خاوەن توانستە تەنها لەناو یەك "جۆر"دا تابلێیی فراوانە.

فەرموو هێزی کێش کەر(القوة الجاذبة)ی نێوان دوو خەردیلە بهێنە و.. لە نزیك ئەو هێزی کێش کردنەوە ڕایبگرە کە لە "خۆری خۆران" یان "ڕێی کاکێشان"دایە..

هەروەها ئەو مەلائیکەتەی کە دەنکی تەرزە هەڵدەخرێت، لەخەڵ ئەو مەلائیکەتەدا بهێنە کە وەك خۆر وایە و خۆر هەڵدەخرێت..

بچووکترین ماسیی بە ئەندازەی دەرزییەك لە تەنیشتی نەهەنگێکی مەزنەوە دابنێ.

ئنجا بیر لە درەوشانەوەی فراوانی توانستی بەتوانای شکۆمەند بکەرەوە و سەرنج لەو وردەکاری‌یە تەواوە بدە کە لە بچووکترین و خەورەترین شت‌دا هەیە، ئەو کاتە تێدەخەیت کە: چ جازیبییەت و چ هەر کام لە یاساکانی تر، تێکڕا چەند هۆکارێکی بەخوڕ و چەند فەرمانێکی عورفی و چەند ناو و ناونیشانێکن بۆ درەوشانەوەی توانست و هەڵس‌وکەوتی دانستی خوای‌خەورە.

جگە لەمە هیچ شتێکی تر تەفسیر و لێکدانەوەی ڕاستەقینەی ئەو دیاردانە نی‌یە.

هەموو ئەمانە پێکەوە بیریان لـێ‌بکەرەوە، ئەو کاتە بە زەروورەت و بەداهەت دەزانیت کە: هۆکارە ڕاستەقینە و هۆ یارمەتی‌دەر و تەنانەت هاوبەشەکانیش چەند شتێکی بەتاڵن و لە چاو ئەو توانستە شکۆدارەدا ئەندێشەیەکی مەحاڵن!

کەماڵی وجوود "ژیان"ە.. هەر لەبەر مەزنی و شکۆداریی پلە و پایەی ژیانە کە دەڵێم: (بۆچی‌خۆی زەویمان و جیهانەکەمان بە وێنەی زیندەوەری خاوەن ژیان خۆی‌ڕایەڵ و ملکەچ نەبێت)؟

خۆ خوای‌خەورەخەلـێ زیندەوەری هاوچەشنی ئەمەی هەیە کە لە ناو بۆشایی ئاسماندا دەفڕن و بڵاوبوونەتەوە و جوانی و قەشەنگی و مەزنایەتی و سام و شکۆ بەناو ئاسماندا پەخش دەکەن و خوای‌خەورەش بە ناو باخ و بێستانی بەدیهاتووانی‌دا بەڕێوەیان دەبات و دەیانخاتەخەڕ.

ئەو ئاوازانەی کە ئەو بوونەوەرانە دەریان‌دەکەن و ئەو جموجووڵانەش کە ئەم باڵندانە ئەنجامیان دەدەن، لە ڕاستی‌دا، بریتین لە تەسبیحات و پەرستن بەرامبەر بەو خواوەندە ئەزەلی‌یەی کە هەر بووە و ئەو دانایەی کە هەر هەیە.

خۆی زەویمان زۆر لە زیندەوەر دەچێت، چونکە ئاسەواری ژیان دەردەخات. خۆ ئەخەر بە فەرزی مەحاڵ‌خۆی زەوی تا ڕادەی هێلکەیەك بچووك ببوایەتەوە، ئەوا زیندەوەرێکی ناسکۆڵەی لـێ‌دەردەچوو. یان ئەخەر زیندەوەرێکی میکرۆسکۆبیی خڕ بەقەدەرخۆی زەوی‌خەورە ببێت ئەوا بە وێنەی زەوی دەردەکەوێت.

هەروەها خەر ئەم جیهانەمان بە ئەندازەی مرۆڤ بچووك ببوایەتەوە و ئەستێرەکانیشی وەکو خەردیلەیان لـێ بهاتایە، ئەوا دوور نی‌یە زیندەوەرێکی خاوەن هەست و شعوور دەربچوایە. ئەوەتا ژیریی مرۆڤ بوار بەم خرێمانە دەدات.

کەواتە جیهان، بە هەموو سووچ و خۆشەکانیەوە، بەندەیەکی تەسبیحاتخوزارە و هەموو خۆشەیەکیشی ملکەچ و خوێڕایەڵی بەدیهێنەری بەتوانای ئەزەلی‌یە.

مەرج نی‌یە هەر شتێك لە ڕووی چەندایەتی‌یەوە خەورە بێت لە ڕووی جۆریشەوە هەر بەخەورە دابنرێت، بەڵکو ئەو سەعاتە بچووکەی کە هێندەی تۆوە خەرتەلەیەك دەبێت خەلـێ لە چاو ئەو سەعاتە مەزنەی کە بە ئەندازەی خەورەیی مزخەوتی ئەیاصۆفیایە، سنعەتی ناوازەتر و توانستی مەزنتر پێش‌چاو دەخات..

کەواتە بەدیهێنانی مێش لە بەدیهێنانی فیل خەلـێ سەرسووڕهێنەر ترە.

خۆ ئەخەر بە قەڵەمی قودرەت و مەرەکەبی خەردیلەکانی ئەثیر قورئانێك لەسەر تەنها یەك جوزئی فەرد (واتە لەسەر تەنها یەك بەشی هەرە بچووکی هەر بوونەوەر و پێکهاتوویەك) بنووسرێت، ئەوا وردەکاریی سنعەت لە لاپەڕەکانی‌دا یەکسان دەبێت لەخەڵ ئەو قورئانە پیرۆزەی کە بە مەرەکەبی ئەستێرەکان لەسەر لاپەڕەی ئاسماندا نووسراون! ئەوەتا هەردووکیان لە ڕەوانی و ناوازەیی‌دا یەکسانن.

سنعەتی ئاشکرای وێنەکێشی ئەزەلی، بەم کەماڵ و جوانی‌یە، لە هەموو جێ‌یەك‌دا بە زۆری هەیە و، ئنجا یەکبوونی هەرە تەواوی کەماڵی ئەم سنعەتانەش بە دەنگی زوڵاڵ "تەوحید" ڕادەخەیەنێت.

ئەم خوفتارە ڕوونە بە چاوی پەند و ئامۆژخاری وەربگرە.

* * *

مەلائیکەت سوپایەکن جێبەجێکردنی یاسای سروشتی(شەریعەتی فیطری)یان خراوەتە ئەستۆ

شەریعەتی خوا دوانە، هەر یەکەیان لە سیفەتێکی خوای خەورەوە هاتووە و، هەردوو کیشیان ئاراستەی دوو جۆر مرۆڤ کراون کە جێبەجێ کردنی ئەو دوو شەریعەتەیان خراوەتە ئەستۆ..

یەکەمیان: شەریعەتی تەکوینی‌یە کە لە سیفەتی "ئیرادە"ی خوای خەورەوە هاتووە و، بریتی‌یە لەو یاسا و ویستە پەروەردخاری‌یەی کە بارودۆخ و جموجوولە نا ئیختیاری‌یەکانی جیهان = کە مرۆڤێکی خەورەیە = ڕێك دەخات. هەندێ جاریش بە هەڵە ناوی سروشت(الطبیعة)ی لـێ دەنرێت.

دووهەمیان: ئەو شەریعەتەیە کە لە سیفەتی "کەلام"ی خوای خەورەوە هاتووە و کردار و ڕەفتاری ئیختیاریی ئەم مرۆڤە ڕێك دەخات کە جیهانێکی بچووکە.

هەندێ جاریش هەردوو شەریعەتەکە پێکەوە کۆ دەبنەوە.

مەلائیکەتانیش نەتەوەیەکی مەزن و سوپا و سەربازی خوای خەورەن و، هەڵگر و نوێنەرو جێبەجێ کەری شەریعەتی یەکەمن.

هەندێکیان بەندەی تەسبیحات خوزارن و، هەندێکی تریشیان نوقمی عیبادەت و نزیکی عەرشی ئەعظەمن.

* * *

"ماددە" تا ناسك و تەنكتر بێت "ژیان"ی تێدا بەهێزتر دەبێت

"ژیان" ئەسڵ و بناغەی وجودە.. "ماددە"ش شوێنکەوتەی ژیانە و بە ژیانەوە بەندە.

خۆ ئەخەر بەراوردێك لە نێوان پێنج هەستەکانی مرۆڤ و زیندەوەرێکی میکرۆسکۆبی‌دا بکەیت، دەبینیت:

مرۆڤ چەندە لەو زیندەوەرە میکرۆسکۆبی‌یە خەورەترە، هەر بەو ڕێژەیەش هەستەکانی لە هی ئەو نزمترە! واتە ئەو زیندەوەرە بچووکە دەنگی براکەی دەبیستێت و ڕۆزی‌یەکەشی دەبینێت. خۆ ئەخەر بە ئەندازەی مرۆڤخەورە ببوایە ئەوا بە ڕادەیەکی سەرسووڕهێنەر هەست و نەستەکانی فراوان دەبوو. کەواتە

ژیانەکەی ڕووناکی‌یەکە تیشك بڵاو دەکاتەوە و بینینەکەشی نووریێکی ئاسمانیی وەك هەورە برووسکە وایە.

مرۆڤ خۆیشی زیندەوەریێکی وەها نی‌یە کە لە بارستایی‌یەکی "لە مردوو دروستبوو" پێك هاتبێت.. نەخێر، بەڵکو خانە(حجيرة)یەکی خەورەیە کە لە ملیارەها خانەی زیندوو پێكهاتووە.

(إنّ الإنسان كصورة "يس" كُتِبَتْ فيها سورةُ "يس")!

فتبارك الله أحسن الخالقين!

* * *

فەلسەفەی ماددی تاعوونێکی مەعنەوی‌یە

فەلسەفەی ماددی تاعوونێکی مەعنەوی‌یە، چونکە پەتایەکی کوشندەی لەناو خڕۆی مرۆڤدا بڵاوکردەوە[4] و خڕفتاری غەزەبی خوای خەورەی کردن.

خۆ هەتا بە چاولێکەری و تەڵقین‌دادان توانا و قابیلییەتی هەڵگەڕانەوە(التمرد) و ڕەخنەخڕتنیش فراوان بکرێت، ئەو تاعوونەش پتر فراوان دەبێت و زیاتر بڵاو دەبێتەوە.

حەپەسانی مرۆڤ لە بەردەم زانستەکاندا و ڕۆچوونی لە چاولێکەریی شارستانێتیی سەردەمدا، سەربەستی و خێیانی ڕەخنە و هەڵگەڕانەوەی داوەتێ، ئیتر لە غرووری ئەو مرۆڤەوە "خۆمڕایی" سەری هەڵدا!

* * *

"بێکاری" لە بوونەوەردا نی‌یە و، مرۆڤی بێکاریش لەناو "وجوود"دا لە پێناوی "عەدەم"دا تێدەکۆشێت

بەدبەخت‌ترین و دڵتەنگ‌ترین کەس مرۆڤی بێکارە، چونکە بێکاری "نەبوون"ێکە لە ناوەندی "بوون"دا، واتە مردنە لە نێوان ژیاندا.

بەڵام هەوڵ و کۆشش ژیانی "بوون" و بێداریی "ژیان"ە.

* * *

"ڕیبا" سەرتاپا زیانە بۆ موسڵمانان

سوو (واتە ڕیبا) دەبێت بەهۆی کارنەکردن و، بڵێسەی شەوقی هەوڵ و کۆشش لە مرۆڤدا دەکوژێنێتەوە.

سوود و قازانجی ئەم بانکانەی کە دەرخرا و هۆکاری ڕیبان، تەنها دەخەڕێتەوە بۆ خراپترین و بێ کەڵکترینی کەسانی خڕۆی مرۆڤ کە کافرانن.. هەروەها بۆ خراپترینی ئەوانیش کە ستەمکارانن.. هەروەها بۆ خراپترینی ئەوانیش کە هەرزەترینیانن!

زیانی ڕیبا بۆ جیهانی ئیسلامی یەکپارچە زیانێکی زەق و ئاشکرایە، شەرعیش پێی وا نی‌یە کە دەکرێت لە هەموو کاتێکدا ڕەفاهییەتی سەرجەمی خڕۆی مرۆڤ بێتەدی، چونکە "کافری حەربی" (واتە ئەوەی لە دۆخی شەڕدایە لەگەڵ موسڵماناندا) ڕێزی لێ نالخیرێت‌و خوێنەکەشی پارێزراو نی‌یە.

* * *

قورئانی پیرۆز هەر خۆی بۆ خۆی پارێزگاری لە خۆی دەکات و حوکمی خۆی ئەنجام دەدات[5]

مرۆڤێکم دی‌خڕفتاری نائومێدی و ڕەش‌بینی بووبوو، دەی وت: زانایان لەم ڕۆژخارانەدا کەم بوونەتەوە و "چەندایەتی" بەسەر "چۆنێتی"دا زاڵ بووە.. دەترسین ڕۆژێك بێت چرای ئایینەکەمان بکوژێتەوە!

وتم:

هەروەك نالخونجێت نووری‌خەردوون و ئیمانی ئیسلامەتیمان بکوژێتەوە، ئایینی ئیسلامیش هەر دەمێنێتەوە و هەمیشە تیشکی درەخشانی خۆی پەخشان دەکات، بە مەرجێ منارەکانی ئایین.. جێگاکانی خواپەرستی.. مەعالیمی شەرع، کە شەعائیری ئیسلامن و مێخە چەسپاوەکانی ناو ناخی "زەوی"ن، نەکوژێنەوە..

ئەوەتا هەموو پەرستگایەك، كە بۆ پەرستنی خوای خەوورە بنیات نراوە، لە خۆیدا بووە بە مامۆستایەك سروشتی خەڵكی فێری خواناسی دەكات..

هەموو مەعالیمێكی شەرعیش بە وێنەی مامۆستایەك و بە زمانی حاڵ و بێ هیچ هەڵە و لە بیرچوونێك، "ئایین" بەخوێی خەڵكدا دەدات.

هەموو یەكێكیش لە شەعائیری ئیسلام، لە خۆیدا، زانایەكی دانایە كە وانەی رۆحی ئیسلام دەڵێتەوە و، بە هاتن و رۆشتنی چەرخ و سەردەمەكان ئایینی ئیسلام دەخاتە پێش چاوی خەڵكی.

بە رادەیەك دەڵێی رۆحی ئیسلام لە شەعائیرەكانیدا بەرجەستە بووە و، ئاوە زولاڵەكەشی لە پەرستگاكانیدا وەك سەهۆڵ بەستوویانە و ستوونێكی پشتخیری ئیمانیان پێك‌هێناوە و، ئەحكامەكانیشی لە مەعالیمەكانیدا بەرجەستە بوون و، پایەكانیشی لە جیهانەكانیدا وەك بەردیان لێ‌هاتووە و، هەریەك لەو روكنانە ستوونێكی ئەڵماسیی وەهایە كە زەوی بە ئاسمانەوە دەبەستێت. بە تایبەت ئەم قورئانە مەزنە خەتیبە خاوەن ئیعجازی بەیانەی كە لە هەموو جێیەكی جیهانی ئیسلامدا وتارێكی ئەزەلی دەدات، بە رادەیەك كە هیچ خۆشە و شوێنێك نەما خوێی لێ رانەخرتبێت، بەڵكو هەموان خوێیان لێ راخرت و بە رێنمایی هیدایەتی ئەو هەنگاویان نا، تەنانەت لەبەركردنی ئەم قورئانە پیرۆزە بوو بە پلەیەكی هێندە مەزن كە نهێنیی ئەم ئایەتە پیرۆزە سیرایەتی تێدا كرد كە دەفەرموێ: **(وإنّا لَه لَحافِظون)** (الحجر:٩) و، خوێندنەوەشی بوو بە عیبادەتی جینني و پەرستشی خرۆی ئادەمیزاد.

ئەم قورئانە پیرۆزە فێركردنی تێدایە.. یادخستنەوەی شتانی سەلمێنراوی تێدایە، چونكە شتانی "نەزەری" بە رۆشتنی زەمان و بەسەرچوونی كات دەبن بە شتی "بەڵگەنەویست" و "سەلماو"ی ئەوتۆ كە پێویست بە روونكردنەوە ناكەن.

ئەوەتا ئەو شتانەی كە پێیان دەوترێت: "ماعُلم من الدين بالضرورة" لە دۆخی نەزەری دەرچوون، كەواتە ورياكردنەوەی خەڵكی لێیان و یادخستنەوەیان سەروزیادە و، قورئانیش مادەم ورياكردنەوە و یادخستنەوەی تێدایە ئەوا شیفابەخشی هەموو كات و سەردەمێكە.

ئنجا بیّداربوونەوە و ڕابوونی کۆمەڵایەتیی موسڵمانانیش خشت ئەو بەڵگانە بە دەستی یەك بە یەکی موسڵمانان دەسپێرێت کە تایبەتن بە سەرجەمی موسڵمانانەوە و، تەرازوویان لە هەموو شتێك‌دا بۆ دادەنێن.

کەواتە ئیمانی هەر کەسێك تەنها نەبەستراوە بە بەڵگەی ئەو کەسەوە و ویژدانیشی تەنها پاڵی بەو بەڵگەیەوە نەداوەتەوە، بەڵکو جگە لەوەش پاڵی بە چەند بەڵگە و هۆکارێکی لەژمارەبەدەریشەوە داوە کە لە ناو جەرخەی کۆمەڵدان.

لە کاتێك‌دا ڕەفزکردنی مەزهەبێکی لاواز تا ڕۆژخاری بەسەردا تێپەڕ ببێ کارێکی سەخت بێت، دەبێ ئەو ئیسلامە چۆن بێت کە بە درێژایی ئەم هەموو چەرخ و سەردەمانە و بە تەواوەتی باڵی ڕاکێشاوە و دەستەڵاتدار بووە و، پاڵیشی بە دوو بناغەی مەزنەوە داوە کە بریتین لە: وەحیی خوای خەورە و، فیترەتی ساغی مرۆڤ؟!

بناغە ڕەگ‌داکوتاوەکان و ئاسەوارە ڕوونەکانی ئیسلام لە ناخی نیوەی زەوی‌دا ڕۆچوون و لە خەڵی‌داخرێ دراون و وەك ڕۆحێکی فیتری بەبەر زەوی‌دا کراون، ئیتر چۆن خۆرخیرانێك دەتوانێت ببێت بە پەردە و ئیسلام داپۆشێت لە کاتێك‌دا کە هەر ئێستا پەردەی خۆرخیرانی لەسەر لادراوە؟!

بەڵام بەداخەوە هەندێ کافری خەلحۆ و ئەهلی سەفسەتە، هەرکات هەلیان بۆ ڕێ بکەوێت، دەیانەوێت خۆیان لە بناغەکانی ئەم کۆشکە بەرز و مەزنە بدەن. بەڵام خەیاڵیان خاوە، هەرخیزاو هەرخیز ئەم بناغانە لەجێی خۆیاندا لەق نابن..

دەبا ئیلحاد لاڵ و بێ‌دەنگ بێت.. ئەو دەویتە ئیفلاسی کردووە و نابوود بووە!

ئایا هێشتا ئەزموونی ناشکوری و کافری و، بەکارهێنانی درۆ و ساختە و بوختان، بەس نی‌یە؟

ئەم دارولفنون(زانکۆ)ە زووتر لە پێشەنگی قەڵاکانی جیهانی ئیسلامەوە بوو لە بەرامبەر کوفر و توغیاندا. بەڵام خوێ‌پێ‌نەدان و بێ‌ئلخایی و دوژمنایەتی = کە سروشتێکی هەژدیها ئاسای دژی فیطرەتە = لە پشتی جەبهەکەوە کەلێنێکی کردەوە و ئیلحاد هێرشی لێوە هێنا و، بیروباوەڕی نەتەوەش لە جێی خۆی‌دا لەرزەی زۆری پێ کەوت.

دەبێ پێشەنگی ئەو قەڵایانەی کە بە ڕۆحی ئیسلام ڕووناك بوونەتەوە، لە هەموو قەڵاکانی تر سەختتر و لەوانیش وریا و بێدارتر بن. دەبێ ئاوا بێت، دەنا با هەر نەبێت. چونکە نابێ موسڵمانان بخەڵەتێنرێن!

"دڵ" شوێنی جێگیر بوونی ئیمانە، بەڵام "مێشك" ئاوێنەیەکە نووری ئیمانی جێگیربووی ناو "دڵ" دەردەخات و، هەندێ جار دەبێت بە موجاهید و، هەندێ جاریتریش پیس و پۆخڵیی خوومان و وەهمەکان خسك دەدات.

ئەگەر خومانەکانی ناو "مێشك" نەڕۆنە ناو "دڵ"ەوە ئەوا ئیمانی ناو ناخی مرۆڤ لە شوێنی خۆیدا ناترازێت!

خۆ ئەگەر = وەك هەندێك لەو خومانەدان = جێگای ئیمان "مێشك" بوایە، ئەوا ئیحتیمال و خومانە زۆرەکان = کە هەر لە مێشكدان = دەبوون بە دوژمنێکی سەرسەختی خیانی ئەو ئیمانەی کە "حق الیقین"ە!

دڵ و ویژدان: جێگای ئیمانە..

حەدس و ئیلهام: بەڵگەی ئیمانە..

هەستێکی شەشەم: ڕێگای ئیمانە..

بیر و مێشك: پاسەوانی ئیمانە..

* * *

"پێویستی" پتر داخوازی ئەوەیە کە "موسەللەمات" یاد بخرێنەوە تا ئەوەی "شتانی نەزەری" بوترێنەوە

شتانی زەرووری و موسەللەماتی شەرعی لەناو دڵاندا ڕیشەیان داکوتاوە. خۆ تەنها بێدارکردنەوەیەك بۆ مەبەستی دڵنیابوون و یادخستنەوەیەك بۆ مەبەستی هەستپێکردن، سەروزیادە و ئامانجیان پێ دێتە دی. وەك ئاشکرایشە دەستەواژە عەرەبی یەکان[6] بە باشترین و بەرزترین شێوە ئەو بێدارکردنەوە و یادخستنەوەیە ئەنجام دەدەن.

کەواتە وتنی وتاری جومعە بە زمانی عەرەبی سەروزیادی ئەوەیە کە خەڵکی بۆ زەرووریيات بێدار بکاتەوە و موسەڵلەماتیشیان یاد بخاتەوە، چونکە فێرکردنی شتانی نەزەری ئامانجی وتاری جومعە نییە.

پاشان ئەم دەستەواژە عەرەبییە درووشمی یەکبوونی ئیسلامی لە ناخی ویژدانی موسڵماندا = کە نایەوێت لەتلەت و پارچەپارچە ببێت = بەرجەستە دەکات.

* * *

حەدیث بە ئایەت دەفەرموێ: پێگەیشتنەوەت مەحاڵە!

ئەگەر بەراورد لە نێوان حەدیث و ئایەتدا بکەیت، بە ئاشکرا بۆت دەردەکەوێت کە ڕەوانترینی ڕەوانبێژانی خەڵکی مرۆڤ (کە پێغەمبەری ڕاگەیەنەری سروشی خواوەندە، صلی الله علیه وسلم) ناگاتە ئاستی ڕەوانبێژیی ئایەت و، دەزانیت کە حەدیث هەرگیز لە ئایەت ناچێت.

واتە هەر گوفتارێك لە زاری "پێغەمبەرایەتی"یەوە دەربچێت هەمووی قسە و گوفتاری پێغەمبەر = صلی الله علیه وسلم = نییە[7].

* * *

کورتە باسێك لە بارەی ئیعجازی قورئانەوە

کاتی خۆی لە خەونێکدا خۆم لە ژێر چیای "ئارارات"دا بینی، کتوپڕ لەو خەونەدا چیاکە تەقییەوە و بەردی گەورەگەورەی بە ئەندازەی شاخەکانی بۆ هەموو جێیەکی دنیا هەڵ دا و جیهانی بە تەواوی پەشۆکاند و خستیە لەرزەوە.

کتوپڕ پیاوێك لە تەنیشتمەوە ڕاوەستا و پێی وتم:

چی لە بارەی جۆرەکانی ئیعجازی قورئانەوە دەزانیت بە پوختی و کورتی ڕوونیان بکەرەوە.

هەر هێشتا لە خەونەکەمدا بووم بیرم لە تەعبیرەکەی کردەوە و وتم:

تەقینەوەی ئەم چیایە نموونەیەکە بۆ ئەو ئاڵوخۆڕانەی کە بەسەرخڕۆی ئادەمیزاددا دێن و، بێ هیچ خومانێکیش ڕێنمایی قورئانی پیرۆز بە بەرزی و بلّندی باڵی بەسەر ئەو ئاڵوخۆڕەدا دەکێشێت و، ڕۆژێك دێتە پێش کە ئیعجازی قورئانی تێدا ڕوون دەکرێتەوە.

بۆیە وەڵامی ئەو پیاوەم دایەوە و وتم:

ئیعجازی قورئان لە حەوت سەرچاوەی هەمەکیەوە دەردەکەوێت و لە حەوت ماك(عنصر) پێك دێت.

سەرچاوەی یەکەم:

ڕەوانیی زمانی قورئان لە فەصاحەتی لەفظەکەیەوە پەیدا دەبێت، چونکە بریسکەی بەیانی "لەفظ" لە: ڕەوانیی هۆنین و، ڕەوانبێژیی مەعنا و، ناوازەیی واتاکان و، بەرزیی ناوەرۆك و، نامۆیی شێوازەکانەوە، سەر هەڵدەدات.. ئیتر لە تێکەڵ کردنی هەموو ئەمانە و لەناوەندی یەکێك لە جۆرەکانی ئیعجازدا: نەخش‌ونیگارێکی بەیانیی سەرسووڕهێن و زمانپاراوی‌یەکی ناوازەی ئەوتۆ پەیدا دەبێت کە مرۆڤ هەرگیز لە دووپات کردنەوەی بێزار نابێت.

ماکی دووهەم:

بریتی‌یە لە هەواڵدانە ئاسمانی‌یەکان سەبارەت بە ڕاستی‌یە پەنهانەکانی خەردوون و نهێنی‌یە غەیبی‌یەکانی لە مەڕ حەقیقەتە خوایی‌یەکان.

چونکە خەنجینەی عیلمی شتانی غەیبی و پەنهان لە: کاروبارە غەیبی‌یەکانی ناو دووتوێی "ڕابوردوو" و، بارودۆخە شارراوە نەهاتووەکانی "داهاتوو" پێك دێت. جا قورئانی پیرۆز لەم ڕووەوە زمانی "جیهانی غەیب"ە کە بە هێما لە بارەی پایەکانی ئیمانەوە لەخەڵ "جیهانی بینراو"دا دەدوێت و، مەبەستیشی لێرەدا ڕمخەزی مرۆڤە. خۆ ئەمەش جۆرێکە لە بریسکانەوەیەکی نوورانیی ئیعجازی قورئان.

سەرچاوەی سێهەم:

بریتی‌یە لەوەی کە قورئانی پیرۆز لە پێنج لاوە، واتە لە: (لەفظ و، واتا و، ئەحکام و، عیلم و، ئامانجەکانی‌دا) جامیعییەتێکی دەراسای تێدایە.

لەفظەکەی: خەڵـێ خەرمانی فراوان و ڕووی زۆر و زەبەندەی لەخۆ خەرتووە، بە جۆرێك کە هەموو یەکێ لەو ڕووانە بەلای ڕەوانێژی‌یەوە جوانە و، زانستی زمانی عەرەبیش بەلایەوە پەسەندە و، شایستەی نهێنیی تەشریعیشە.

سەبارەت بە واتاکەشی: ئەوا ئەو بەیانە خاوەن ئیعجازەی قورئان سەرجەمی مەشرەبەکانی ئەولیا و چێژەکانی خواناسان و ڕێڕەوەکانی سالیکان و ڕێگاکانی زانایانی کەلام و ڕێبازەکانی دانایانی خەرتووەتەوە، تەنانەت هەموویانی لەخۆ خەرتووە. ئەوەتا دەلالەتەکانی دارای شموولییەتن و واتاکانیشی تابلێی بەربلاون.

ئەم مەیدانە خەڵـێ فراوانە، ئەخەر لەم پەنجەرەیەوە بۆی بڕوانیت!

خشتگیریی ئەحکامەکانی: ئەوەتا ئەم شەریعەتە خاوێنە لەو قورئانە پیرۆزە وەرخیراوە. چونکە شێوازی ڕوونکردنەوەکانی: سەرجەم دەستوورەکانی بەختەوەریی دنیا و قیامەت و، هۆکارەکانی ئاسایش و دڵنیایی و، پەیوەندی‌دەرەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و، هۆکارەکانی پەروەردە و، حەقیقەتەکانی سەرجەم حاڵەتەکانی، لەخۆ خەرتووە.

سەرتاسەریی عیلمەکەی: زانستە خەردوونی‌یەکان و زانستە خوایی‌یەکان، بە چەند پلەیەك و لە ڕێی چەند بەڵگە و هێما و ئاماژەیەکەوە، لە ناو شووورای سوورەتەکانی قورئاندا دانراون.

سەبارەت بە مەبەست و ئامانجەکانیش: ئەوا بە: هاوسەنگی و، بەردەوامی و، یەکاویەكبوون و، یەك‌خستنی ئامانج و مەبەستەکان، چاودێری‌یەکی تەواوی دەستوورەکانی فیطرەتی کردووە. بەمەش هاوسەنگیی خۆی پاراستووە.

بەم جۆرە، قورئانی پیرۆز جامیعییەتی ئاشکرای خۆی لە: هەمەلایەنگیریی وشە و، فراوانیی واتا و، خشتگیریی ئەحکام و، سەرتاسەریی زانیاری و، هاوسەنگیی ئامانجەکاندا.. دەرخستووە.

ماکی چوارەم:

بریتی‌یە لەوەی کە: بە ئەندازەی پلەی تێگەیشتنی هەموو چەرخێك و، ئاستی ئەدەبی هەموو چینێك و، بەخوێرەی توانا و لێهاتن و پلەی قابیلییاتی یەكبەیەكیان، نوورانیێتیی خۆی پەخشاندووە.. ئەوەتا دەرخای قورئان بۆ هەموو چینێکی هەموو چەرخێك لەسەر پشتە، بە ڕادەیەك کە دەڵێی ئەو خوفتارە ڕەحمانی‌یە بۆ هەموو شوێن و کاتێك بە ڕاستەوخۆ و تایبەتی نازڵ بووە!

خۆ تا ڕۆژخاریش پیر ببێت قورئانی پیرۆز زیاتر لاو دەبێتەوە و هێماکانی پتر ئاشکرا دەبن، چونکە ئەو خەتیبە ئیلاهی‌یە = واتە قورئان = پەردەی سروشت و هۆکارەکان دەدڕێنێت و، هەموو کات لە هەموو ئایەتێك‌دا نووری تەوحید دەتەقێنێتەوە و، ئاڵای شایەتی‌دانی "تەوحید" لەسەر "غەیب" لەم "جیهانی بینراو"ەدا.. هەڵدەکات.

"بەرزیی خوفتاری قورئان" سەرنجی مرۆڤ ڕادەکێشێت و داوای تێڕامان و بیرکردنەوەی لێ دەکات. چونکە قورئانی پیرۆز زمانی جیهانی غەیبە کە ڕاستەوخۆ لەخەڵ جیهانی بینراودا قسە دەکات.

لەم ماکەوە دەخەینە ئەو ئەنجامەی کە: لاوێتیی دەراسای قورئان خشتی و هەمەلایەنگیرە و، هاوڕازی و هاودەمی‌یەکەشی کردوویەتی بە خۆشەویستی جیننی و ئادەمیزاد. ئەمەش لە ڕێی دابەزاندنی شێوازی تێگەیاندنەکانیەوە بۆ ئاستی ژیریی مرۆڤ کە پێی دەوترێت: "التنزلات الإلهية الى عقول البشر" کە بە چەند شێوازێکی جۆراوجۆری قورئان پێش‌چاو دەکەوێت. بۆ ئەوەی زەینەکان ڕابهێنێت و هاودەمی و هاوڕازی‌یان لەخەڵ ئەو ئاستانەدا بۆ فەراهەم بهێنێت.

سەرچاوەی پێنجەم:

هەواڵدانەکانی قورئان لە شێوازێکی ناوازەی تۆکمە و پڕ واتادان و، خاڵە سەرەکی‌یەکانی هەواڵە ڕاستەکان وەك شایەتێکی بینەری ئامادەی ڕووداوەکان دەخێڕێتەوە و، لەم ڕێیەوە مرۆڤیان لێ ئاخادار دەکاتەوە.

ئەو شتانەش کە دەیانگێڕێتەوە بریتین لە: هەواڵەکانی پێشینان و، حاڵەتەکانی بەرەکانی ئایندە و، نهێنی‌یەکانی بەهەشت و دۆزەخ و، ڕاستی‌یەکانی جیهانی غەیب و نهێنی‌یەکانی جیهانی بینراو و، نهێنی‌یە خوایی‌یەکان و، پەیوەندی‌یە

خەردوونی‌یەکان. هەموو ئەم هەواڵانەش قورئانی پیرۆز بە چاو دەیانبینێت ئنجا ڕایاندەخەیەنێت، بە ڕادەیەك کە واقیع و مەنتیق هەرگیز ناتوانێت بەدرۆیان بخاتەوە و پووچەڵیان بکاتەوە، با خۆیشی نەتوانێت هەستیان پێ بکات و پەی‌یان پێ ببات!

هەر قورئانە کە جێی بڕوای زانای شارەزای کتێبە ئاسمانی‌یەکان بێت، چونکە لەو شتانەدا کە قورئان لەگەڵیاندا یەك دەگرێتەوە، تەسدیقیان دەکات و.. لەوانەش‌دا کە یەك ناگرنەوە، بۆیان ڕاست دەکاتەوە!

بە ڕاستی ئەمە موعجیزەی ڕۆژگارە، کە ئەم کاروبار و شتە نەقڵی‌یانە لە "نەخوێندەوار"ێکەوە دەربچێت!

ماکی شەشەم:

قورئانی پیرۆز دامەزرێنەر و لەخۆگری ئایینی ئیسلامە. ئەگەر هەموو کات و شوێنێك بپشکنیت، نە لە "ڕابوردوو" نە لە "داهاتوو"دا ئایینێکی وەك ئیسلام نادۆزیتەوە.

قورئانی پیرۆز ئەو ڕاگیرکەرە بەتین و بەهێزەیە کە خوای گەورە خۆی زەویی پێ ڕاگیر کردووە، تاکو لە تەوەرە دەرنەچێت و ڕۆژانە و ساڵانە هەڵی دەسووڕێنێت و دەیخولێنێتەوە و بەڕێوەی دەبات. قورئانی پیرۆز قورسایی و ویقاری خۆی لەسەر خۆی زەوی‌دا داناوە و جڵەوی زەویی بە دەستەوە گرتووە و بواری ملنەدان و بێ‌خوێیی بۆ نەهێشتووەتەوە.

سەرچاوەی حەوتەم:

ئەو شەش نوورەی کە لە ڕێژنەی ئەم شەش سەرچاوەیەوە هەڵقوڵاون، تێکەڵی یەکتری دەبن و تیشکی جوانی‌یەکی ناوازە پەخش دەکەن و حەدسێکی زیهنی‌یان لێ پەیدا دەبێت کە هۆکارێکی نوورانی‌یە و، لەمەشەوە چێژێك سەرهەڵ دەدات کە بە هۆیەوە پەی بە ئیعجاز دەبرێت. ئەو چێژەی کە زمانمان لە ئاستی‌دا هێندە کۆڵەوارە ناتوانێت دەری‌ببڕێت و، بیریش هێندە کورتە کە ناتوانێت بە داوێنی بگات. بەڵێ، ئەو ئەستێرانەی ئاسمان بە چاو دەبینرێن بەڵام بە دەست ناگیرێن!

قورئانی پیرۆز خۆی لە خۆی‌دا بەڵگەی ئیعجازە، چونکە وا سیازدە سەدەی ڕەبەقە لە لایەکەوە دوژمنانی قورئان خیانی تەحەددی و بەرەنگاربوونەوەیان بەرامبەر بە قورئان هەڵگرتووە و، لە لایەکی تریشەوە دۆست و خۆشەویستانی خیانی چاولێکەری و تاسەمەندی‌یان بۆ شوێن‌پێ هەڵگرتنی قورئانی پیرۆز تێدا پەیدا بووە. لە ئەنجامی ئەم دوو ئارەزووە توند و بەتینەشەوە ملیۆنەها کتێب بە زمانی عەرەبی نووسراون، خەر ئەو ملیۆنان کتێبە لەخەڵ قورئانی پیرۆزدا بەراورد بکرێن ئەوا هەرکەسێك دەیانبینێت یان دەیانبیستێ تەنانەت عەوامترین کەسیش، چ جای مرۆڤی زیرەکی دانا، دەڵێت:

ئەو کتێبانە بەشەرین و ئەم قورئانەش ئاسمانی‌یە!

بێ هیچ خومانێکیش بڕیار دەدات کە هیچ کام لەو کتێبانە لە قورئان ناچن و هەرخیز ناخەنە ئاستی.

جا یان قورئان لە خوار هەموویانەوەیە، کە ئەمەش بە ئاشکرا خریمانێکی مەحاڵ و بەتاڵە، یان خریمانەکەی ترە کە بریتی‌یە لەوەی:

قورئان لە سەرووی هەموویانەوەیە!

لە درێژایی ئەم ماوە زۆرەدا قورئانی پیرۆز دەرخاکانی خۆی بۆ مرۆڤ خستووەتە سەر پشت و ناوەرۆکەکانی خۆیشی پێش‌چاو خستوون و، خیان و زەینەکانی ئەوانیشی بۆ لای خۆی بانگ کردووە. کەچی لەخەڵ ئەوەش‌دا خرۆی مرۆڤ نەیانتوانی بەرەنگاری قورئان ببنەوە و هەرخیز ناشتوانن، چونکە کاتی تاقیکردنەوە دوایی هات!

قورئانی پیرۆز لەخەڵ کتێبەکانی تردا بەراورد ناکرێت و هەرخیز لەوان ناچێت.

چونکە = لەبەر حیکمەتێکی پەروەردخاری = ئەم قورئانە پیرۆزە بەش‌بەش و جارجار لە ماوەی بیست و ئەوەندەساڵدا نازڵ بووە و، هەر جارەی چەند هۆکارێکی جیاجیا بۆ نازڵ بوونی هاتووەتە کایەوە و، بۆ وەڵامدانەوەی چەند پرسیارێکی دووپات‌بووی جۆراوجۆر و، بۆ ڕوونکردنەوەی حوکمی چەندین ڕووداوی جیاجیا و، لە چەند کاتێکی جیاواز و جۆراوجۆر و چەند حاڵەتێکی

وەرخەرتنی لەیەكنەچوودا و، بۆ تێگەیاندنی چەند قسە بۆ كراوێكی جۆراوجۆر و لە یەكتر دوور و، بۆ چەندەها ئامانجی ڕێنمایی یەك لە دوای یەكی جیاجیا.. نازڵ بووە.

وێڕای ئەم هەموو بناغە جیاوازانە و یەكنەبوونی كاتەكانی نازڵبوونی قورئان، كەچی لە ڕووی ڕەوانبێژی و وەڵام و خـوفتارەكانیەوە، كەماڵی ڕەوانی و ڕێكی و لەخەڵ یەكخونجان و پشتگیریی یەكتریی، لە خۆیدا دەرخستووە. ئەوەتا زانستی "بەیان" و "مەعانی"ت لەبەردەستدایە، فەرموو لە چاویلكەی ئەم دوانەوە سەیری ئەو لایەنە ناوبراوانەی قورئان بكە.

هەروەها قورئانی پیرۆز "تایبەتكاری"یەكی تێدایە كە لە هیچ قسە و خوفتارێكی تردا نییە:

چونكە هەرخوفتارێك لە هەر كەسێك ببیستیت ئەوا لەناو ئەو قسەیەدا یان لە پشتییەوە خاوەنەكەی دەبینیت، چونكە شێوازیخوفتار ئاوێنەی مرۆڤە.

دەسا ئەی مرۆڤە پرسیاركەرەكەی جیهانی میسال !

تۆ داوای ڕوونكردنەوەی ئیعجازت لـێ كردم، وا منیش ئاماژەم بۆ كرد.

خۆ ئەخەر داوای درێژەپێدانی باسی ئیعجاز دەكەیت ئەوا لە سنوور و توانای مندا نییە، چونكە ئایا مێش دەتوانێت هەموو ئاسمانەكان ببینێت؟!

كتێبی (إشارات الإعجاز) لەناو چل جۆردا تەنها ڕوونكردنەوەی یەك جۆر ئیعجازیخرتە ئەستۆ، كەچی هێشتا سەد لاپەڕەی ئەو تەفسیرە مافی تەواوی بە ڕوونكردنەوەی یەك جۆری ئیعجاز نەداوە.

لەبەر ئەوە، من داوای درێژەی ڕوونكردنەوەی "ئیعجاز"ت لـێ دەكەم، چونكە خوایخەورە ڕێزی لـێ ناویت و ڕێژنەیەكی ئیلهاماتی ڕۆحیی پێ بەخشوویت!

* * *

كۆتایە دەستی:

"ئەدەب"ی غەربی هەوەسبازی هەواكاری "دەهاء"دار

ناگاته ئاستی:

"ئەدەب"ی هەمیشە زیندووی: قورئانی ڕووناكباری شیفاكاری "هودا"دار!![8]

چونکە ئەو حاڵەتەی کە چێژی بەرز و بڵندی "مرۆڤانی کامڵ" تێر و دڵنیا دەکات، دڵی ئەو چەشنە کەسانە خۆش و شادمان ناکات کە پابەندی هەوا و ئارەزووی مناڵانە و هەڵگری خوو و ڕەفتاری هەرزە و نەفامانن.

جا لەسەر بناغەی ئەم "دانایی"یە:

هەر "چێژێك"ی نزم و هەرزە ئاسا کە لەناو زەلکاوی هەوەسبازی و هەوا و ئارەزووی "دەروون"داخەشەی کردبێت، بە تامی چێژەکانی "خیان" ئاشنا نی‌یە و بەکامی دڵ حەزیان لـێ ناکات!

کەواتە ئەدەبی ئێستاکەی مرۆڤایەتی، کە داچۆڕاوی ئەدەبی ئەوروپایە و، لە دەلاقەی هەل ومەرجی "ڕۆمان"ەوە ئەدەب هەڵدەسەنگێنێت، لە بەرامبەر بینینی وردەکاری‌یە نیان و بڵندەکانی قورئاندا کوێر و کۆڵەوارە و.. لە ئاستی چەشتنی ئەو وردەکاری و چێژە بەرزانەشدا بێ‌توانا و دەستەوسانە. لەبەر ئەوە، هەرخێز ئەو ئەدەبە بیانی‌یە ناتوانێت پێوەرەکانی خۆی بکات بە سەنگی مەحەك بۆ هەڵسەنگاندنی قورئانی پیرۆز!

ئنجا "ئەدەب" لە سێ مەیداندا هەڵ دەسووڕێت و لـێیان لا نادات:

مەیدانی حەماسەت و جوامێری..

مەیدانی عیشق و جوانی..

مەیدانی وێنەکێشانی واقیع و ڕاستی.

هەرچی ئەدەبی بیانی‌یە:

لە مەیدانی حەماسەتدا:

عەودالّی "ڕاستی" نی‌یە.. بەڵکو لە ڕێی هەڵنان و پێداهەڵگوتنی ستەم و لە سنوور دەرچوونەکانی ستەمکارانەوە، هەردەم شەیدابوونی بەدەستهێنانی "هێز"

بەخوێی هەستی مرۆڤدا دەچرپێنێت و، عەودالّی "زالّبوون" و "بەهێزنازینی" دەکات..

لە مەیدانی عیشق و جوانی‌یش‌دا:

ئاشنای عیشقی حەقیقی نی‌یە.. بەلّکو جێ بۆ چەشتنی چێژی هەوا و ئارەزوویەکی شەهوانیی بە تەوژم لە دەروونەکاندا، دەکاتەوە.

لە مەیدانی وێنەکێشانی ڕاستی و واقیعیش‌دا:

لەوخۆشەیەوە سەیری بوونەوەران ناکات کە دەری‌بخات: ئەو بوونەوەرانە سنعەتی خوای‌خەورە و بەدیهاتووی میهرەبانیی ئەون.. بەلّکو هەموو توانا و بایەخێکی دەترنجێنێتە خۆشەی "سروشت" و وێنەی ڕاستی‌یەکان لەو ڕوانگەیەوە دەکێشێت، بێ ئەوەی بتوانێت خۆی لەوخۆشە نیگایە دەرباز بکات. لەبەر ئەوە، هێندە عیشقی سروشت و بەخوا دانانی ماددە بەخوێی مرۆڤدا دەدات تا لە ناخی دلّدا جێ‌یان دەکاتەوە، ئەو کاتەش مرۆڤ بە ئاسانی لەوخێژاوە ڕزخاری نابێت.

پاشان ئەو ئەدەبە بیانی‌یەی کە ئاوێتەی هەرزەیی‌یە، هیچ سوودێك بەو نیگەرانی و شلّەژاوی‌یەی "خیان"ی مرۆڤ نابەخشێت کە ئەنجام و بەروبوومی خومڕایی‌یە.. بەلّکو بە ڕوالّەت هێمنی دەکاتەوە و بە پەنامەکیش پترخەشەی پێ‌دەسێنێت! پێیشی وایە کە ڕێگا چارەیەکی بۆ ئەوخێروخرفتە دۆزیوەتەوە و لەو خومانەش‌دایە کە تاکە چارەسەری بێت. ئەویش بریتی‌یە لەو داستان و ڕۆمانانەی پێشکەشیان دەکات.. خۆ ئەخەر سەرنج لەمانەش بدەیت، دەبینیت:

لە ڕێی کتێبەوە دەیانخاتە ڕوو.. کە زیندوویەکی مردووە!

یان لە ڕێی سینەماوە.. کە چەند مردوویەکی بزۆکن..

یاخود شانۆ.. کە تارمایی‌یەکانی تێدا دەژیێنەوە و بە پەلە و یەك لە دوای یەك لەوخۆڕستانە فراوانەوە دێنەدەر کە ناوی "ڕابوردوو"ی لێ‌نراوە!

ئەمەیە جۆرەکانی ڕۆمانی ئەو ئەدەبە..

ئیتر مردوو چۆن دەتوانێت ژیان ببەخشێت؟!

ئەو ئەدەبە بیانی‌یە، بێ هیچ شەرم و ڕوویەك، زمانێکی درۆزنی لە دەمی مرۆڤدا جێگیر کردووە و.. چاوێکی فاسق و لە ڕێ‌ترازاویشی لە ڕوخساری‌دا داناوە و، کراسی ئافرەتە سەماکەرێکی بێ‌ئابڕووشی بە بەری دنیا پۆشیوە!

ئایا ئەم ئەدەبە لە کوێ "جوانیی موجەڕڕەد" دەناسێت و چۆن پێی ئاشنا دەبێت؟!

تەنانەت‌ خەر بیەوێت "خۆر" پیشانی خوێنەرەکەی بدات، ئەوا ئافرەتە ئەکتەرێکی لەش‌ولار جوانی سووربراوی قژزەردی یاد دەخاتەوە.

ئەو ئەدەبە بیانی‌یە بە ڕوالّەت دەلّێت:

(هەرزەیی ئەنجامەکەی ناهەموارە و شایستەی مرۆڤ نی‌یە) جگە لەمە، ئەنجامە زیانبەخشەکانیشی دەخاتە ڕوو..

بەلاّم: وێنەی ئەو "هەرزەیی"یە بە شێوەیەك دەکێشێت کە: لیك بە دەماندا دەهێنێتە خوارێ و.. جلّەوی "ژیری"یەکان لە دەستی خاوەنەکانیان دەترازێنێت و.. هێندەش ئلخر لە هەوا و هەوەس و ئارەزووەکان بەردەدات و دەیان‌ورووژێنێت تا بە جارێ پەتیان پێ دەبچڕێت و هانیان دەدات ملکەچی هیچ شتێکی تر نەبن!

بەلاّم هەرچی ئەدەبی قورئانی پیرۆزە:

هەوا و ئارەزووی مەنگ و بێ‌دەنگی مرۆڤ ناشلّەقێنێت و هەرخیز نای‌ورووژێنێت، بەلّکو هەستی خۆش‌ویستنی "ڕاستی" و عەودالّبوون بە دوای "حەقیقەت"دا بە مرۆڤ دەبەخشێت.. شەیدای جوانیی موجەڕڕەدی دەکات.. تامی عیشقی "جوانی" و تاسەمەندیی خۆش‌ویستنی "ڕاستی"ی پێ‌دەچێژێت.. هەرخیز خوێنەرانی ناخەلّەتێنێت.

ئەدەبی قورئان لەخۆشەی سروشتەوە ناڕوانێتە بوونەوەران، بەلّکو بە سنعەتێکی خوایی و جێ‌دەستێکی میهرەبانیی خواوەندیان دەبینێت و دەیانخاتە ڕوو، بێ ئەوەی ژیریی هیچ کەسێك‌ خرفتاری سەرخەردانی بکات.

لەبەر ئەوە ئەم ئەدەبە:

نووری "ناسینی بەدیهێنەر" بەخوێی مرۆڤدا دەدات و.. نیشانەکانی ئەو بەدیهێنەرەش لە هەموو شتێكدا ئاشکرا دەکات.

ئنجا هەردوو ئەدەبەکە "خەم"ێکی کاریگەر لە ناخی مرۆڤدا بەجێدەهێڵن، بەڵام هیچ کام لەو خەمانە لەیەك ناچن، چونکە:

ئەو خەمەی ئەدەبی خۆرئاوا لە دڵدا بەجێی دەهێڵێت، چەشنی پەژارەی کەسێکی خەفەتبارە.. خەمێك لە: نەمانی خۆشەویستان و، لەدەستچوونی خاوەن و، نەبوونی پەنا و پشتیوانەوە سەری هەڵداوە.

ئەو ئەدەبە هەرگیز ناتوانێت خەمێکی بەرز و بڵند و شیاو بە مرۆڤ ببەخشێت، چونکە ئیلهام وەرگرتنی هەست و نەستی ئەدیب لە "سروشت"ێکی کەڕوکاس و "هێز"ێکی چەواشە و کتوکوێر، ئازار و پەژارەیەکی وەها دەهاوێتە ناو ئەدەبەکەیەوە کە جیهانی لە بەرچاودا دەکات بە ماتەمینگایەکی سەرانسەری و، مرۆڤیش دەخاتە ناوەندی بێگانە و کەسانێکی نامۆ، بێ ئەوەی پارێزخار و پشت و پەنا و خاوەنێکی بۆ فەراهەم بهێنێت!

بەم چەشنە، مرۆڤ لە ماتەمینییەکی بەردەوامدا دەهێڵێتەوە و، چرای ئاواتەکانی قووڵایی ناخیشی = یەك لە دوای یەك = لێ دەکوژێنێتەوە! تا لە ئەنجامدا ئەم هەستە ئازاربەخش و پەژارە بەسۆیە بەسەر مرۆڤدا زاڵ دەبێت و هەنگاو بە هەنگاو بەرەو خومڕایی و ئیلحاد و ئینکاریی "بوون"ی بەدیهێنەری مەزنی دەبات و، هێندەش لە ڕێ دەیترازێنێت کەخەڕانەوەی بۆ سەر ڕاستەشەقامخەلێ دژوار و دمخمەن دەبێت و لەوانەشە هەر هەوڵێك لەم پێناوەدا بدرێت، بێئاکام دەربچێت!

بەڵام ئەدەبی قورئانی پیرۆز:

"خەم"ێکی بەرز و بڵند و ناسك بە مرۆڤ دەبەخشێت؛ خەمی عاشقان نەك هی پەژارەی هەتیوان.. خەمێك کە لە جودایی خۆشەویستانەوە هەڵقوڵاوە، نەك لە تیاچوون و نەمانیان..

لەوخۆشەیەوە دەڕوانێتە بوونەوەران کە هەر هەموویان سنعەتی خوای خەوورەی بینەر و میهرەبانن، نەك لەخۆشەی "سروشت"ی کتوکوێرەوە.. تەنانەت هێندە سروشت فەرامۆش دەکات کە هەر لێشی نادوێت! بەڵکو

"توانستی خاوەن دانست" و "چاودێریی خشتیی خواوەند" ڕوون دەکاتەوە، لە بریی ئەو "هێز"ە کت و کوێرەی کە ئەدەبی بیانی ئیلهامی لێ وەردەخرێت.

لەخۆشە نیگای ئەدەبی قورئانەوە: بوونەوەران شێوەی ماتەمینگایەکی سەرانسەری و سامناك نلخرنە خۆیان، بەڵکو بوونەوەران لە بەرچاوی ئەو ئەدەبەدا دەبن بە کۆڕ و کۆمەڵێکی خۆشەویستی یەکتری، چونکە هاودەنگی و بەدەم‌یەکەوە چوونی بەشەکانی بوونەوەران لە هەموو خۆشەیەکی خەردووندا دەبینرێت و لە خشت لایەکیشیدا هاودەمی و خۆشەویستیی یەکتریی تێدا بەرچاو دەکەوێت و، لێڵی و دڵتەنگیی تێدا بەدی ناکرێت.

خەم و پەژارەی عاشقانە، ئاوایە..

مرۆڤ لە ناوەندی کۆڕێکی ئاوەهادا، ئیلهامی هەستێکی بەرز و باڵا وەردەخرێت.. نەك پەژارە و خەمێك کە پتر دڵانی پێ تەنگ و تار دەبن!

هەردوو ئەدەبەکە "شەوق و شادی" بە مرۆڤ دەبەخشن..

بەڵام.. ئەو شەوق و تاسەمەندی‌یەی ئەدەبە بیانی‌یەکە پێی دەدات، هەوا و ئارەزووەکانی دەبزوێنێت و دەرخای بۆ هەوەسبازیی "دەروون"ی لێ دەخاتە سەر پشت. بێ ئەوەی هیچ چەشنە خۆشی و شادمانی‌یەك بە "خیان"ی ببەخشێت!

هەرچی ئەو شەوق و تاسەمەندی‌یەشە کە قورئانی پیرۆز دەیبەخشێت، ئەوا خشت خۆشە و کەنارەکانی "خیان"ی مرۆڤ بۆی دەلەرێتەوە و خیانی ئەو بەرەو بەرزایی‌یەکان سەردەخات!

هەر لەسەر بناغەی ئەم نهێنی‌یەشە کە:

شەریعەت "نەهی"ی لە "لەهوو"(کاری خاڵتەوخەپ) و هەر شتێك کردووە کە مرۆڤ بەرەو لەهوو ببات، ئەوەتا هەندێ ئامرازی "لەهوو"ی حەرام کردووە و، هەندێکی تریشیانی بە موباح داناوە..

بەو واتایەی کە:

هەر ئامرازێك کاریگەریی خەم و شەوقێکی قورئانی‌یانەی بەجێ‌دەهێشت، زیانی نی‌یە..

بەڵام‌خەر کاریگەریی خەم و پەژارەی هەتیوانەی لە مرۆڤدا جێ‌دەهێشت و، شەوقی هەواو ئارەزووی "دەروون"ی لەودا دەورووژاند، ئەوا بەکارهێنانی ئەو ئامرازە بە "حەرام" دادەنرێت.

ئەم حاڵەتەش لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێت و.. هەموو خەڵکی، لەم هەست و نەستەدا، یەکسان نین.

* * *

پەلی درەخت بە ناوی: "میهرەبانیی خوا"وە بەروبوومەکانی پێشکەش دەکات

بە ڕواڵەت وا دەردەکەوێت کە: پەلەکانی درەختی بەدیهاتووان بەری نیعمەتەکان بە دەستی زیندەوەرانی سەرانسەری جیهان دەگەیەنن..

کەچی لە ڕاستی‌دا بەروبوومی پەلی ئەو درەختانە لە دەستی میهرەبانی و توانستی خواوە پێشکەش بە ئێوە دەکرێن.

کەواتە ئێوەش بە "شوکرانەبژێری" ئەو دەستی میهرەبانی‌یە ماچ بکەن و.. بە منەتباری و پێزانینیش ئەو دەستی توانستە تەقدیس بکەن!

* * *

ڕوونکردنەوەی ئەو سێ ڕێگایانەی کە لە کۆتایی سوورەی "فاتیحە"دا ئاماژەیان بۆ کراوە

برام!

ئەی ئەو کەسەی کە دڵ و دەروونی بە هیوا و ئاواتی‌خەش قوڵپ دەدات!

"ئەندێشە"ت بە دەستتەوە بگرە و لەگەڵ من‌دا وەرە..

وا ئێستا ئێمە لەسەر زەوی‌یەکی بەرین‌داین و بێ ئەوەی کەس‌بمان‌بینێت سەیری هەموو لایەنێکی ئەو زەوی‌یە دەکەین. بەڵام وا هەورێکی ڕەش خێوەتی بەسەردا هەڵداین و لەسەر چیا بەرزەکان نیشتەوە و تەنانەت ڕووی زەویشی بە تاریکایی داپۆشی بە ڕادەیەك کە دەڵێیت بن‌میچێکی ڕەقی ئەستوورە بەسەرمانەوە، بەڵام لە ڕووەکەی تری‌دا خۆر دەبینرێت. خۆ ئێمەش لەم ڕووەدا و

لە ژێر ئەو هەورە چڕ و پڕەداین و، وەختە نەتوانین بەرخەی تەنگ و تاریی ئاوا بگرین و بێزاری و دڵتەنگی خەریکن دەمانخنکێنن، چونکە نەمانی هەوا و هەناسە نەدان مرۆڤ لەناو دەبات..

لەم کاتەدا کە ئێمە بەم حاڵەوە لە تەنگانەیەکی خنکێنەردا دەتلێینەوە، سێ ڕێگامان لە بەردەمدا کرانەوە کە مرۆڤ بەو جیهانە ڕووناکەی ئەودیو دەخەیەنن. پێشتر جارێك هاتین و ئەو جیهانەمان بینی وا ئێستاش بە جیاجیا یەكبەیەکی ئەو سێ ڕێگایە دەبڕین:

ڕێی یەکەم:

زۆربەی خەڵکی لەم ڕێیەوە دەڕۆن، چونکە خەشتێکە بە دەوری دنیادا و حەزی خەشت و خوزاریش بۆ ئەم ڕێیە کێشمان دەکات. وا بە پێ ئەم ڕێیەمان خرتەبەر.. ئەوەتا ڕووبەڕووی دەریای لمی ئەم دەشتە بەرینە بووینەتەوە، بڕوانە چۆن ڕقی لێ هەڵخرتووین و هەڕەشە و خوڕەشەمان لێ دەکات.. ئنجا بۆ شەپۆلە مەزنەکانی ئەم دەریا خەورەیە بڕوانە کە بە ئەندازەی چیاکان دەبن و بە تووڕەبوونەوە بەخژماندا دێن.. بەڵام وا سوپاس بۆ خوا خەیشتینە ڕووەکەی تر و هەناسەی ئاسوودە هەڵدەکێشین و ڕووی ڕووناکی خۆر دەبینین، کەچی کەس ڕادەی ئەو ئازارانە نازانێت کە ئێمە لەم خەشتەدا چەشتمان و لە درێژایی ئەم ڕێیەدا خرفتاری بووین.

بەڵام بەداخەوە، وا جارێکی تر هاتینەوە بۆ سەر ئەم زەوی‌یە سامناکەی کە پەڵە هەوری تاریك دای‌پۆشیوە و، خەلێ پێویستمان بە جیهانێکی ڕووناك هەیە کە بینایی دڵ(بەسیرەت)مان بکاتەوە. جا ئەخەر تۆش ئازایەتی لە خۆتدا شك دەبەیت فەرموو لەم ڕێگا ترسناکە پڕ لە خێروخرفتەدا هاوڕێیەتیم بکە، وا بە ئازایەتی و چاونەترسانەوە خۆمانی لێ دەدەین، کە ئەویش بریتی‌یە لە:

ڕێی دووهەمان:

لەم ڕێیەدا زەوی هەڵدەکەنین و تونێلی تێدا دروست دەکەین تاکو بگەینە ڕووەکەی تری زەوی و سەرمان لەوێ دەربچێت.. وا لەناو تونێلە سروشتی‌یەکانی زەوی‌دا هەنگاو دەنێین و سام و ترس دەورەی داوین.. کاتی

خۆی من ئەم ڕێگایەم دیبوو، بە ترس و لەرزەوە پیایدا تێپەڕیبووم، بەڵام ئەو کاتە ئامێرێك (یان ماددەیەك)ی ئەوتۆم بەدەستەوە بوو کە زەویی سروشتیی لە ڕێگامدا دەتواندەوە و کوناودەری دەکرد و ڕێگای بۆ خۆش دەکردم، ئەو ماددەیەش قورئانی پیرۆز لە ڕێی سێهەمدا پێی بەخشیبووم..

برام! دەستم لێ بەرمەدە و شوێنم کەوە.. هەرگیز مەترسە.. بڕوانە وا چەندین ئەشکەوتی وەك تونێلەکانی ژێر زەوی لە بەردەمتدان، چاوەڕوانمانن ڕێگامان بۆ دیوەکەی تر بۆ ئاسان دەکەن.. توند و ڕەقیی سروشتی ئەم زەوییە نەتترسێنێت، چونکە ئەو دەموچاوەخڕژە ڕووی خەش و خەندانی خاوەنەکەی لە ژێردایە و، ئەو ئامێرە قورئانییەش کە بە دەستمەوەیە وەك "ڕادیۆم" ماددەیەکی تیشكبەخشی ڕووناکە.

برام مژدەبێ! وا هاتینە دەرەوە و خەیشتینە جیهانی ڕووناك.. سەیری زەویی جوان و ڕەنگین بکە و بۆ ئاسمانی ناسکۆڵە و ڕازاوە بڕوانە.. ئایا = براکەم! = سەرت بەرز ناکەیتەوە تا ئەم شتە ببینیت کە سەرتاسەری ڕووی ئاسمانی داپۆشیوە و لە سەرووی ئاسمان و هەورەکانیشەوەیە؟.. ئەمە قورئانی پیرۆزە.. درەختی تووبای بەهەشتە.. لق و پەلی بۆ سەرانسەری خەردوون هاویشتووە و هەر ئەوەندەمان لەسەرە کە دەستمان لەم لقە شۆڕەوەبووەی خێر بکەین و خۆمانی پێدا هەڵواسین، ئەوەتا لێمانەوە نزیکە و دەمانگەیەنێتە ئەوێ بۆ لای ئەو درەختە ئاسمانییە بەرز و بڵندە. شەریعەتی خاوێنی ئیسلام نموونەیەکی پوخت و بچووکی ئەو درەختە پیرۆزەیە.

کەواتە ئێمە دەمانتوانی ئەو ڕێگایە بگرینە بەر و لەوێوە بگەینە ئەو جیهانە ڕووناکە.. دەمانتوانی ڕێی شەریعەت بگرینە بەر و خڕفتاری هیچ سەختی و خێروخڕفتێکیش نەبین.. بەڵام ڕێگامان هەڵە کرد.

دەبا بگەڕێینەوە دواوە بۆ دۆخی پێشوومان تاکو ڕێگا ڕاستەکە بگرینە بەر.. کە بریتییە لە:

ڕێی سێهەمان:

بڕوانە! وا بانگەوازکارە مەزنەکە لەسەر ئەم چیا سەخت و بڵندانە ڕاوەستاوە و، بانگ دەدات و دەڵێت: فەرموون بەرەو جیهانی ڕووناکی.. ئەو بانگوێژە مەزنە کە محمدی هاشمی‌یە = صلی الله علیه وسلم = تەنها دوو مەرجی لەسەر داناوین کە "نوێژ" و "پاڕانەوە"ن.

سەیری ئەم شاخانە بکە کە چیای "هودا"ن و هەورەکانیان بڕیوە و سەریان لە ئاسمانەکان خێر کردووە..

بۆ چیا بڵندەکانی شەریعەت بڕوانە کە ڕووی زەوی‌یان ئارایشت داوە و بە خولزاری ڕەنگین ڕازاندوویانەتەوە.. ئێمە هەر هێندەمان دەکەوێتە ئەستۆ کە بە باڵی هیممەت بفڕین تاکو ڕووناکیی ئەوێ و نووری جوانی‌یەکەی ببینین..

بەڵێ، ئەمە چیای خۆشەویست و ئازیزی "ئوحود"ی تەوحیدە لێرەدا و.. ئەوەش چیای خەردن کەشی بێ وەی و دڵنیاییبەخشی "جوودی"ی ئیسلامە و.. ئەوی دیکەش "جبل القمر"ی قورئانی خەشەدارە کە ئاوی زوڵاڵی نیلی بەخوڕ لەبەر دەڕوات. دەسا تۆش لەو ئاوە سازخارە سەلسەبیلە بخۆرەوە، نۆشی خێیانت بێت.

فتبارك اللهُ أحسن الخالقين.

وآخر دعوانا أنِ الحمد لله ربّ العالمين.

کاکی هاوڕێم!

ئێستا واز لە ئەندێشە بێنە و بە "ژیری"ت بڕوانە و بیر بکەرەوە.

دوو ڕێی یەکەم هی (**المغضوب عليهم والضّالّين**)ن، کەخەڵێ مەترسی و خێروخڕفتی زۆریان تێدایە و زستانێکی هەمیشەیی بێ بەهارن. تەنانەت لەوانەیە لە سەد کەسی ڕێبوارانی ئەو دوو ڕێیە، جگە لە یەکێکی وەك ئەفلاتوون و سوقرات، کەسی تر ڕێ دەرنەبات و بە ئەنجام نەخات.

بەڵام ڕێی سێهەم ڕێیەکی کورت و ئاسانە، چونکە ڕاستەڕێیە و بەهێز و لاواز تیایدا یەکسانن و، هەموان دەتوانن بیبڕن و پیایدا تێپەڕ بن.

بەڵام باشترین و بێوەی‌ترین ڕێ ئەوەیە کە:

خوای خەورە "شەهیدی"ت پێ ببەخشێت یان بە شەرەفمەندیی "جیهاد" بەهرەوەرت بکات!

وا ئێستا ئێمە خەشتووینەتە ئەوەی ئەنجامی خەشتەکەمان بدەین بە دەستەوە:

دەهاء(زیرەکی)ی زانستی، دوو ڕێگاکانی یەکەم دەخڕێتەبەر.

بەڵام "هودا"ی قورئانی پیرۆز، کە ڕاستە شەقامە، بریتییە لە ڕێی سێهەم کە دەمانگەیەنێتە ئەوێ.

اللّهم (**اهدنا الصراطَ المستقيم * صراطَ الذين أنعمتَ عليهم غيرِ المغضوبِ عليهم ولا الضّالين**) آمين.

* * *

هەموو ئازارێك لە گومڕاییدایە و، هەموو چێژ و لەزەتێکیش لە ئیماندایە

(ڕاستییەکی خەلێ مەزنە، بەرخی ئەندێشەی پۆشیوە)

ئەی هاوڕێی هۆشیارم:

خەر دەتەوێت جیاوازیی ئاشکرای نێوان ڕێبازی ڕووناکی: (**الصراط المستقيم**) و ڕێی تاریکی:(**المغضوب عليهم**) و (**الضّالين**) ببینیت، ئەوا "وەهم"ی خۆت بە دەستەوە بگرە و سواری پشتی "ئەندێشە" بە، وا پێکەوە دەڕۆین بۆ تاریکستانی عەدەم، ئەو خۆڕستانە مەزنەی کە لە مردووان پڕ بووە. چونکە خواوەندی بەتوانای شکۆمەند بە دەستی توانستی خۆی ئێمەی لەو تاریکستانە دەرهێناوە و، سواری کەشتیی ئەم "بوون"ەی کردووین و، بۆ ئەم دنیایەی هێناوین کە چێژ و لەزەتی ڕاستەقینەی تێدا نییە..

وا هاتین و خەیشتینە ئەم جیهانی "وجود"ە کە دەشتاییەکی یەکجار فراوانە. هەر کە چاومان کرایەوە سەیری شەش لاکانی خۆمانمان کرد:

کە بۆ بەردەممان ڕوانی، چەندەها بەڵا و ئازار و خێروخڕفتمان دی کە دەیانویست بە وێنەی دوژمن پەلامارمان بدەن.. ئێمەش لە ترساندا کشاینە دواوە..

ئنجا سەیری لای ڕاست و چەپمان کرد و چاوەڕوانی سۆز و بەزەیی بووین لە سروشت و ماکەکان.. بەلاّم بینیمان هێندە دلّڕەقن کە نازانن بەزەیی چیە و دانیان لێ جیڕ کردووین و بە تووڕەبوونەوە بۆمان دەڕوانن و خوێ بۆ لالانەوەمان ڕانانخرن و پاڕانەوەی زۆریش دلّیان نەرم ناکات..

لە ناچاریدا بۆ لای سەرەوەمان ڕوانی و داوای یارمەتیمان لە تەنە ئاسمانیەکان کرد. بەلاّم ئەو تەنانە سامناك هاتنە پێش‌چاومان و هەڕەشەیان لێ دەکردین، چونکە بە خێراییەکی لەڕادەبەدەری وێنەی بۆمباکان دەردەپەڕین و بێ ئەوەش لە یەك بدەن هەموو خۆشە و لایەکی بۆشایی ئاسمان دمخەڕان. خۆ ئەمخەر لە ڕێگەی خۆیان بترازانایە و بە هەلّە ڕێیان ون بکردایە ئەوا = پەنا بە خوا = ناوجەرخەی ئەم جیهانە بینراوە وەك بۆمبا دەتەقیەوە، چونکە ئایا جلّەویان بە دەستی ڕێکەوتەوە نیە؟ ئایا ڕێکەوت خێر و چاکەی لێ دەوەشێتەوە؟!

پاشان بە نائومێدیەوە ڕوومان لەم لایەش وەرچەرخاند و خەرفتاری سەرسامیەکی سەخت بووین و، سەرمان داخست و خۆمان لەناو سنگ و دەروونی خۆماندا شاردەوە و بۆ ناو دەروونی خۆمانمان ڕوانی.. یەکسەر هەزاران هاوار و نالّەمان بۆ هەزاران دەست‌کورتی و هەژاری هاتەخوێ کە تێکڕا لە دەروونە لاوازەکانمانەوە دەردەچوون! لە کاتێك‌دا کە چاوەڕوانی دلّنەواییمان لەم لایە دەکرد، کەچی بێزاری کردین و بۆمان دەرکەوت کە هیچ سوودێکمان لەم لایەش دەستگیر نابێت. بۆیە هانامان بۆ "ویژدان"ی خۆمان برد و بە دوای دەرمانی ئەو دەردانەدا دمخەڕاین، بەلاّم بەداخەوە دەرمانمان تێدا دەست نەکەوت، بەلّکو دۆزینەوەی دەرمانی زامەکانی ئەویش کەوتە ئەستۆی ئێمەوە! چونکە هەزاران ئاوات و ئارەزوو و هەست و نەستی‌خەورە و درێژخایەنی تا سەرانسەری‌خەردوونیان تێدا جۆش دەخوات.. بۆیە لە ترسانا و لەبەر ئەوەی کە دەستەوسان بووین و نەمانتوانی خواستەکانی بۆ بهێنینە دی، خەڕاینە دواوە. ئەوەتا مرۆڤ هێندە هیوا و ئاواتی تێدا جەم بووە کە لە ئەزەلەوە تا ئەبەدیان خڕتووەتەوە، تەنانەت‌خەر سەرانسەری دنیاش قووت بدەن هێشتا هەر تێر نابن.

بەم جۆرە بۆ هەر لایەکمان دەڕوانی ڕووبەڕووی‌خرفت و بەلا دەبووینەوە.

ئەمە ڕێگەی (**الضالین**) و (**المغضوب علیهم**)ە. چونکە لەم ڕێیەدا ڕوانین ئاراستەی سروشت و خومڕایی کراوە. جا لەبەر ئەوەی ئێمەش ئەو چاویلکەیەمان لە چاو کرد ئەوا ئخرفتاری ئەو حاڵە بووین و، بە جۆرێکی کاتی بەدیهێنەر و حەشر و مەبدەء و مەعادمان لە بیر چووەوە و، دەرکەوت ئەم بیر و بۆچوونە لە دۆزەخ زیاتر ئازاری سەخت و سووتێنەر دەرخواردی "ڕۆح"ی مرۆڤ دەدات. ئەوەبوو کە لەو ڕوانگەیەوە بۆ هەر شەش لاکانمان ڕوانی جگە لەو حاڵەتەی کە پێکهاتبوو لە: ترس و سام و کۆڵەواری و لەرز و دڵەتەپێ و بێهاودەمی و هەتیوی و نائومێدی، کە ویژدانی مرۆڤ دەخووشن، چیی‌ترمان دەست نەکەوت.

دەبا ڕووبەڕوویان ببینەوە و هەوڵ بدەین لە خۆمانیان دوور بخەینەوە.

لە پێش‌دا سەیری توانستی خۆمان دەکەین.. بەداخەوە دەبینین لاواز و دەستەوسانە.. پاشان ڕوو لە دابین‌کردنی پێداویستی‌یەکانی دەروونی تینوومان دەکەین.. دەبینین بەردەوام هاوار دەکات، کەچی نە کەس وەڵامی دەداتەوە و نە فریادڕەسێکیش بەدەم داد و فریادی ئەو ئاواتانەوە دەڕوات، بۆیە کەوتینە خومانەوە کە هەموو شتێك لە دەوروبەرماندا دوژمنمانە و پێمان نامۆیە.. دڵمان بە هیچ شتێك ناکرێتەوە و چ شتێك دڵمان خۆش ناکات و هیچ چێژ و لەزەتێکی ڕاستەقینەش شك نابەین.

پاش ئەوە، هەتا سەیری قەبارە و تەنەکانی ناو ئەمخەردوونەشمان بکردایە، "ویژدانمان" لە: ترس و بیم و، "ژیریشمان" لە: وەهم و دوودڵی، پڕ دەبوون.

براکەم!

ئەمەیە ڕێی‌خومڕایی و، ئەوەش ماهییەتەکەیەتی.. خۆ بە چاوی خۆمان تاریکایی نووتەکی کوفرمان تێدا بینی!

بەڵێ هاوڕێکەم! با ئێستا جارێکی تر بڕۆینەوە بۆ "عەدەم" و پاشان لەوێوە بێینەوە. ڕێی ئەم جارەمان: (**الصراط المستقیم**)ە و دەلیلمان چاودێریی خوایە و، ڕچەشکێن و پێشڕەویشمان قورئانی پیرۆزە.

بەڵێ، کاتێ خواوەندی بەخشندە ویستی بەدیمان بهێنێت، توانستی ئەو، بە میهرەبانی و فەزڵی خۆی، لە عەدەم دەری‌هێناین و، سواری یاسای ویستی خواوەندی کردین و بە ناو چەندەها پلە و بارودۆخی جۆراوجۆردا بردینی، تا هێناینیە ئێرە و، بە میهرەبانیی خۆی پۆشاکی "بوون"ی خەڵات کردین و، بە بەخشینی پلەی ئەمانەتیش ڕێزی لێ نواین، کە نیشانەکەی "نوێژ" و "پاڕانەوە"یە..

هەموو یەکێك لەو پلە و بارودۆخە جۆراوجۆرانە مەنزڵێکە لە مەنزڵگاکانی لاوازیمان لەم ڕێگا درێژەماندا. قەڵەمی قەدەریش فەرمانەکانی خۆی لە ناوچاوانماندا نووسیوە تاکو کارەکانمان بە ئاسانی بەڕێوە بچێت، ئەوەتا لە هەر جێگایەكدا ببین بە میوان، بە ڕێزلێنان و بەخێرهاتنی برایانە پێشوازی دەکرێین.. چیمان لایە تەسلیمیان دەکەین و لە ماڵ و سامانی ئەوانیشمان دەست دەکەوێت. بەم جۆرە، بازرگانی‌یەکەمان بە خۆشەویستی و پەیوەندیی برایانە و پێکەوە خونجان بەڕێوە دەچێت و، لەو میوانداری‌یەدا تێرمان دەکەن و، دیاریی زۆرمان لە کۆڵ دەنێن و، پاشان بە ڕێزلێنانێکی زۆرەوە بەڕێمان دەکەن.. بەم جۆرە ڕێگامان بڕی تا خەیشتینە دەرگای دنیا و دەنگەکانمان بەرگوێ کەوت.

وا خەیشتین و هاتینە ناوی.. پێمان نایە ناو ئەم جیهانە بینراوەی کە پیشانگای خواوەندی میهرەبانە و، شوێنی پێناساندن و ناوبانگ‌دەرکردنی دروستکراوەکانیەتی و، جێگای قرەقڕ و هات‌وهاواری مرۆڤە.. کە هاتینە ناوی لە دەوروبەری خۆمان بە تەواوەتی نەشارەزا بووین و دەلیل و پێشڕەومان تەنها ویستی خوای میهرەبان بوو کە چاوە ناسکۆڵەکانمان وەکیلی ئەو ویستە خواییە بوون.

وا چاوەکانمان کرانەوە و بە هەموو خۆشەیەکی دنیادا ڕوانیمان.. ئایا هاتنی جاری پێشوومانت بۆ ئێرە دێتەوە یاد؟ کە نامۆ و هەتیو بووین و، بێ هیچ پشت و پەنایەك کەوتبووینە ناو چەندین دوژمنی لە ژمارەبەدەرەوە؟

بەڵام ئەم جارە نووری ئیمان "خالی پشت‌پێ‌بەستنمانە" کە دالدە و پەنایەکی مەحکەم و قایمە لە بەرامبەر دوژمنەکانمانەوە.

بەڵێ ڕاستە "ئیمان بە خوا" نووری ژیان و ڕووناکیی خەیان و خەیانی ڕۆحەکانمانە، ئەوەتا دڵەکانمان بەم ئیمانە دڵنیایی بەدەست هێناوە و خۆیان بە دوژمنان نادات، تەنانەت هەر بە دوژمنانیشیان دانانێت!

لە ڕێی یەکەمدا: ڕۆشتینە ناو ویژدان و دەنگی هەزاران هاوار و داد و فریادمان لێ بیست، ناچار لەتاو ئەو بەڵایەدا شڵەژاین. چونکە ئاوات و ئارەزوو و هەست و توانا و لێهاتنەکانی مرۆڤ جگە لە "ئەبەد" بە هیچ شتێکی تر ڕازی نابن، خۆ ئێمەش ڕێی تێرکردنی ئەو ئاوات و ئارەزووانە نەشارەزا بووین.. نەشارەزایی ئێمە و هاوار و دادی ئەو یەکیان خەتبوو.

بەڵام ئێستا، سوپاس و پێزانین بۆ خوای خەورە، "خالێکی یارمەتیدان"ی ئەوتۆمان دۆزیوەتەوە کە ژیان بە بەر ئەو ئاوات و لێهاتنانەدا دەکات و ڕێی هەمیشەیییان پێ دەخڕێتەبەر و ئاوی زوڵاڵی ژیانیان پێ نۆش دەکات و، ئیتر هەریەکەیان بۆ کەماڵی خۆیان تێدەکۆشن.

جا ئەم خاڵە شەوقبەخشە (واتە خاڵی یارمەتی لێوەرخەتن) بریتییە لە جەمسەری دووهەمی ئیمان کە: ئیمانبوونە بە ڕۆژی دوایی و، کە "بەختەوەریی هەمیشەیی"ش خەوهەری صەدەفی ئەو ئیمانەیە.

بەڵگەی ئیمان بریتییە لە: "قورئان" و "ویژدان" کە نهێنییەکی بەرزی مرۆڤە.

ئەی هاوڕێکەم!

سەرت بەرز بکەرەوە و چاوێك بە بوونەوەراندا بگێڕە و لەخەڵیاندا بدوێ.. ئایا لە ڕێی یەکەمدا سامناك نەبوون؟ ئەی ئایا نابینیت وا ئێستا چاوەکانمان بە وێنەی هەنگ بە هەموو لایەکی باخ و بێستانی ئەمخەردوونەی کەخشت خۆشەیەکی دەمی بەخوڵ پشکوتووە، دەفڕن و شیلەی خاوێنی ئەوخوڵزارانە هەڵدەمژن؟ ئەوەتا هەموو خۆشەیەکی خەردوون هاودەمی و دڵدانەوەی تێدایە و خۆشەویستی و دەستلەملانێی پێوە دیارە.. ئیتر چاوەکانمان ئەو دیارییە خۆش و خاوێنانە دەقۆزنەوە و بە وێنەی هەنگوین یەکلە دوایەك شیلەی "شایەتیدان" بۆ ناو ناخی مرۆڤ دەچۆڕێنن.

هەر کاتێکیش چاومان بە جمو جوولّی خۆر و ئەستێرەکان دەکەوێت، یەکسەر بە دەستی حیکمەتی بەدیهێنەریان دەسپێرێت و دەرسی عیبرەت و درەوشانەوەی ڕەحمەتیان لێ بەدەست دەهێنێت، بە ڕادەیەك کە دەڵێی "خۆر" لەخەڵمانددا دەدوێت و پێمان دەڵێت:

(برایانم! لە من بێزار مەبن! بەخێر بێن سەرچاو.. ماڵی خۆتانە.. منیش وەك ئێوە خزمەتگوزارێکی خوێڕایەڵم، خواوەندی تەنیای صەمەد تەنها بە فەزڵ و میهرەبانیی خۆی منی خستووەتە کار و ژێرباری خستووم تاکو ڕووناکیتان بۆ دابین بکەم. کەواتە دابین کردنی ڕووناکی و خەرمی بە من سپێرراوە و، نوێژ و پاڕانەوەش لە ئەستۆی ئێوە نراوە)!

هاوڕێکەم! بۆ مانگ.. بۆ ئەستێرەکان.. بۆ دەریاکان بڕوانە. ئەوەتا هەریەکەیان بە زمانی تایبەتیی خۆی بەخێرهاتنمان دەکات و پێمان دەڵێت: یاخوا بەخێر بێن، سەرچاومان هاتن! کەواتە تۆش = براکەم! = بە چاویلکەی "هاوکاری" بڕوانە و بەخوێی "ڕێسا"یش خوێ ڕابگرە، ئەوەتا دەبیستیت کە هەموو یەکێك لەوانە دەڵێت:

(ئێمەش خزمەتکاری خوێڕایەڵ و ئاوێنەی بەزەیی و سۆزی خواوەندی میهرەبانین.. هەرگیز لە کارکردن بێزار نابین. دەسا ئێوەش لە ئێمە بێزار مەبن، لە نەعرەتەی بوومەلەرزەو هاواری ڕووداوەکان مەترسن، چونکە ئەو دەنگانە خەمەی ذیکر و ئاوازی تەسبیح و جریوەی تەهلیلەی نزا و لالانەوەکانن.. بەڵێ، ئەو کەسەی ئێوەی ناردووەتە ئێرە، هەر ئەو شکۆمەندە جوانەیە کە جڵەوی هەموو ئەوانەشی لە دەستدایە. "بینایی ئیمان" لە دەموچاوی ئەو بوومەلەرزە و ڕووداوانەدا ئایەتەکانی میهرەبانی دەخوێنێتەوە).

ئەی ئیمانداری دڵبێدار!

با چاوەکانمان بحەوێنەوە و خوێکانمان لە بریی ئەوان بخەینەکار و بە ئیمانیان بسپێرین.

دەبا لە دنیادا خوێ لە ئاوازە خۆشەکان ڕابگرین.. چونکە ئەو دەنگانەی کە لە ڕێی پێشوومانددا بەرخوێمان دەکەوتن و بە دەنگی ماتەمینییەکی خشتی و

لاواندنەوەی مردوومان دەزانین، لەم ڕێیەدا دەنگی ذیکر وتەسبیح و حەمد و شوکرانەبژێرین..

ئەوەتا خڤەی با و نەعرەتەی هەور و ئاوازی شەپۆلەکانی دەریا، هەموویان تەسبیحاتی بەرز و بڵندن و.. تکە و خوڕەی باران و خمە و جریوەی باڵندەکانیش تەهلیلەی میهرەبانیو چاودێرین.

ئنجا هەر هەمووشیان چەند "مەجاز"ێکن ئاماژە بۆ "حەقیقەت"ێك دەکەن.

بەڵێ، دەنگی هەموو شتێك زایەڵەی "بوون"ی ئەو شتەیە و دەڵێت: (من هەم).

بەم جۆرە سەرجەمی بوونەوەران پێکەوە دەدوێن و دەڵێن:

(ئەی مرۆڤی بێئاخا! ئێمە بە بێخیان مەزانە)!

ئەوەتا باڵندەکان بە چەند دەنگێکی زوڵاڵ و چەندین دەنووکی بچووك لە چەشتنی نیعمەتێك یان نازڵبوونی ڕەحمەتێك دەدوێن و، لە پێشوازیی ئەو میهرەبانییە بەخشراوەدا بە جریوەجریو دەست بە خوێندن دەکەن. بەڵێ ڕاستە، ئەو باڵندانە نیعمەتیان بەسەردا نازڵ دەبێت و "شوکرانەبژێری"ش ئەو نیعمەتەیان بۆ بەردەوام دەکات و، بە زمانی حاڵ و لە ڕێی "هێما"وە دەڵێن:

(ئەی بوونەوەران! برایان! ئێمە خەڵێ خۆشخوزەرانین.. ئایا نابینن کە چۆن بە شەفەقەت و میهرەبانی پەروەردە دەکرێین؟.. ئێمە لەو بارودۆخانەی کە تیایاندا دەژیین، ڕازی و دڵنیاین).

بەم چەشنە ئەو باڵندانە بە دەنووکە باریکەکانیان سروودەکانیان بە هەموو لایەکدا پەخش دەکەن، تەنانەت دەڵێی سەرجەمی بوونەوەران سیمفۆنیای مۆسیقایەکی بەرز و بڵندن!

تەنها نووری ئیمانە کەخوێی لە زایەڵەی ذیکرەکان و ئاوازی تەسبیحاتی بوونەوەرانە، چونکە ڕێکەوتی کتوکوێری هەڕەمەکی جێی لەناو کاروباری خەردووندا نییە.

هاوڕێکەم!

وا ئێستا ئێمە لەم جیهانی میسالە دەردەچین و لە دەرخای "ژیری"دا دەوەستین و دەڕۆینە ناو ئەو خڕۆڕەپانە، بۆ ئەوەی شتان بە تەرازووی "ژیری" هەڵبسەنگێنین، تاکو ڕێگا جۆراوجۆرەکان لە یەکتر جیا بکەینەوە.

ڕێی یەکەممان: ڕێی: (**المغضوب عليهم**) و (**الضالين**)ە. ئەم ڕێیە هەستێکی ئازاربەخشی توند و تیژ لە قووڵایی ناخی ویژدانی مرۆڤدا بەجێدەهێڵێت و، ئەو هەست و نەستە ئازاربەخشانە لە ناخەوە دەهێنێتە سەر دەموچاوەکان و بەرجەستەیان دەکات. ئێمەش لە ناچاریدا و بۆ مەبەستی ڕزخاربوونمان لەو بارە دژوارە خۆمان دەخەڵەتێنین و هەوڵ دەدەین ئەم ئازارانە لە شوێنی خۆیاندا ڕابگرین و خەویان لێ بخەین و هەست و نەستمان بە تەواوی نەهێڵین و بەتاڵیان بکەینەوە، دەنا هەرگیز ناتوانین بەرەنگاری ئەو داد و فریادە نەبڕاوانەی ناخی خۆمان ببینەوە! ئەوەتا هەوا و ئارەزووەکان هەست و نەستمان لە کار دەخەن و شعووری مرۆڤ سڕ دەکەن، شەهوەت و ئارەزووە جادووخەرەکانیش داواکاری "لەهو" و کاری خاڵتەوخەپن تاکو "ویژدان" بخلافێنن و لە خشتەی بەرن و خەو لە "ڕۆح"یش بخەن و بێهەستی بکەن تا ئلخای لەو ئازارانە نەمێنێت، چونکە هەست و شعووری مرۆڤ هێندە ئلخر لە ویژدان بەر دەدات کە لە تاو توندوتیژیی ئازارەکانی خۆی توانای بیستنی داد و هاواری ویژدانی نامێنێت..

بەڵێ ڕاستە، هەڵگرتنی ئازاری نائومێدی هەرگیز لە تواناد‌ا نییە، چونکە ویژدانی مرۆڤ هەتا لە ڕاستەشەقام(الصراط المستقيم) لابدات ئەوا ئەو بارە دژوارەی پتر سەخت دەبێت، بە ڕادەیەك کە هەموو لەزەتێك شوێنەوارێکی ئازار لە ناخی ویژداندا بەجێدەهێڵێت و، ئنجا زرق و برقی ئاوێتەبووی هەوا و ئارەزوو و لەهووی شارستانێتیش هەرگیز دادی نادات، چونکە چارەسەرییەکی بێکەڵکە و ژەهرێکی خەولێخەری ئەو دڵتەنگییەیە کەخومڕایی بەرهەمی دەهێنێت.

هاوڕێی ئازیزم!

لە ڕێی ڕووناکی دووهەممانداد هەستمان بە حەوانەوە دەکرد، هەر تەنها ئەو ڕێگایەیە کە سەرچاوەی هەموو چێژ و لەزەتێکە و ژیانی ژیانە، تەنانەت ئازارەکانیشی تێدا دەبن بە تام و چێژی خۆشی بەلەزەت! بەڵێ، ئێمە بەم جۆرە

ئەم ڕێیەمان ناسی و هەستمان پێ کرد، چونکە ڕێگایەکە = بە پێی هێزی ئیمان = دڵنیایی ئاراستەی "خیان" دەکات و، وەك ئاشکرایە: جەستەش بە لەزەت چەشتنی "خیان" لەزەت دەچێژێت و خیانیش بە نیعمەتچەشتنی "ویژدان" لە ناز و نیعمەتدا دەژی.

"بەختەوەری"یەکی خێرا و حازر لەناو ویژدانی مرۆڤدا هەیە کە بەهەشتێکی مەعنەوی‌یە و لە ناخی دڵدا جێگیر بووە. ئنجا "بیرکردنەوە"ش ئەو بەختەوەری‌یە دادەچۆڕێنێت و بە مرۆڤی دەچێژێت و "هەست و شعوور"یش بەرجەستەی دەکات و دەیخاتە ڕوو.

ئێستا تێ‌دەخەین و دەزانین کە: بە ئەندازەی بێداربوونی دڵ و، جموجووڵی ویژدان و، هەست و نەستی خیان، لەزەت و خۆشی‌یەکانیش زیاد دەکەن و، ئاخری "ژیان"یش دەبێت بە نوور و زستانەکەشی دەبێت بە هاوین!

بەم جۆرە لەناو "ویژدان"دا دەرخاکانی بەهەشت دەخرێنە سەر پشت و، دنیا دەبێت بە بەهەشتێکی هێندە فراوان کەخیانەکانمان هاتوچۆی تێدا دەکەن، تەنانەت ئەو خیانانە بە دوو باڵی "نوێژ و پاڕانەوە" لە هەڵۆکانیش بڵندتر لەو بەهەشتەدا دەفڕن و بەرز دەبنەوە.

ئەی هاوڕێی خۆشەویستم! وا ئێستا تا چاوپێ‌کەوتنێکی تر لێك جیا دەبینەوە و بە خوای‌خەورەت دەسپێرم و، با هەر یەکەمان دوعا بۆ براکەی بکات.

اللّهم اهدنا الصّراط المستقیم.

* * *

وەڵامێك بۆ کەنیسەی ئەنگلیکی

ڕۆژێکیان قەشەیەکی قین‌لەدڵ و سیاسی و فێڵباز و دوژمنی سەرسەختی ئیسلام، پرسیاری لە بارەی چوار شتەوە کردبوو کە دەیویست بە شەش‌سەد وشە وەڵام بدرێنەوە! ئەم پریسیارانەشی بۆ مەبەستی وروژاندنی‌خومان و، بە دەرخستنی لووت‌بەرزی و خاڵتەپێ کردن و، دەربڕینی شادمانی بە شکستی

موسڵمانان و، لە کاتێکی وا سەختدا ئاراستەکرد کە دەوڵەتەکەی دەستی لە خەرووی دەربەندەکانمان خێر کردبوو!

جا دەبێ سەبارەت بە پێ‌خۆشبوون(الشماتة)ەکەی ئەو قین‌لەدڵە بە: "سەرت دای لە بەرد" وەڵام بدرێتەوە و، بەرامبەر بە فڕوفێڵەکانیشی دەبێ بە ڕقەوە پشت‌خوێ بخرێن، سەرەڕای وەڵامێکی دەمکوت‌کەریش کە لە بەرامبەر ئینکاری‌کردنەکەیەوە وەك چەکوش بدرێت بە تەوقی سەریدا!

بۆیە من ئەو دوژمنە سەرسەختە بە شایانی وەڵامدانەوە نازانم، بەڵکو وەڵامەکانمان بۆ ئەو کەسانەیە کەخوێ‌ڕادمخرن و عەودالی ڕاستین.

ئەمانەش وەڵامەکانن:

لە پرسیاری یەکەمدا وتبووی: ئاییني محمد = صلى الله عليه وسلم = چی‌یە؟

وتم: قورئانی پیرۆزە، کە بناغەی مەبەستەکانی: جێگیرکردنی شەش پایەکانی ئیمان و قووڵ‌کردنەوەی پێنج پایەکانی ئیسلامە.

لە دووهەمدا وتبووی: ئیسلام چیی پێشکەش بە "بیر" و "ژیان" کردووە؟

وتم: "یەك‌بوون"ی بە بیر و "ئیستیقامەت"یشی بە ژیان پێشکەش کردووە. شایەتیشم لەمەدا ئەم فەرموودانەی خوای‌خەورەیە: (**قُل هُو اللّهُ اَحَد**)، (**فاستقِم كما أُمرت**).

لە سێهەمدا وتبووی: ئیسلام چۆن چارەسەریی کێشە و ملململانێکانی ئێستا دەکات؟

دەڵێم: بە حەرامکردنی ڕیبا و فەرزکردنی زەکات. شایەتیشم لەمەدا ئەم فەرموودانەی خوای‌خەورەیە: (**وَاَحلّ اللّهُ البيعَ وَ حرّم الرِّبا**)، (**يَمحَقُ اللّهُ الرّبا**)، (**وَاَقيمُوا الصّلاةَ وَآتوا الزّكاة**).

لە چوارەمدا وتبووی: ئیسلام چۆن دەڕوانێتە خێروخرفتەکانی خرۆی مرۆڤ؟

دەڵێم: هەوڵ و کۆشش بناغەیە و دەشبێ سامانی مرۆڤ لە دەستی ستەمکاراندا کۆنەبنەوە و لە خەنجینەکانیاندا کەڵەکە نەکرێن. شایەتیشم لەمەدا ئەم

فەرموودانەی خوای خـەورەیە: **(وَأن ليسَ لِلإنسان إلاّ ما سعى)**، **(والذين يكنزونَ الذّهبَ والفضّة وَلا يُنفقُونها في سَبيل اللهِ فبشّرهُم بعَذابٍ أليم)**[9].

---

[1] شێخ ئیسـماعیلی عەجلوونی لە کتێبی "كشف الخفاء"دا بەم جۆرە ڕیوایەتی ئەم حەدیثە دەکات: "الإسلام يعلو ولا يُعلى". پاشان دەڵێت: "رواه الدارقطني والروياني عن عائذ بن عمرو المزني رفعه، والطبراني والبيهقي عن معاذ رفعه، وعلقه البخاري في صحيحه. والمشهور على الألسنة زيادة: (عليه) آخراً، بل هي رواية أحمد. والمشهور أيضاً على الألسنة: (الحق يعلو ولا يُعلى عليه)..." إهـ. بڕوانە: "كشف الخفاء ومزيل الإلباس عما اشتهر من الأحاديث على ألسنة الناس" تأليف الشيخ اسماعيل بن محمد العجلوني ج١ ص١٢٧ الحديث رقم٣٦٢. (وەرخێڕ)

[2] ئەم پارچەیە بناغەی ئەو "پەیامی حیـجاب"ەیە کـە دادخوا بۆ مەبەستی تاوانبارکردنی دانەرەکەی پێش چاوی خست، بەڵام لە ڕاستیدا دادخوا و حاکمەکانی ئەوی تا ئەبەد پێ ئیدانە و تاوانبار کرا و، بە بەڵگە هـەموویانی بەسـتەوە و دەمکوتی کردن. (دانەر)

[3] هەروەك ئەخەر مرۆڤ بە نەزەری ئارەزوو بۆ تەرمی هەر ئافرەتێك بڕوانێت، بەڵگەی سـووکی و نزمایەتیی دەروونیەتی.. بە هەمان جۆر سـەیرکردنی وێنەی ئافرەتێکی جوانی مردوو بە ویستی ئارەزوو = لە کاتێکدا کە ئەو موحتاجی بەزەیی‌یە = هەست و شعوورە بەرزەکانی خیانی مرۆڤ دەسڕێتەوە. (دانەر)

[4] ئاماژەیە بۆ جەنگی جیهانیی یەکەم. (دانەر)

[5] ئەم باسـەی کە سـێ‌و پێنج سـاڵ پێش ئێستا نووسـراوە، دەڵێی ئەمسـاڵ نووسراوە! کەواتە ئاماژەیەکی موستەقبەلی‌یە و بەرەکەتی ڕەمەزان هێنایە خۆڕێ. (دانەر)

[6] لێرەدا هەستی بە ڕووداوێك کردووە کە دوای دە ساڵ ڕووی دا، ویستی بەرەنگاری بێتەوە و بەری لـێ بگرێت*. (دانەر)

(*) (مەبەست وتنی سەرانسەری وتاری جومعەیە بە تورکی و قەدەغەکردنیەتی بە زمانی عەرەبی کە لە کۆتایی ساڵەکانی بیستی ئەم سەدەیەدا لە تورکیا بە زەبروزەنگەوە پیادە دەکرا). (وەرخێڕ)

[7] واتە هەندێکی ئایەتی قورئانە و، هەندێکیشیان فەرموودەی پێغەمبەرە = صلى الله عليه وسلم = وەك خۆی لە یەکی جیاکردوونەتەوە.

(وەرخێڕ)

[8] بۆ داڕشتنەوەی کوردیی ئەم بڕخەیەی ناونیشانی باسەکە، زیاتر دەقە تورکی‌یەکە ڕەچاو کراوە تاکو وەرخێڕراوە عەرەبی‌یەکە. (وەرخێڕ)

[9] سەد "ماشاء الله" لەم وەڵامە. (دانەر)